

T.C.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM/ANA SANAT DALI

**CERİDE-İ RÜSUMİYE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK VE GÜMRÜK
UYGULAMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİL İBRAHİM POLAT

GAZİANTEP
HAZİRAN 2020

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

**CUSTOMS AND CUSTOMS APPLICATIONS IN THE OTTOMAN STATE
ACCORDING TO CERİDE-İ RÜSUMİYE**

MASTER'S OF ART THESIS

HALİL İBRAHİM POLAT

GAZİANTEP
JUNE 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM/ANA SANAT DALI

**CERİDE-İ RÜSUMİYE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK VE GÜMRÜK
UYGULAMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİL İBRAHİM POLAT

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi YÜKSEL BABANINOĞLU

GAZİANTEP
HAZİRAN 2020

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

**CUSTOMS AND CUSTOMS APPLICATIONS IN THE OTTOMAN STATE
ACCORDING TO CERİDE-İ RÜSUMİYE**

MASTER'S OF ART THESIS

HALİL İBRAHİM POLAT

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi YÜKSEL BABANINOĞLU

GAZİANTEP
JUNE 2020



T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**CERİDE-İ RÜSUMİYE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK VE
GÜMRÜK UYGULAMALARI**

Halil İbrahim POLAT

Tez Savunma Tarihi: 22.06.2020

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet Gündüz
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel BABANINOĞLU
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

İmzası

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ (Jüri Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Erdiç GÜLCÜ

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel BABANINOĞLU

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Halil İbrahim POLAT

22.06.2020

ÖNSÖZ

Devletlerarası ilişkilerin en yoğun şekilde görüldüğü ekonomik faaliyetler; insanlık tarihinin başlangıcından itibaren, toplumların yaşayışları üzerinde belirleyici rol oynamıştır. Toplumların refah seviyesi ve devletlerin siyasi varlıkları, günümüzde de olduğu gibi tarih boyunca ekonomik faaliyetler etrafında şekillenmiştir.

Devletlerarası ekonomik faaliyetler ise, üretim ve pazar ekseninde dış ticaret ilişkileri olarak gelişim göstermiştir. İthalat ve ihracat esasına dayanan dış ticaretin etkilediği en önemli kurum ise gümrükler olmuştur. Ülkelerin aldıkları ve sattıkları mallara ilişkin ayrıntılı bilgiler, üretim ve tüketim durumları, transit ticaretleri ve vergi gelirleri gibi bilgileri sunan gümrüklerin incelenmesi, devletlerin sosyal ve ekonomik durumlarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda kaleme alınan bu çalışma ile 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devletinin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu, gümrüklerde görülen gelişmeler doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılmıştır,

Gümrükler; dış ticaretin gerçekleştiği kurumlar olmakla beraber ayrıca devletlerin en önemli gelir kalemleri arasında da yer almıştır. Ancak, taşıdığı bu öneme rağmen, genelde iktisat tarihi, özelde ise Osmanlı gümrükleri hakkında yapılan çalışmaların yetersizliği, bu konuyu kaleme almamıza sebep olarak, alanla ilgili önemli bir boşluğu doldurma niyetimizi ortaya koymuştur.

Osmanlı gümrükleriyle ilgili daha önce yapılan bazı çalışmalar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: Dr. Turhan ATAN “Türk Gümrük Tarihi 1-2”, Mübahat S. KÜTÜKOĞLU “Balta Limanına Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri”, “Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri”, “Osmanlı Gümrük Kayıtları”, Zeki ÇEVİK “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gümrük” ve Ayşe Amine KIZILTOPRAK “ 1330 Tarihli Rüsumat Salnamesine Göre Osmanlı Gümrükleri” isimli çalışmalardır. Bu çalışmalar arasında en kapsamlı olan ise Dr. Turhan ATAN tarafından kaleme alınan “Türk Gümrük Tarihi 1-2” isimli eserdir. Söz konusu eser çalışmamız esnasında yol gösterici bir rol oynamıştır. Ayrıca ülkemizde gerek İktisat Tarihiyle ilgili gerekse de Gümrüklerle ilgili bilimsel çalışmalara öncülük yapan Mübahat S. KÜTÜKOĞLU da çalışmamız esnasında yine yol gösterici olmuştur.

Osmanlı gümrükleriyle ilgili yapılan ve yukarıda isimleri sayılan çalışmaların çoğunluğu h. 1330 tarihli Rûsumat Salnamesi etrafında şekillenmiştir. Gümrükler açısından birinci elden kaynak olma özelliğini taşıyan Rûsumat Salnamesi dışında yine birinci elden kaynak olma özelliği taşıyan ve r.15 Eylül 1324 - 25 Kanun-u Sani 1324 (28 Eylül 1908 - 7 Şubat 1909) yılları arasında bizzat gümrük memurları tarafından çıkarılan “Ceride-i Rûsumiye” çalışmamızın ana kaynağını oluşturmuştur. Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonundan elde ettiğimiz Ceride-i Rûsumiye; 1908-1909 yılları arasında toplam 9 sayı ve 224 sayfa olarak yayımlanmıştır. Yayımlandığı dönemin gümrükler başta olmak üzere siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarına ışık tutan mecmua tarafımızca transkripsiyon edilmiştir.

Çalışmamızın ana kaynağı Ceride-i Rûsumiye olmakla beraber, ayrıca döneme ait çeşitli arşiv belgeleri, başta Devlet Arşivleri ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivi olmak üzere taranmış ve yine konuyla ilgili çeşitli dönemlerde kaleme alınan kitap, makale, hatıra ve gazete yazıları gibi eserlerde incelenmiştir.

“Ceride-i Rûsumiye’ye Göre Osmanlı Devletinde Gümrük ve Gümrük Uygulamaları” ismini taşıyan çalışmamız, konu bütünlüğünü sağlayacak şekilde giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın, *Giriş Kısmında*, genel olarak gümrük kavramı, Osmanlı Devletinde gümrük vergisinin ortaya çıkışı ve gelişimiyle 19. yüzyıla kadar gümrüklerle ilgili meydana gelen diğer gelişmeler hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölümde, 19. yüzyılda tüm dünyayı etkisi altına Sanayi Devrimi sonucunda meydana gelen gelişmeler kaleme alınmıştır. Ekonomi, ticaret, sanayi, uluslararası ticaret ve uluslararası ekonomiyle doğrudan ilişkisi bulunan gümrüklerin, bu dönemde yaşadığı değişim ve dünya ticaretinde görülen gelişmeler, konunun daha sağlıklı işlenebilmesi amacıyla bu bölümde konuyu özüne bağlı olarak detaylandırılmıştır. Ayrıca bu dönem zarfında dış ticareti, yabancı devletlerle imzaladığı ticaret antlaşmaları ve söz konusu durumların Osmanlı gümrüklerine ve gümrük gelirlerine etkisi de yine bu bölümde incelenmiştir.

İkinci Bölümde ise, çalışmamızın ana kaynağı olan Ceride-i Rûsumiye’yi yayımlayan ve “Osmanlı Gümrükleri ve Gümrük Memurlarının” sorunlarını çözerek, birlik, beraberlik ve dayanışma içerisinde aydınlık bir geleceğe yürümesini amaç

edinen “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti” ve “Ceride-i Rüsumiye” hakkında bilgiler kaleme alınmıştır.

Çalışmamızın Üçüncü kısmında, Osmanlı Devletinde görevli gümrük memurları, gümrük uygulamaları ve gümrüklerde ki işleyişle beraber gümrük uygulamaları sırasında meydana gelen olumsuzluklar değerlendirilmiştir. Bu bölümde özellikle Osmanlı Devletinde gümrük uygulamalarının ne şekilde yapıldığı, tüccarların tutumu ve memurların iş dağılımı ifade edilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü Bölümde ise, Osmanlı gümrüklerinin, teşkilat yapısı, hiyerarşik dağılımı, işleyişi ve meydana gelen olumsuzluklar ile gümrük memurlarının memuriyete girişi, çalışma şartları, ödül-ceza durumları, maaşları, terfileri ve yaşadıkları olumsuzluklar, ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma ile beraber Osmanlı gümrüklerine ait birinci elden bir kaynak olan Ceride-i Rüsumiye’yi, kütüphanelerin tozlu raflarından indirerek döneme ve konuya yönelik önemli bilgileri ortaya koymuş bulunmaktayız. Ayrıca İkinci Meşrutiyet dönemine denk gelen süreç içerisinde yayımlanan Ceride-i Rüsumiye ile beraber, gümrükler başta olmak üzere dönemin sosyal ve ekonomik gelişmelerine yönelikte önemli çıkarımlar elde etmiş bulunmaktayız.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında kıymetli vaktini, sabrını ve isabetli fikirlerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Doktora Öğretim Üyesi Yüksel BABANINOĞLU’na, her türlü desteklerini her daim hissettiğim kıymetli dostlarım Cumali YILDIZ’a, Emrullah KUZKUN’a, Pasha CAFEROV’a ve Özcan KARAKOÇ’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte sabrını ve hoşgörüsünü hiç eksik etmeyen sevgili eşime teşekkür ederim.

Halil İbrahim POLAT

Haziran 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

KURULUŞTAN 19. YÜZYILA OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK

1. Gümrük Kavramı.....	1
1.1. Osmanlı Devletinde Gümrük	1
1.1.1. Gümrük Tipleri.....	2
1.1.2. Osmanlı Devletinde Gümrük Kayıtları ve Defterleri.....	3
2. Gümrük Vergilerinin Toplanma Şekilleri.....	4
2.1. İltizam Usulü.....	4
2.2.Emanet Usulü.....	6
3. Kanunnameler ve Gümrük Tarifeleri.....	6
3.1. Kapitülasyonlar, Ticaret Antlaşmaları ve Gümrüklere Etkisi.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA ULUSLARARASI TİCARET VE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜKLER

1. Sanayi Devrimi Sonrası Uluslararası Ticaret.....	13
1.1. Sanayi Devrimi Sonrası Osmanlı Dış Ticareti.....	14
2. Sanayi Devrimi Sonrası Gümrükler.....	18
2.1. Batılı Devletlerde Gümrük ve Gümrüklerle İlgili Yapılan Düzenlemeler.....	18
2.2. Sanayi Devrimi Sonrasında Osmanlı Devletinde Gümrük	20
3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşmalarının Osmanlı Gümrüklerine Etkisi.....	22
3.1. Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Gümrüklerine Etkisi.....	23

3.2. 1839 Gümrük Tarife Antlaşması.....	27
3.3. 1850 Gümrük Tarife Antlaşması.....	27
3.4. 1862 Gümrük Tarife Antlaşması.....	28
3.5.1862 Sonrası Gümrük Tarifeleri.....	29
4. 1878-1913 Yılları Arası Osmanlı Dış Ticareti ve Gümrük Gelirleri.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK İTTİHAD VE TEAVÜN CEMİYETİ VE CERİDE-İ RÜSUMİYE

1. Cemiyet Kavramı ve Cemiyetlerin Ortaya Çıkış Süreci.....	35
2. Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	36
3. Ceride-i Rüsumiye'nin Yayım Süreci ve Politikası.....	47
3.1. İdari ve Yazı Kadrosu.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CERİDE-İ RÜSUMİYE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK MEMURLARI VE GÜMRÜK UYGULAMALARI

1. Gümrük Uygulamaları.....	57
1.1.Gümrük Memurları ve Görevleri.....	57
1.1.1. Başmüdürler.....	58
1.1.2. Gümrük Müdürleri ve Merkez Memurları	58
1.1.3. Memurlar.....	58
1.1.4. Başmüdüriyet Başkâtibi.....	59
1.1.5. Müdüriyet veya Merkez Memuriyeti Başkâtibi.....	59
1.1.6 İstimator.....	59
1.1.7. Muayene Müfettişleri.....	60
1.1.8. Muayene Memurları.....	60
1.1.9. Ambar Memur ve Mukayyidler.....	60
1.1.10. Kapı Memurları.....	60
1.1.11. Gümrük Kolcuları.....	61
1.1.12. Gümrükler Aklamı Mümeyyiz ve Memurları.....	61
1.1.13. Veznedarlar.....	61

1.1.14. Gümrük Kâtipleri.....	62
1.1.15. Gümrük Muhafaza Memurları.....	62
2. Gümrük İşlemleri.....	62
2.1. Osmanlı Gümrüklerinde Uygulanan Kıymet Sistemi.....	67
2.1.1. Takdir-i Kıymet Sistemi.....	67
2.1.2. Takdir-i Kıymet Sistemi ve Boşlukları.....	74
3. Gümrük Kayıtları ve İstatistik.....	76
4. Kaçakçılık	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CERİDE-İ RÜSUMİYE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK VE GÜMRÜK MEMURLARININ DURUMU

1. Osmanlı Gümrükleri ve Teşkilat Yapısı.....	83
1.1. Rüşumat Emaneti ve Osmanlı Gümrükleri.....	84
1.2. Rüşumat Emaneti ve Teşkilat Yapısı	92
2. Ceride-i Rüşumiye'ye Göre Osmanlı Gümrüklerinin Durumu.....	94
2.1. Rüşumat Emaneti Tarafından Gümrükler Yönelik Yapılan Düzenlemeler.....	96
2.2. Ceride-i Rüşumiye'ye Göre Gümrüklerle İlgili Yapılması Gereken Düzenlemeler.....	98
3. Ceride-i Rüşumiye'ye Göre Ticaret Antlaşmaları ve Gümrüklere Etkisi.....	102
4. Ceride-i Rüşumiye'ye Göre Gümrük Memurlarının Durumu.....	104
4.1. Gümrük Memuru Seçilme Şartları ve Mesleğe Giriş Süreci.....	104
4.2. Gümrük Memurlarının Çalışma Şartları ve Maaşları.....	106
4.3. Gümrük Memurlarının Terfi İşlemleri.....	109
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA.....	116
EKLER.....	122

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı İhracat ve İthalat Dağılımı

Tablo 2. Osmanlı Dış Ticareti

Tablo 3. Osmanlı Dış Ticaret Dökümü

Tablo 4. Kıymet Üzerinden Alınan Gümrük Miktarı

Tablo 5. Osmanlı Gümrük Gelirleri

Tablo 6. Ceride-i Rüsumiye'nin Yazı Kadrosu

Tablo 7. Fatura Sureti

Tablo 8. Döviz Kurları

Tablo 9. Gümrük İstatistik Defteri

Tablo 10. Osmanlı Gümrük Müdüriyetleri ve Bağlı Müdüriyetler

Tablo 11. Rüsumat Emaneti Merkez Teşkilatı

KISALTMALAR

Bk.: Bakınız

BOA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BN. : Belge No

c.: Cilt

çev.: Çeviren

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

ed.: Editör

h.: Hicri

HTU: Hakkı Tarık Us Koleksiyonu

IRCICA: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi

GN: Gömlek No

KN: Kutu No

MK: Milli Kütüphane

s. : Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TTK: Türk Tarih Kurumu

vb.: ve benzeri

r. : Rumi

GİRİŞ

KURULUŞTAN 19. YÜZYILA OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK

1. Gümrük Kavramı

Gümrük, devletlerarası ticarete sınır geçişlerinde malların kontrol edildiği yer olmakla birlikte bu geçiş sırasında alınan vergilere de aynı isim verilmektedir.¹ Gümrük kavramının sözlük anlamı ise, bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi ve bu verginin alınması işlemiyle uğraşan devlet kuruluşu² şeklindedir.

Çalışma konumuza esas olan Ceride-i Rüsumiye'ye göre ise gümrük, Latince “Commercium” kelimesinden gelmekte olup ticaret ve mübadele anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra gümrük, hükümetlerin kendi ülkelerine gerek ithal gerekse de ihraç ettikleri ürünlerden aldıkları vergi olarak da ifade edilmektedir.³

Yukarıda görüldüğü üzere gümrük kavramı birden fazla anlamda kullanılmakla beraber yaygın olarak bir ülkeye giren ve çıkan ticari eşyadan alınan vergi olarak tanımlanmaktadır.

1.1. Osmanlı Devletinde Gümrük

Günümüzde gümrük vergisi, sadece devlet sınırında alındığı halde sanayi öncesi devirlerde bölge ve şehir sınırları geçilirken de gümrük vergisi alınmaktaydı.⁴ Osmanlı Devletinde de gümrük vergileri sadece ithalat ve ihracat gibi dış ticaretten değil, aynı zamanda iç ticaretten de alınmaktaydı.⁵ Bu durum ise sanayi öncesi gümrüklerin, *harici gümrükler* ve *dâhili gümrükler* olmak üzere iki kısımda incelenmesine neden olmaktadır.

Dâhili gümrükler, Osmanlı ülkesi içinde üretilen veya dışarıdan gelmiş olan malların ülke içinde bir şehirden başka bir şehre naklinde çıkış ve girişlerde alınan

¹ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , “ Osmanlılar’da Gümrük Maddesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, TDV Yayınları, c. 14, s. 263

² Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Recep Toparlı, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2000, s.168

³ Harun er Reşit, “Gümrükçülük”, *Ceride-i Rüsumiye*, İstanbul, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1, s.15

⁴ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 373

⁵ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, Ata Ofset Matbaacılık, cilt 2, s.84

vergilerdir.⁶ Dâhili gümrükler, Avrupa’da 18. yüzyıl sonlarından itibaren kaldırılmaya başlanarak 19. yüzyıl ortalarında tamamen ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı Devletinde ise 20. yüzyıl başlarına kadar varlıklarını devam ettiren dâhili gümrükler ancak bu dönem kaldırılabilmiştir.⁷

Harici gümrükler ise, yabancı memleketlerden Osmanlı ülkesine giren veya Osmanlı ülkesinden yabancı memleketlere sevk edilen mallardan alınan vergilerdir.⁸

Ayrıca Osmanlı Devletinde gümrükler bulunduğu yere göre şu şekilde isimlendirilmişlerdir:⁹

- 1- Sınır (Hudut) gümrükleri
- 2- Kara gümrükleri
- 3- Sahil (Sevahl) gümrükleri

1.1.1. Gümrük Tipleri

Hazine için önemli bir gelir kaynağı olan gümrük vergileri kanunlara, kapitülasyonlara ve anlaşmalara göre değişen çeşitli isim, miktar ve oranlara göre alınmaktadır.¹⁰ Ayrıca Osmanlı gümrük rejiminde mal, gümrük olan yere girerken ve çıkarken de ayrı ayrı vergilendirilirdi.¹¹ İfade edildiği üzere Osmanlı Devleti’nde farklılık gösteren gümrük vergileri genel olarak şu dört başlık altında toplanmıştır:

- 1- Amediyye: Denizden ve karadan ülkenin herhangi bir gümrüğüne getirilen eşyadan giriş anından alınan vergidir.
- 2- Reftiye: Osmanlı ülkesinden yabancı ülkelere gönderilen eşyadan çıkış esnasında alınan vergidir.
- 3- Müruriye: Herhangi bir gümrükten Osmanlı ülkesine giren ve aynı şekilde bir başka gümrükten ülke içinde kullanılmadan çıkan eşyadan alınan vergidir.¹²
- 4- Masdariye: Dışarıdan ülkeye getirilen ve gümrük vergisi ödenen eşyadan geldiği yerlerde tüketilmesi halinde alınan vergidir.¹³

⁶ ÇEVİK, Zeki, “Osmanlı İmparatorlu’nda Gümrük”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta 2004, sayı. 10 s.10

⁷ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel*, s.373

⁸ ÇEVİK, Zeki, *Osmanlı İmparatorlu’nda Gümrük*, s.10

⁹ SUDİ, Süleyman, *Defter-i Muktesid (Osmanlı Vergi Düzeni)*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, Isparta, Fakülte Kitabevi 2008, s.190

¹⁰ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 85

¹¹ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel*, s.374

¹² ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 85

Çalışmamıza esas olan Ceride-i Rüsûmiye’de ise alınan gümrük vergileri şu şekilde isimlendirilmiştir:

- 1- İthalat Vergisi: Yabancı bir memlekette Osmanlı ülkesine gelen eşyalardan alınan vergi olmakla birlikte “Amediyye’nin” karşılığıdır.
- 2- İhracat Vergisi: Osmanlı ülkesinden yabancı memleketlere gönderilen eşyalardan alınan vergidir. “Reftiye’ye” karşılık gelmektedir.
- 3- Transit Vergisi: Yabancı bir memlekette gelip bir süre bekleyen ve sonrasında tekrar yabancı bir memlekete gönderilen eşyalardan alınmaktadır. Karşılığı ise “Müruriye’dır”¹⁴

1.1.2. Osmanlı Devletinde Gümrük Kayıtları ve Defterleri

Osmanlı Devleti’nde gümrüklerde yapılan işlemler, alınan vergiler ve gümrükleri ilgilendiren diğer konularla ilgili oluşturulan bir kayıt sistemi bulunmaktadır. Devletin ticari faaliyetleri için önem arz eden gümrük işlemleri çeşitli defterler aracılığıyla kayıt altına alınarak devletin üretim, tüketim ve ticari faaliyetleri hakkında ihtiyaç duyulan bilgilere kolaylıkla erişim sağlanılmaktadır.

Gümrük kayıtları için tutulan bu defterler içerikleri bakımından birkaç farklı gruba ayrılmakta ve şu şekilde sıralanmaktadır.¹⁵

- 1- Mufassal Defterler: Gümrük hesaplarının her gün tutulduğu defterler olmakla birlikte Osmanlı gümrük kayıtları ile ilgili en ayrıntılı bilgileri içermektedir.
- 2- İcmal Defterler: Mufassal defterler esas alınarak hazırlanan bu defterler de gümrüklerin, aylık yahut senelik gelir ve giderlerine yönelik toplam hesaplarına yer verilmektedir.
- 3- Teslimat-Bakaya Defterleri: Gümrüklerde toplanan vergilerin hazineye teslimlerin işlendiği defterlerdir.
- 4- Muhasebe Defterleri: İcmal defterlerine benzetmekle birlikte daha etraflı bilgiler içerirdi. Genellikle büyük bir gümrüğün kendisine bağlı diğer bütün gümrüklerle birlikte bütün hesaplarına yer verilirdi.

¹³ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 105

¹⁴ Harun er Reşit, “Gümrükçülük”, *Ceride-i Rüsûmiye*, İstanbul, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1, s.15

¹⁵ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , “Osmanlı Gümrük Kayıtları” *Osmanlı Araştırmaları 1*, Neşir Heyeti-Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul, 1980, s.219

- 5- Vazife Defterleri: Gümrük gelirlerinden maaş alan kişilere ait kayıtların tutulduğu defterdir.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devletinde gümrük iş ve işlemleri belirli bir sistem dâhilinde çeşitli defterler kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Yapılan bu işlemlerle devlet, hem ticari faaliyetlerini hem de gümrük gelirlerini kontrol altında tutmayı amaçlamıştır.

2. Gümrük Vergilerinin Toplanma Şekilleri

Devletler için vergilerin toplanmasında başlıca iki usul takip edilmiştir. Bunlardan birincisi vergilerin özel teşebbüs gibi hareket eden kişilere belirli şartlar dâhilinde devredilmesi esasına dayanan “İltizam Usulü”, ikincisi ise vergilerin maaşlı devlet memurları tarafından toplanması esasına dayanan “Emanet Usulü”dür.¹⁶ Bu iki usul diğer tüm devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devletinde de içinde bulunulan şartlar gereği farklı zamanlarda vergilerin toplanması sırasında takip edilmiştir.

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren devletin en önemli gelir kaynakları arasında yer alan gümrük vergileri de diğer vergiler gibi ilk dönemden itibaren hazineye bağlı şekilde yine bu iki usul takip edilerek toplanmıştır.¹⁷

2.1. İltizam Usulü

Osmanlılarda devlete ait vergi gelirinin özel bir şahsa verilmesini ifade eden iltizam kavramı, sözlükte gerekli sayma, üzerine alma ve bir tarafı tutma anlamlarına gelmektedir. Terim anlamı olarak ise özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığı üzerine almasını ifade etmektedir. Bu şekilde vergi toplama işini üzerine alan kişilere ise mültezim denilmiştir.¹⁸

İltizam uygulanmasının Osmanlı Devletinde uygulandığı zaman tam olarak bilinmemekle beraber ilk örnekleri 15. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu

¹⁶ GENÇ, Mehmet, “İltizam Maddesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, c. 22, s. 154

¹⁷ ÜNER, Mehmet Emin, *Urfa Gümrük Defterleri Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, s. 15

¹⁸ GENÇ, Mehmet, “İltizam Maddesi”, s. 154

dönem örneklerinde oldukça yerleşmiş ve gelişmiş bir uygulama sisteminin görülüyor olması 15. yüzyıldan daha önce bu usulün uygulandığını göstermektedir.¹⁹

Gümrük vergilerin toplanmasıyla ilgili olarak ise Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar emanet usulünün takip edildiği, 1470 yılından itibaren ise bu sistemde görülen sakıncalardan ötürü iltizam sistemine geçildiği bilinmektedir.²⁰ Ancak bu konuyla ilgili kaynaklar arasında bilgi farklılığı görülmekle beraber Tanzimat öncesi dönemde gümrüklerin iltizam usulüyle, Tanzimat dönemiyle beraber ise emanet usulüyle idare edildiği²¹ görüşü kesinlik kazanmıştır.

Gümrüklerin iltizam yoluyla idare edilmesinde ki temel sebep gümrüklerden yüksek gelir etme düşüncesi olmuştur. Öyle ki devlet bu usule göre gümrüğün gelirini belirli düzeyde hesaplayarak açık arttırmaya çıkarmış ve burada en yüksek teklifi veren kişiye iltizamı vermiştir. Özellikle hazinenin ciddi gelirlere ihtiyaç duyduğu dönemlerde iltizam sistemi devlet için kurtarıcı bir rol oynamıştır.²² İltizamlar genellikle 3 ile 12 yıl süreyle tasarlanan sözleşmeler karşılığında mültezimlere verilmiştir.²³

İltizam usulü hazine için uygun bir sistem olmakla beraber zaman içerisinde uygulamada ciddi sorunlara ve şikâyetlere sebep olmuştur. Özellikle mültezimlerin daha fazla gelir elde etmek amacıyla kanunen almaları gerekenden daha fazla vergi almaları ve kendi gümrüklerinden daha fazla eşya geçmesiyle daha fazla gelir elde edecekleri düşüncesinden ötürü eşyaların vergi miktarlarını azaltmaları sorun ve şikâyetlerin başlıca sebebi olmuştur.²⁴

İltizam sisteminin her geçen gün amacından uzaklaşması ve şikâyetlerinde giderek artması üzerine 1840 yılından bu usul terk edilerek yerine emanet usulüne geçilmiştir.²⁵

¹⁹ GENÇ, Mehmet, “İltizam Maddesi”, s. 155

²⁰ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.114

²¹ ÜNER, Mehmet Emin, *Urfa Gümrük Defterleri*, s. 16

²² AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, cilt 2, s.238

²³ GENÇ, Mehmet, “İltizam Maddesi”, s. 155

²⁴ AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s.232

²⁵ ÜNER, Mehmet Emin, *Urfa Gümrük Defterleri*, s. 16

2.2. Emanet Usulü

Emanet usulü, maaşlı devlet memurları tarafından devlete ait vergilerinin toplanması esasına dayanan sistem olmakla beraber bu sistem içerisinde faaliyette bulunan kişiler de “Emin” olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı Devletinde belirli bir görevi yerine getirilmesi istenen ve bunun karşılığında ücret alan, ancak üstlendiği görevden ötürü herhangi bir risk taşımayan eminlerin tek sorumluluklarıysa üstlendikleri görevleri yerine getirmeleri olarak belirlenmiştir.²⁶

Tanzimat dönemiyle beraber Osmanlı gümrük vergilerinin toplanması amacıyla takip edilmeye başlanan emanet usulüne göre, gümrük vergileri eminler ve memurlar aracılığıyla toplanmıştır. Toplanan vergilerden gümrükte çalışanların maaşları, gümrüğün kirası, temizliği, ısınması ve kırtasiyesi gibi masraflar çıkarıldıktan sonra kalan miktar doğrudan merkez hazineye gönderilmiştir.²⁷

Yukarıda ifade edildiği üzere 1840 yılında geçilen emanet usulü uygulaması 1841 yılı sonlarına kadar sürmüş ve bu dönem öngörülen gelir ve fayda sağlanamadığı için 1842 yılında tekrar iltizam usulüne dönmüştür. Devam eden süreçte ise emanet usulü idareye geçiş için çeşitli düzenlemeler yapılarak tekrar 1858 yılında tekrar emanet usulü sisteme geçilmiştir.²⁸

3. Kanunnameler ve Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifesı, ithal edilen mallar üzerinden alınması gereken vergi miktarı veya oranlarını gösteren liste²⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Osmanlı Devletinde 18. yüzyılın sonlarına kadar, resmi ve genel bir gümrük tarifesı düzenlenmiş değildi.³⁰ Dolayısıyla 18. yüzyılın sonlarına kadar olan süreçte gümrükler ile ilgili iş ve işlemler çeşitli kanun ve kanunnamelerin içerisinde dağınık halde bulunmaktadır.

²⁶ SAHİLLİOĞLU, Halil, “Emin Maddesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, c. 11, s. 111-112

²⁷ ÜNER, Mehmet Emin, *Urfa Gümrük Defterleri*, s. 15

²⁸ ÜNER, Mehmet Emin, *Urfa Gümrük Defterleri*, s. 16

²⁹ “Gümrük tarifesı”, <http://www.tdk.gov.tr>.

³⁰ ÇEVİK, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğunda Gümrük”, s.17

Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde bir takım kanun ve kanunnameler düzenlenmiş olmakla birlikte ciddi ve detaylı anlamda ilk kanunnamelerin ise Fatih Sultan Mehmet döneminde düzenlendiği kabul edilmektedir.³¹

Gümrüklere ait tespit edilen en eski kanunname ise Fatih Sultan Mehmet döneminde yürürlüğe konulan Fatih Kanunnameleridir.³² Fatih Sultan Mehmet tarafından yeni yürürlüğe koyulan ve öteden beri uygulamada olan kanunlar bir araya getirilerek iki ayrı kanunname halinde yürürlüğe konuldu. Bu kanunnamelerden birincisi, devlet teşkilatına ait düzenlemeler, ikincisi ise, halkı ilgilendiren mali, idari ve cezai düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır.³³ Gümrüklere ait ilk bilgilerde bu kanunnamenin ikinci kısmında yer almaktadır.

Yukarıda söz edilen genel nitelikli Fatih Kanunnamesi dışında yine bu dönemde Fatih Sultan Mehmet tarafından yürürlüğe konulan ve sadece gümrük işlemleriyle ilgili olan “1476Tarihli İstanbul ve Galata Gümrüğü Kanunnamesi”³⁴, “1476 Tarihli Şurut-i Gümrük-i İstanbul Hükmi Sureti”³⁵, “1476 Tarihli İstanbul ve Galata Gallatı Gümrük Kanunnamesi”³⁶ ve “1481 Tarihli Gümrük Kanunnamesi”³⁷ de bulunmaktadır. Fatih döneminde yürürlüğe konulan bu kanunnameler sadece gümrük vergilerini değil, aynı zamanda gümrüklere ait çeşitli kuralları, dönemin ticari ve ekonomik durumunu da belirtmektedir.

Gümrüklerle ilgili olarak bilgiler sunan ve dağınık halde bulunan diğer kanunnameler ise: 1519 tarihli “Gelibolu Sancağı Reaya Kanunu “,1519 tarihli “İmroz Adası Kanunnamesi”, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait, “Mısır Kanunnamesi”, “Estergon, Hatvan ve Novigrad Livaları Kanunnamesi”, “Şam Gümrük Kanunnamesi” ve “Budin ve Estergon İskeleleri Gümrük Kanunu”, 16.yüzyılın sonlarına doğru ise: 1571 tarihli “Trablus Kanunnamesi”, 3.Mehmet dönemine ait, “Uyvar Eyaleti Kanunnamesi”, yine 1650 tarihli “Rodos ve İstanköy Kanunnamesi”, 1670 tarihli “Kandiye Kanunu”, 1709 tarihli “Midilli Adası

³¹ AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, s. 255

³² ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.64

³³ İNALCIK, Halik, “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih Kanunları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1943, cilt.13, sayı.2, s.116

³⁴ AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, s. 413-414

³⁵ AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, s. 417-418

³⁶ AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, s. 422-423-424

³⁷ AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, s. 381-382

Kanunu”, 1716 tarihli “*Mora Vilayet Kanunnamesi*”, 1709-1710 tarihli “*Trabzon Sahil Gümrüğü Kanunu*” ‘dur.³⁸

Osmanlı Devletinde 18. yüzyılın sonlarına kadar resmi ve genel amaçlı bir gümrük tarifesinin olmadığı, gümrüklerle ilgili işlemlerin ise çeşitli kanun ve kanunnamelerde yer alan hükümler çerçevesinde yapıldığı yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılmaktadır.

18. yüzyılın sonlarına doğru ise Osmanlı Devletinde yalnız ihracat gümrüğüne mahsus, ilk özel tarife olan “1763 tarihli *İzmir Limanı İhracat Gümrüğü ve Tarifesi*” karşımıza çıkmaktadır.³⁹ Sistematik anlamda Osmanlı Devletinin ilk gümrük tarifesini olan bu tarife, İzmir meyve gümrüğü emini Mehmet ile diğer müstem⁴⁰ taifesi adına İstanbul’da bulunan İngiliz, Fransız, Venedik ve Hollanda sefirleri tarafından imza edildiği görülmektedir.⁴¹ Tarife, uygulamada kaldığı süre içerisinde hem İzmir Limanından ihraç edilen mallar hem de fiyatlarda görülen değişimler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Düzenlenme şekline göre üç bölüme ayrılan tarife şu şekildedir:

- Fiyatları artan ve aynı orantıda gümrüğü de arttırılacak olan eşyalar,
- Fiyatları değişmeyen ve gümrüğü de aynen kalacak eşyalar,
- Fiyatları düşen ve aynı orantıda gümrüğü de düşürülecek olan eşyalardır.⁴²

3.1. Kapitülasyonlar, Ticaret Antlaşmaları ve Gümrüklere Etkisi

Kapitülasyon, bir ülkede oturan yabancılara devletlerarası antlaşmalarla sağlanmış imtiyazlar⁴³ olarak ifade edilmektedir.⁴⁴

³⁸ ÇEVİK, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğunda Gümrük”, s.11-16

³⁹ SAHİLLİOĞLU, Halil, “1763 de İzmir Limanı İhracat Gümrüğü ve Tarifesi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1968, Sayı 8, s.53

⁴⁰ Müstem: Osmanlı ülkesinde bir seneyi geçen müddet ikamet eden yabancı uyruklu tacirlere verilen isimdir.

⁴¹ SAHİLLİOĞLU, Halil, “1763 de İzmir Limanı”, s.54

⁴² SAHİLLİOĞLU, Halil, “1763 de İzmir Limanı”, s.54

⁴³ İmtiyaz: Ayrıcalık, üstünlük gibi anlamlara gelmekle beraber bir devletin kendi ülkesinde özellikle yabancı kişi, zümre, kurum ve devletlere verdiği bazı iktisadi hak ve ayrıcalıklardır. Ayrıca bk: KALLEK, Cengiz, “İmtiyazat Maddesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, c. 22, s. 242

⁴⁴ NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1986, s.1

Yabancılar tanınan imtiyazlar genel olarak “ *Hukuki İmtiyazlar*”, *Dini ve Siyasi İmtiyazlar*” ve “*Ticari İmtiyazlar*” olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklar arasında doğrudan gümrükleri ilgilendiren ise ticari imtiyazlardır.

Osmanlı Devletinde, kapitülasyonların ortaya çıkışı ise devletin kuruluş dönemine rastlamakta ve iki ayrı dönemde incelenmektedir.

- Birinci dönem, 1535 yılında Fransızlara verilen kapitülasyonlara kadar olan dönemi kapsamakta ve sırasıyla, 1352 tarihli Cenovalılara tanınan ilk kapitülasyonlar, 1384 ile 1387 arasındaki bir tarihte Venediklilere verilen ve 1403, 1411, 1419, 1430,1446 ve 1454 tarihlerinde yenilenen kapitülasyonlar, Fatih Sultan Mehmet döneminde Venediklilerle girilen savaş sırasında Floransalılara tanınan kapitülasyonlar ve 2.Bayezid tarafından 1498’de Napoli Krallığına tanınan kapitülasyonları içerisine almaktadır.⁴⁵
- İkinci dönem ise, 1535 yılından 1740 yılına kadar olan ve yaygın olarak Fransızlara verilen kapitülasyonları kapsamaktadır. Bu dönemde Fransa 7 kez kapitülasyon elde ederken, 1580 tarihinde ilk defa İngiltere, 1612 tarihinde Hollanda, 1617 tarihinde Avusturya, 1678 tarihinde Polonya, 1700 tarihinde Rusya ve 1737 tarihinde İsveç kapitülasyonlar elde etti.⁴⁶

1740 tarihinde Fransa ile imzalanan ve sürekli hale getirilen kapitülasyon antlaşması ile birlikte kapitülasyonlara “Dostluk ve Ticaret Antlaşmaları” adı verilmiştir. Bu dönem imzalanan “Dostluk ve Ticaret Antlaşmaları” ise sırasıyla 1747 ve 1771 tarihlerinde Avusturya, 1756 tarihinde Danimarka, 1761 tarihinde Prusya, 1782 tarihinde İspanya ve 1783 tarihinde Rusya şeklindedir.⁴⁷

Kronolojik olarak yukarıda bahsedilen kapitülasyon ve ticaret antlaşmaları doğrultusunda yabancılar verilen imtiyazlar, onlara Türkler karşısında üstünlük sağlamaktadır. Öyle ki kapitülasyon ve ticaret antlaşmalarının koşullarına ve hükümlerine göre, yabancılar serbestçe mal ithal ve ihraç ediyor, serbest dış ve iç ticaret yapıyor, yabancı gemiler Türk limanlarına serbestçe mal taşıyor, bir limandan ötekine serbestçe dolaşıyor, gümrük vergilerini kendilerine uygun, ama Osmanlı

⁴⁵ İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*, çev. Halil Berktaş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 234,235

⁴⁶ NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü* s. 14

⁴⁷ NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü* s. 15

Devletine ağır gelen koşullara bağlayarak ödüyorlardı.⁴⁸ Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkileyen kapitülasyon ve ticaret antlaşmalarının bazı maddeleri Osmanlı gümrüklerini doğrudan etkilemektedir. Kapitülasyonlarla yabancı devletlere verilen haklar süreç içerisinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Fransa ile 1535 tarihinde yapılan birinci kapitülasyon antlaşmasının ikinci maddesine göre: *“İki hükümdarın ülkelerinde - yasak eşya dışında – her türlü malı alıp satmaya, değiş tokuş etmekte ve kara deniz yollarıyla taşımakta tümüyle serbest olacaklardır. Osmanlı uyruğu Fransızlara, Fransa uyruğu ise Osmanlılara eskiden beri yükümlü oldukları vergiler dışında bir şey ödemeyecek ve angaryaya tabi tutulmayacaktır.”*⁴⁹ Yine Fransa ile 1597 de yapılan dördüncü kapitülasyon antlaşmasının üçüncü maddesi ise, Osmanlı Devletinde ihracatı yasak olan *“işlenmiş deri, keçi derisi ve iplik gibi”* malların Fransız tüccarları tarafından satın alınmaları serbest bırakılırken, 1604 tarihli beşinci kapitülasyon antlaşmasının on dördüncü maddesi *“satışı yasak olan bir mal taşıyan Fransız gemisi tespit edilmiş olsa dahi gemi müsadere edilmeyecek mürettebatı ise tutuklanmayacaktır.”* Ayrıca aynı antlaşmasının on yedinci maddesi, Fransızların getirdikleri malları istedikleri yerde satma noktasında serbest olduklarını düzenlerken yirmi birinci maddesi, *“Fransızlar liman muhafızlarına hiçbir vergi vermeyecekleri gibi mururiye namıyla dahi kendilerinden hiçbir şey alınmayacaktır”* diyerek Fransız tüccarlarına gümrük muafiyeti tanımaktadır.⁵⁰ 1673 tarihli altıncı kapitülasyon antlaşmasına göre ise Fransızlar tarafından getirilmiş paralardan hiçbir vergi alınmayacağı ve yeni çıkarılacak vergilerden yabancıların muaf olacağı belirtilmiştir.⁵¹ Yine Fransız tüccarlarından getirdikleri ve götördükleri eşyadan eskiden beri alınan yüzde 5 gümrük vergisi 1673 tarihli bu antlaşma ile yüzde 3 olarak yenilenmiştir.⁵²

Bu dönem Osmanlı ekonomisindeki en önemli dönüm noktası ise 1740 tarihli Fransa ile imzalanan dostluk ve ticaret antlaşmasıdır. Zira önceleri sadece hükümdarların tahta kalma süreleri ile sınırlandırılan kapitülasyonlar bu antlaşma ile sürekli hale getirilmiştir. Bu antlaşma ile Fransız tüccarlarına; denizde ve karada

⁴⁸ NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü* s. 28,29

⁴⁹ KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, Döler Neşriyat, 1981, s.41,42

⁵⁰ KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret*, s. 62,70,71

⁵¹ NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü* s. 30

⁵² KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret*, s.82

serbest ticaret, serbest şekilde ithalat ve ihracat, serbest simsar, aracı ve komisyoncu seçme hakkı, Fransız tüccarlarına Osmanlı limanları arası serbestçe mal taşıma, uğradıkları limanlardan alacakları erzak ve sair den vergi muafiyeti ve gümrük vergisinin para yerine mal ile ödeme gibi haklar sağlanmıştır.⁵³



⁵³ KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret*, s.84,98, NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü* s. 29, 30, 31

BİRİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA ULUSLARARASI TİCARET VE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜKLER

19. yüzyıl dünya genelinde siyasi ve ekonomik yapıların, küresel bütünleşmelere doğru evirildiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu sosyo-ekonomik değişimlerin etkisiyle yoğrulan Osmanlı Devleti, bu süreçte dört temel kırılma yaşamıştır. Bu kırılmalar ise Sanayi Devrimi ile biriken küresel sermaye, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası giderek küçülen ülke sınırları, 1776 Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulmasıyla genişleyen sosyo-ekonomik piyasalar ve 1789 Fransız İhtilali'nin oluşturduğu siyasi yönetim değişimi şeklindedir.⁵⁴ Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı Devleti dönem boyunca belirleyici olma vasfını hızla yitirmiş ve devlet ekonomisi, özellikle dış ticaret yabancı devletlerinin çıkarına uygun bir yapılanma sürecine girmiştir.

Osmanlı Devleti'nin nüfus, finans, sanayi ve ticari alanlarını yeniden şekillendiren bu yapılanma sürecini etkileyen en önemli faktör ise sanayi devrimi olmuştur. Ayrıca bu durum sadece Osmanlı Devleti için değil, dünya siyasetinde rol oynayan diğer tüm ülkeler içinde geçerli olmuştur. Öyle ki 19. yüzyılda dünya ölçeğindeki iktisadi gelişmelerin büyük çoğunluğunu sanayi devrimi ile ilişkili olarak değerlendirmek gerekmektedir.⁵⁵

18. yüzyılda başlayan ve emeğin verimliliğini olağanüstü artırıp kitlesel üretime geçişe imkân veren ve insanlık tarihinin en büyük dönüşümlerinden biri olan Sanayi Devrimi,⁵⁶ 19. yüzyıl boyunca gelişim ve yayılım göstererek dönemin en önemli gelişmesi olmuştur. Ceride-i Rüşumiye'de ticaret tarihinin dördüncü evresi olarak tarif edilen bu döneme yön veren kişiler ise “Servet-i Milet” isimli eserin yazarı Adam Smith ve modern buhar makinesinin geliştiricisi James Watt olarak ifade edilmektedir.⁵⁷

⁵⁴ BULUTTEKİN, M. Burak, “19. Yüzyılın Küresel, Siyasi, Toplumsal ve Ekonomik Değişimlerinin Merkezinde Bir Kent: İstanbul”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: 19, sayı 30-31, s. 150

⁵⁵ PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme – 1820-1913-*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.1

⁵⁶ YILDIRMAK, Gülay Webb, *18. Yüzyılda Osmanlı- İngiliz Tiftik Ticareti*, Ankara, TTK, 2011, s.10

⁵⁷ “Ticaret Tarihi”, *Ceride-i Rüşumiye*, Cihan Matbaası, 25 Kanun-u Sani 1324, sayı 9, s.220

Çalışmamızın bu bölümünde sanayi devrimi sonrası uluslararası ticarette ve gümrüklerde meydana gelen gelişmeler değerlendirilecektir.

1. Sanayi Devrimi Sonrası Uluslararası Ticaret

Sanayi devriminin gerçekleşmesi sonucu 19. yüzyılda gümrüklerde büyük bir değişim ve dönüşüm gerçekleşmiştir. Gümrüklerde ki bu değişimin en temel sebebi ise devrim ile birlikte genişleyen uluslararası ticaret olmuştur. Zira Sanayi devrimi ile birlikte önce İngiltere sonra da Batı Avrupa ekonomileri, mamul mallarda ucuz ve kitlesel üreticiler haline gelmiştir. Avrupa ülkeleri, bir yandan mamul malları için pazarlar bulmaya, diğer yandan da bol ve ucuz gıda ve hammadde kaynakları sağlamaya çalışmış, dolayısıyla uluslararası ticaret hacminde o güne dek görülmemiş bir genişleme ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın daha sonraki dönemlerinde deniz taşımacılığında gerçekleşen teknolojik devrim de uluslararası ticaretteki bu genişlemeyi daha da hızlandırmıştır.⁵⁸

18. yüzyılın sonlarında buhar makinesi yapılıncaya kadar, toptan mal taşımının tek gerçekçi yöntemi su yoluyla taşımaktır. Akdeniz dünyasında kürekli kalyonlarla deniz ulaşımı, 18. yüzyıl başlarında yerini yelkenli gemilere bırakmıştı. Yelkenlilerle nakliye, kara taşımacılığından hem çok daha ucuz hem de genellikle daha hızlı olmuştur. Ancak yelkenli gemiler hava koşullarından olumlu veya olumsuz etkilenebilmekte bu durumda taşıma hızını doğrudan etkileyebilmektedir. Öyle ki İstanbul ile Venedik arasında ki 900 millik yolculuk elverişli koşullarda 15 gün sürerken aksi şartlarda 81 güne kadar uzayabiliyordu. 19. yüzyılda ise gemileri, akıntılardan, gelgitlerden ve rüzgârlardan çekip kurtaran buhar makinelerinin kullanılması sayesinde, su yolu taşımacılığı köklü bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.⁵⁹

18. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilmeye başlanan buhar makinelerinin kullanılması, ulaşım konusundaki teknolojik yeniliklerle eş zamanlı gibi görünseler de, ilk önce denizlerde başlamıştır. Robert Fulton 1797’de Paris’e giderek, orada buhar ile hareket eden “steam boat” -istimbot- inşa etmiştir.⁶⁰ Bu konuda asıl gelişme ise 1818 yılında ilk kez buharlı bir geminin kısmen yelken kullanarak Amerika’dan İngiltere’ye gelmesi ile gerçekleşmiştir. 1838 yılına gelindiğinde ise buharlı iki gemi

⁵⁸ EKİNCİ, İlhan, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde Değişim ve Tepkiler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Aralık 2006, cilt XXI, sayı 2, s. 37

⁵⁹ QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.182

⁶⁰ EKİNCİ, İlhan, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde”, s.38

bu kez hiç yelken kullanmadan İngiltere'den Amerika'ya gitmiş ve bu tarihten itibaren buharlı gemiler taşımacılıkta yelkenli gemilerin yerini almıştır. 19. yüzyılda ayrıca buharla işleyen trenler keşfedilmiş ve Avrupa ülkeleri kısa sürede demiryolları ile örülmüştür. Yine bu dönemde otomobilin keşfi dolayısıyla kara yolları da hayli önem kazanmıştır.⁶¹ Söz edilen teknolojik gelişmeler, 19 yüzyılda uluslararası ticaretin ve ülkeler arası ekonomik ilişkilerin baştan aşağıya değişikliğe uğramasına sebep olmuştur.

1.1. Sanayi Devrimi Sonrası Osmanlı Dış Ticareti

Batılı ülkelerde Sanayi devrimi devam ederken, Osmanlı Devletinde iktisadi hayatın önemli bir unsurunu oluşturan ticaret, devletin kontrolü altında yürütülmekteydi. Devletin kontrolü altında sınırlar içinde yapılan ticaret ile kırsal ve kentsel alanlar arasında mal değişimi arttırılmış, bölgeler arasında yardımlaşma ve iş bölümü sağlanmıştır. Osmanlı Devletinin sınırları dışında yapılan ticarete ise Devlet sınırları içinde üretilmeyen malları temin etmeye çalışmıştır. Bu durumun nedeni ise Osmanlı dış ticaret politikasının geleneksel olarak ülke içinde mal bolluğunu arttırmaya yönelik olmasıdır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti ithalatı teşvik ederken ihracatı kısıtlamaya yönelik politikalar uygulamaya koymuştur.

Sanayi devriminin gerçekleştiği 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında üretim düzeyleri, sermaye birikimi ve teknolojik değişme açısından Osmanlı ekonomisinin içinde bulunduğu durumu en iyi şekilde ifade edecek olan kavram, durgunluk olacaktır.⁶² Zira bu dönem Osmanlı dış ticaret hacmi devlet içindeki toplam üretimin yüzde 2 ya da 3'ünü aşamamıştır. Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır gibi geniş alanları kapsayan devletin kendi içindeki bölgeler arası ticaret, dış ticaretten çok daha önemli görülmüştür. Ancak bu durum, Avrupa'da Napolyon Savaşlarının sona ermesinden sonra hızla değişmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşına kadar geçen sürede Osmanlı Devletinin Batı ve Orta Avrupa ile olan ticareti daha önceki dönemlerde görülmemiş boyutlarda genişlemiştir.⁶³ Ayrıca bu dönem Osmanlı ticaretinin genişlemesinde rol oynayan önemli diğer gelişmeler ise ulaşımda kullanılmaya başlayan buharlı gemiler ve demiryollarının Osmanlı ülkesine

⁶¹ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.135

⁶² PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s.11

⁶³ PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s.15

girmesiyle olmuştur.⁶⁴ Genişleyen dış ticaret ile Osmanlı Devletinde dış pazar için tarımsal üretim artarken ithal edilen mamul mallar karşısında rekabet edemeyen zanaatlara dayalı üretim faaliyetleri gerilemiştir.⁶⁵

Genel olarak Osmanlı ekonomisi 19. yüzyılda dış gelişmelere bağlı değişimler göstermiştir. 19. yüzyılda, dünya ekonomisinin genişleme ve durgunluk dönemlerine bağlı olarak, Osmanlı dış ticareti büyüme hızının gösterdiği dalgalanmalar dikkate alınarak dört temel döneme ayrılmıştır.⁶⁶

- 1- 1820-1853 İngiliz hegemonyası altındaki dış ticaret,
- 2- 1854-1876 yılları arasındaki dış borçlanma ve artan bağımlılık dönemi,
- 3- 1880-1896 yıllarında durgunluk ve mali denetim dönemi,
- 4- 1896-1913 Dünya Savaşına doğru büyüme ve emperyalistler arası rekabet dönemi.

19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı Devletinin mamul mal ihtiyacını karşılayan Fransa, Avusturya ve İsveç artık İngiltere'nin ucuz ihraç mallarıyla rekabet edemedikleri için Osmanlı pazarı hemen hemen tek başına İngiltere'ye kalmıştır.⁶⁷ Bu dönem İngiltere'yi Osmanlı pazarı yöneltten sebepler ise; Avrupalı devletlerin kendi sanayilerini korumak için İngiltere'ye karşı bazı tedbirler almış olması, geniş bir alana yayılan Osmanlı Devletinin pamuk, yün, tiftik ve maden gibi İngiliz sanayisinin ihtiyaç duyduğu hammadde bakımından zengin olması, Osmanlı sanayisinin İngiltere ile rekabet edebilecek güçte olmaması ve İngiliz mamul mallarını tüketecek bir nüfusa sahip olması şeklindedir.⁶⁸

Osmanlı pazarında ki İngiltere hegemonyası 1880 yılına kadar devam etmiştir. 1880-1896 yıllarında dünya ölçeğinde emperyalistler arası güç dengelerinin değişmeye başlamasıyla, İngiliz hegemonyasının yerini İngiltere, Fransa ve Almanya arasında yoğun bir rekabete terk etmiştir.⁶⁹ İngiltere, Fransa ve Almanya ile Osmanlı

⁶⁴ QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.190

⁶⁵ PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s.15

⁶⁶ EKİNCİ, İlhan, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde", s.38

⁶⁷ KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Ankara, Savaş Yayınları, 1982, s.26

⁶⁸ YILDIRIM, İsmet, "19. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme -1838-1918-", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2001, cilt 11, sayı 2, s. 317

⁶⁹ EKİNCİ, İlhan, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde", s.41-42

Devleti arasında gerçekleşen dış ticaret 1830-1913 yılları arasındaki dönemde şu şekilde gerçekleşmiştir:⁷⁰

Tablo 1. Osmanlı İhracat ve İthalat Dağılımı

1830-1913 Osmanlı İhracat ve İthalatının İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki dağılımı – Yüzde paylar olarak-						
Yıllar	İngiltere		Fransa		Almanya	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1830-1832	13,3	19,0	14,3	9,9	2,1*	3,1*
1840-1842	19,8	29,3	16,6	8,6	1,9*	4,6*
1850-1852	20,1	25,5	15,8	9,3	11*	9,7*
1860-1862	23,5	26,5	29,9	12,2	0,5	9,5*
1870-1872	27,2	32,4	25,3	12,3	0,4	13,6
1880-1882	23,5	45,2	28,0	11,8	0,5	2,4
1890-1892	25,9	35,9	24,5	12,4	4,3	10,3
1900-1902	25,9	29,8	19,2	10,0	7,2	9,8
1909-1911	17,9	23,9	14,1	8,4	11,4	13,7

*Avusturya'dan Osmanlı Devletine transit geçen ticaretin yüzde 80'i.

Yukarıda verilen tabloda da görüldüğü üzere 1880 sonrası Osmanlı dış ticaretinde Almanya'nın payı hızlı bir artış göstermeye başlamıştır. Bu artışın temel sebebini ise Almanya ve İngiltere arasında gerçekleşen dünya çapında ki mücadele oluşturmuştur. 1870'lerin başında dünya pazarlarında gücünün doruğuna ulaşan İngiltere, 1870'lerde "Büyük Bunalım" diye adlandırılan krizden en çok etkilenen ülke olmuştur. Bu dönemde sanayi üretimi düşmüş, işsizlik ve iflaslar her geçen gün giderek artmış ve İngiltere'nin sanayi ve ticari üstünlüğü sarsılmıştır.⁷¹ Netice olarak 1880'lerden itibaren İngiltere denizaşırı ticarete gerileme başlarken, Alman sermayesi demir-çelik, kimya sanayisi ve diğer bazı dallardaki üstünlüğüyle devletin ve büyük bankaların desteğini kullanarak, saldırgan bir ticaret politikası izlemeye

⁷⁰ PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s.32,33

⁷¹ KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, s.147

başlamış ve hem Avrupa’da hem de çevre ülkelerde İngiltere ile rekabete girişmiştir.⁷²

Bu dönemde Almanya’nın Osmanlı ülkesinde kazandığı ivmenin diğer önemli sebepleri ise Alman mali sermayesi ve devlet faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Alman Deutsche Bank, Anadolu ve Bağdat demiryollarının yapımı için gerekli finansmanı sağlayarak öncelikle Alman demir-çelik sanayisine, demiryollarının tamamlanmasıyla da Alman sanayisi için gerekli pazar ve hammadde kaynaklarının geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde ise 1880’lerin ortasından 1913’e kadar Osmanlı Devletinin Almanya’dan ithalatı 10 kat artarak 5 milyon sterlini aşmıştır. Aynı dönem Almanya’nın Osmanlı Devletinden ithalatı ise 15 kat artarak 3 milyon sterline ulaşmıştır. Diğer taraftan 1880’lerden itibaren İngiltere’nin Osmanlı dış ticaretinde payı sürekli gerilme göstermiş olsa da 1913 yılına gelindiğinde hala İngiltere Osmanlı ithalat ve ihracatında en büyük paya sahip konumda bulunmuştur. Bu dönem demiryolları yapımı ile Almanya Anadolu’yu, Fransa Suriye’yi, İngiltere ise Irak’a yönelerek bu bölgeleri kendi nüfuz bölgelerine dönüştürmüş ve Osmanlı devleti ile olan ticari ilişkilerini bu bölgeler üzerinden geliştirmişlerdir.⁷³

19. yüzyılda genel olarak Osmanlı Devleti bütün dünyada olduğu gibi bir kalkınma hamlesi başlatmıştır. Özellikle 1830 yılından itibaren Osmanlı Devlet adamları ekonominin ve özellikle sanayinin çöküşünü görerek, sanayiye kurtarmak ve geliştirmek amacıyla bir uğraş içerisine girmişlerdir. Ancak gerek iç çekişmeler, isyanlar ve savaşlar gerekse de kapitülasyonlar ve bazı ticaret antlaşmaları bu kalkınma hamlesini olumsuz etkilemiştir. Sanayi tipi üretim tesislerinin Osmanlı Devletinde istenilen ölçüde kurulamaması neticesinde mamul madde ihtiyacını dışarıdan temin etmeye çalışan Osmanlı Devleti özellikle bu dönemde yaptığı ticaret antlaşmaları ile ekonomik olarak büyük ölçüde sömürgeci-emperyalist ülkelere bağlı yarı-sömürge haline dönüşmüştür.⁷⁴

19. yüzyılda değişen üretim araçları ve dönüşen uluslararası ticaret, ekonomik ve ticari ilişkileri uygulayan bir kurumlar sistemi olan gümrükleri doğrudan etkilemiş, gümrük konuları ve sorunları ön plana çıkararak büyük önem kazanmıştır.

⁷² PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s.35

⁷³ PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s.35-36

⁷⁴ KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, s.2

19. yüzyılın değişen ve dönüşen dengeleri karşısında Osmanlı dış ticaretinde dolayısıyla gümrüklerinde meydana gelen gelişmeler ise bu dönemde batılı ülkelerle yapılan ticaret antlaşmalarının ekseninde gerçekleşmiştir.

2. Sanayi Devrimi Sonrası Gümrükler

19. yüzyılda dünya ticareti tarihte daha önce görülmemiş ölçüde artmış ve 1840-1873 yılları arasında en hızlı dönemini yaşayarak yılda yüzde 6 oranında büyümüştür. Bu büyüme oranı üretim artış hızının 3, nüfus artış hızının ise 5 katına denk gelmiştir. Yine 1800'lü yıllarda Avrupalı devletler bu ticaret hacmin yüzde 60'ına hâkim olmuşlardır. 1913 yılında ise kişi başına dünya ticareti, 1800 yılında olduğunun 25 katına ulaşmış ve artık dünya tarihinde küresel ekonomiden bahsedilmesi mümkün olmuştur. Bu küresel ekonominin merkezini ise Avrupalı ülkeler oluşturmuştur. Ticarete görülen bu gelişme ve gitgide şekillenmeye başlayan küresel ekonomi algısı bu dönem serbest ticaret fikrinin doğmasına sebep olmuştur. Ancak 1800'lerin başında yüksek taşıma maliyetleri ve ithalat-ihracat üzerine konulan yüksek gümrük vergileri ve bazı mallara konulan ihracat yasakları bu durumu engellemiştir. Devam eden süreçte deniz taşımacılığı ve demiryollarında meydana gelen gelişmeler taşıma maliyetini düşürse de gümrük konusu tam manasıyla çözüme kavuşturulamamıştır. Bu süreçte ülkeler kimi zaman gümrük vergilerini hafıfletmiş kimi zaman ise ülke korumacılığına dönerek gümrükleri yüksek oranlara çıkarmışlardır.⁷⁵ Gümrüklerde görülen bu değişimler serbest ticarete geçişi engellemiş ve başta Avrupalı ülkeler olmak üzere Osmanlı Devletinin de içinde bulunduğu diğer birçok devleti gümrükler konusunda yeni düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir.

2.1. Batılı Devletlerde Gümrük ve Gümrüklerle İlgili Yapılan Düzenlemeler

Batılı ülkelerde modern nitelikteki ilk gümrük tarifelerinin hazırlandığı bu dönemin en önemli meselesi; uluslararası ticarete görülen büyük artışlar ile doğru orantılı şekilde kaçakçılıkta da yaşanan artışlar olmuştur.⁷⁶ Bu doğrultuda hem kaçakçılık ile mücadele etmek hem de gümrükleri kontrol altında tutmak amacıyla birçok düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

⁷⁵ KURTOĞLU, Ramazan, *Türkiye Ekonomisi*, s.62,63

⁷⁶ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.136

-Kaçakçılık ile mücadele için polis ve jandarma haricinde ayrı bir kurum olarak gümrük muhafaza teşkilatı kurulmuştur.⁷⁷

-İç gümrük vergisi ile ihracat ve transit gümrük vergilerinin kaldırılması; Modern-ulusal devletler öncesi bir uygulama olan iç gümrük vergileri, Fransa'da 1789'da, kara Avrupa'sında ise 19. yüzyıl sonlarında,⁷⁸ Prusya'da ise 1815'de kaldırılmıştır.⁷⁹

-Sistemik gümrük tarifelerinin hazırlanması ve yürürlüğe konulması; Belçika'da ilk sistemik gümrük tarifesi 1831'de hazırlanmış daha sonra 1854 yılında alfabetik sistemi esas alan gümrük tarifesi yürürlüğe konulmuştur. Avusturya-Macaristan ise alfabetik sistemi esas alan sistemik gümrük tarifelerini 1892'de yürürlüğe koymuştur. Ancak eşya cinslerinde görülen değişimler alfabetik tarifeleri yetersiz kılmıştır. Bu durum üzerine Fransa, 1892 yılında uygulamaya koyduğu tarifede eşyaları belirli sınıflara ayırmış ve eşya bazlı bir tarife hazırlamıştır.⁸⁰

-Ortak gümrük tarifesi oluşturma çabaları: bu amaçla ilk toplantı Brüksel'de yapılmış ve birçok ülkenin uygulayabileceği uluslararası bir gümrük tarifesi hazırlanması görüşü belirtilmiştir. Daha sonra da çeşitli toplantılar yapılmış ve neticesinde 1885 yılında Uluslararası İstatistik Enstitüsü kurulmuştur. 1889'da Paris'te yapılan Uluslararası Ticaret ve Sanayi Kongresinde birçok ülkenin uygulayabileceği ortak bir gümrük tarifesinin hazırlanması uygun görülmüştür.⁸¹

-Uluslararası gümrük tarife antlaşmaları: 1891'de Alman, Avusturya-Macaristan ve İtalya Devletleri aralarında gümrük işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla bir tarife antlaşması yapmış daha sonra ise bu antlaşmaya Belçika, İsviçre, Romanya ve Sırbistan da katılmıştır.⁸²

-Gümrük birlikleri: bu dönemde Avrupalı devletler milli sınırlarındaki gümrükleri kaldırarak birliğe üye olacak ülkeler arasında serbest mal dolaşımını sağlama amacıyla gümrük birlikleri oluşturmaya çalışmışlardır. 1828 yılında Prusya diğer Alman devletleri ile gümrük ve ticaret birliğini oluşturmuş daha sonra birliğe

⁷⁷ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.136

⁷⁸ ÇEŞTEPE, Hamza, GÜVEN, Tamer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Dâhili Gümrük Vergisi İstisnaları", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, cilt 16, sayı 2 s. 3

⁷⁹ TOPRAK, Vamık, *Gümrük Politikası*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1965, s.7

⁸⁰ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.137

⁸¹ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.138

⁸² ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.138

Lüksemburg da dâhil olmuştur. Yine 1905 yılında Bulgaristan ile Sırbistan arasında da gümrük birliği antlaşması yapılmış ancak Avusturya'nın etkisi ile antlaşma yürürlüğe girmemiştir.⁸³

Yukarıda ifade edilen düzenlemeler dışında Avrupa ülkeleri bu dönem özellikle sanayi devrimi ile birlikte gittikçe güçlenen İngiliz sanayi ve ticareti karşısında kendi ekonomik gelişmelerini güvence altına almak için ya ülkelerinde ki birçok eşyanın ithalatını kesin şekilde yasaklamışlar ya da ithalattan yüksek vergiler alma yoluna giderek gümrük engeli koymuşlardır.⁸⁴

2.2. Sanayi Devrimi Sonrasında Osmanlı Devletinde Gümrük

18. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti, Avrupa'nın merkantilist devletleriyle olan ticari ilişkilerini geleneksel tavrına uygun şekilde sürdürerek doğması muhtemel tehlikeleri göz ardı etmiştir.⁸⁵ Geleneksel Osmanlı ekonomi politikası ise ithalata kolaylık sağlayarak ihracata sınırlamalar getirme esasına dayalı Provizyonist yapı da gelişmiştir. Buna göre devlet içeride halkın ihtiyacını karşıladıktan sonra ancak artan kısmı ihraç edebilmiştir. Ayrıca gerek görüldüğünde, yed-i vahid –tekeli- usulü ile ürünün alımı ve satımı üzerine devlet tekeli oluşturabilmiştir.⁸⁶ Bu dönem Osmanlı dış ticareti ise devletin provizyonist* ve fiskalist** kaygıları, aman telakkisi*** çerçevesinde verdiği imtiyazlar, kapitülasyonlar ve yaptığı ticaret antlaşmaları doğrultusunda gelişmiştir. Dış ticarete görülen gelişmeler ise Osmanlı gümrüklerini ve gümrük sistemini derinden etkilemiştir.

Kuruluş devrinden itibaren Osmanlı Devletince yabancı devletlere verilen ve ticari hayatı düzenleyen ahitnamelerde ithal ve ihraç mallarından alınacak gümrük vergisi oranları tespit edilmiştir. Gümrük vergi oranı, başlangıçta yüzde 5 iken 16.

⁸³ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.139

⁸⁴ KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, s.25

⁸⁵ İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – 4*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.242

⁸⁶ ÖZGÜN, Cihan, “Osmanlı Ekonomi Politikasına Kısa Bir Bakış -18-19. Yüzyıllar-“, *Tarih Okulu*, 2008, sayı 1, s.8

* Provizyonizm -İaşeçilik- : Devlet sınırları içinde tüketim mallarının her daim kaliteli, bol ve uygun fiyatlı bulunmasını güden ekonomik ilke.

** Fiskalizm -Gelircilik- : Devletin gelirlerini arttırıp, giderlerini azaltarak hazinenin güçlü kalmasını amaçlayan ekonomik ilke.

*** Aman Telakkisi: İslam ülkesine girmek veya İslam ordusuna teslim olmak isteyen bir yabancıya verilen can ve mal güvencesidir.

yüzyıl sonu 17. yüzyıl başından itibaren yüzde 3'e indirilmeye başlanmıştır. İlk olarak İngilizler için kabul edilen bu oran, daha sonra diğer devletlere de tanınmaya başlanmış, 1740 Osmanlı-Fransa antlaşmasıyla da bütün yabancı devlet tüccarlarına tanınmıştır.⁸⁷ Yabancı tüccardan alınacak yüzde 3 oranında ki gümrük resminin tespiti her mal için ayrı ayrı yapıldığından bir takım zorluklara sebep olmuştur. Bu durum üzerine her mal için alınacak gümrük miktarını belirten tarife defterleri 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren düzenlenmeye başlanmıştır.⁸⁸ Yabancı tüccarlara verilen ayrıcalıklar geleneksel ekonomik temellerinden ötürü bu dönem Osmanlı Devletini çok etkilememiş olsa da 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi devrimin etkisiyle bu durum tersi yönde büyük bir gelişim göstermiştir. Sanayi devrimin tesiriyle gittikçe Osmanlı piyasalarını ele geçirmeye başlayan Avrupalı devletlere karşı, devletin kendini korumasını sağlayacak tek yol ise yabancı ülkelerden gelen mallara yüksek gümrük vergileri koymak olacaksa da bu durum söz konusu dahi olamamıştır. Bunun sebebi ise Osmanlı devletin önceki dönemlerde diğer devletlere verdiği ticari imtiyazlar olmuştur.⁸⁹

18. yüzyılın ikinci yarısına kadar ihraç edilecek mallar, genellikle yerli tüccarlar tarafından iskelelere getirilir, yabancı tüccarlar da iskelelere gelen malları buradan alarak ülkelere götürürlerdi. Bu şekilde işleyen ticaret sisteminde Osmanlı Devleti, hem yerli tüccarından dâhili gümrük vergisi, hem de yabancı tüccardan yüzde 3 oranında ihraç gümrüğü vergisi alıyordu.

18. yüzyılın sonlarından itibaren sanayi devrimini gerçekleştirmiş olan Avrupa daha fazla hammadde kaynağına ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu durum da yabancı tüccarları, daha ucuza mal alma ve daha çok kar etme isteğine sevk etmiştir. Yabancı tüccarlar artık iskelelerde yerli tüccarın getireceği malı beklemek yerine, Anadolu'da malın üretildiği yerlere giderek alımlar yapmaya başlamıştır. Yabancı tüccarlar, üretildiği yerden aldıkları malları götürürken yalnızca yüzde 3 oranında ihracat gümrüğü vergisini ödemiştir. Bu durumda Osmanlı Devletini olumsuz yönde etkilemiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti, hem daha önce yerli tüccarından aldığı amediye ve reftiye gibi dâhili gümrük vergilerini alamamış ve hazine gelir kaybına

⁸⁷ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1974, sayı, 4-5, s.335

⁸⁸ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Balta Limanına Giden Yol*, s.104

⁸⁹ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, TTK, 1988, cilt 6, s. 217

uğramış, hem de ham madde kaynakları büyük miktarda dışarıya akmaya başlamıştır.⁹⁰

Bu durum üzerine Osmanlı Devleti hem yaşadığı kayıpları ortadan kaldırmak hem de kendi yerli tüccarını korumak için 1802 yılında yabancı devletlerin elçilerine birer nota göndermiş ve Anadolu'da ticaret yapacak tüccarın bundan böyle dâhili gümrük vergilerini yerli tüccar ile aynı şartlarda ödemek zorunda olduğunu bildirmiştir. 1809 yılında İngiltere ile imzalana Kale-i Sultaniye Antlaşmasının 6. maddesinde de bu durum yeniden düzenlenmiştir. Buna göre Avrupalı tüccarlar Osmanlı ülkesinde de ticaret yapmaya başlamış ve bu dâhili ticaret; Osmanlı mallarının, yine Osmanlı ülkesi içinde alım ve satımı, yabancı ithal malların dâhilde satımı ve Osmanlı mallarının ihracat için, yerinden alımı şeklinde gerçekleşmeye başlamıştır.⁹¹ Yine bu dönem Osmanlı Devleti hazine kaybını önlemek için damga, ihtisabiyye ve kalemiyye gibi vergiler koyarak, bazı mallarında tezkireye bağlanması esasını kabul etmiştir. Daha sonra ise başta afyon olmak üzere ipek, zahire, zeytinyağı ve bu nevi mallar üzerine devlet tekeli -yed-i vahid- uygulanmıştır.

Osmanlı Devletinin bu dönem uyguladığı politikalar başta İngiliz tüccarları olmak üzere batılı tüccarların Osmanlı pazarına girmelerine engel oluşturmuştur. Yabancı tüccarlar karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırmak için devletleri nezdinde girişimlerde bulunarak Osmanlı Devleti üzerinde baskı oluşturmaya çalışmışlar ve netice olarak çıkarlarına uygun şekilde yeni gümrük tarifeleri oluşturmaya yönelik bazı antlaşmaları Osmanlı Devletine kabul ettirmişlerdir.

3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşmalarının Osmanlı Gümrüklerine Etkisi

İngiltere ile yapılan 1820 tarihli gümrük tarife antlaşmasının süresi 1834 yılında dolmuş olmasına rağmen, İngilizlerin Osmanlı gümrüklerinde alınmakta olan bazı vergilerin arttırılması karşılığında bazı ürünlerle ilgili tekel -yed-i vahid- sisteminin kaldırılması şartını ileri sürmeleri dolayısıyla yeni tarife 1834 yılında yürürlüğe girmemiştir.⁹² 1836 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'da bulunan İngiliz elçisine yeni tarife için görüşmelere başlanması

⁹⁰ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Balta Limanına Giden Yol*, s.80

⁹¹ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Balta Limanına Giden Yol*, s.80,81

⁹² ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.184

yönünde bir talimat verilmiştir. Bu durum üzerine asıl amacı yed-i vahid sistemini ortadan kaldırmak olan İngiltere bir antlaşma taslağı hazırlayarak Osmanlı Devletine sunmuştur. İngiliz hükümeti tarafından sunulan bu ilk tasarıya Osmanlı Devleti itiraz etmiştir. Osmanlı Devletinin itirazı üzerine İngiltere müzakere için yeni teklif sunmuştur.⁹³ Devam eden süreçte gerçekleşen müzakereler neticesinde 16 Ağustos 1838 tarihinde taraflar arasında Balta Limanı Ticaret Antlaşması imza edilmiştir.⁹⁴

3.1. Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Gümrüklerine Etkisi

16 Ağustos 1838 tarihinde Osmanlı ve İngiliz temsilcileri tarafından imzalan antlaşma metni, 8 Ekim 1838'de Kraliçe Victoria tarafından bir ay sonra ise kasım ayı başlarında Sultan 2. Mahmut tarafından imza edilerek onaylanmıştır.⁹⁵

Balta Limanı Ticaret Antlaşması, yedi maddeden ibaret esas metin ve üç maddeden ibaret ek metin olmak üzere iki kısım olarak düzenlenmiştir. Yedi maddelik esas metin ise şu şekildedir.⁹⁶

Birinci Madde: Bu antlaşma ile değiştirilen şartlar dışında İngiltere gemilerine ait eskiden beri verilmiş olan haklar, ilelebet yürürlükte ve geçerli olacağı onaylanarak, Osmanlı Devleti tarafından başka devlet gemi veya halklarına verilecek bütün ayrıcalıklar aynı şekilde İngiltere'ye de verilmiş olacaktır.

İkinci Madde: İngiliz halkı ve bunlara bağlı çalışan herkes bundan böyle Osmanlı ülkesinin her bir yerinde istisnasız her türlü eşyayı alabilecek, Osmanlı Devleti tarafından başta tarımsal ürünler olmak üzere çeşitli eşyalar üzerine konulmuş olan tekel usulü kaldırılacak ve eşyanın bir yerden başka yere nakli için uygulanan tezkire sistemi de tamamen sonlandırılacaktır. Ayrıca tezkire konusunda İngiliz tüccarına zorluk çıkartacak memurların cezalandırılacak ve bu sebepten ötürü İngiliz tüccarının uğrayacağı zarar Osmanlı Devleti tarafından ödenecektir.

Üçüncü Madde: İngiliz tüccarı veya adamlarından biri Osmanlı ülkesinde alıp satacağı ürün için ödemesi gereken verginin miktarı, Osmanlı tüccarından en çok imtiyaza sahip olan tüccarın ödediği miktar kadar olacaktır.

⁹³ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Balta Limanına Giden Yol*, s.119,123

⁹⁴ KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret*, s.213

⁹⁵ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Balta Limanına Giden Yol*, s.138

⁹⁶ KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret*, s.213, 214, 215 *sadeleştirilmiştir.

Dördüncü Madde: İngiliz tüccarından veya taraflarından memur edilen kimselerden biri yabancı ülkelere götürmek için Osmanlı ürünü olan bir eşya aldıkları zaman hiç vergi vermeksizin uygun bir iskeleye getirip rüsumat vesaireye karşılık iskeleye varışında eşyanın kıymeti üzerinden yüzde 9 ve o eşyanın iskeleden ayrılması halinde de eskiden olduğu gibi yalnız yüzde 3 gümrük alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca tüccar eşyayı iskelede satın alırsa yalnızca yüzde 3 gümrük ödeyecektir.

Beşinci Madde: İngiltere tüccar gemilerinin Akdeniz ve Karadeniz boğazlarından geçiş izni mümkün olduğu kadar hızlandırılacaktır.

Altıncı Madde: Osmanlı Devleti işbu antlaşmanın kapsadığı bütün hükümleri Osmanlının diğer bölgelerinde, Avrupa ve Asya kıtalarında, Mısır, Afrika ve bütün sınırları içinde uygulayacak ayrıca diğer dost devletlerde ticaretlerini bu antlaşma koşullarında yapmak isterlerse karşı çıkılmayacaktır.

Yedinci Madde: Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında uygulanan usul üzerine İngiliz tüccarının getirdiği eşyanın kıymetini takdir için her 14 yılda bir kere her eşyanın kıymetinin Osmanlı parası üzerinde hesaplanarak gümrüklerinin belirtilmesi için memurlar tayin edilmiştir. Şimdi ise en son tarifenin süresi dolmasıyla İngiltere tüccarının Osmanlı ülkesine götürecekleri eşyanın kıymetlerinden yüzde 3 gümrük alınması için memurlar tayin edilmiş ve bu memurlar İngiltere tüccarının Osmanlı ülkesinden alıp götürecekleri eşyalardan bu antlaşma üzerinden alınması gereken vergilerin ödenme şeklini ve bu eşyaların tanınacağı iskelelerin belirtilmesi hususları en kısa zamanda belirleyerek yeni tarifeyi düzenlemelerini ve düzenlenecek tarifenin 7 yıl yürürlükte olup 7 yılsonunda taraflar isterlerse bu tarifeyi değiştirmeye ve kaldırmaya yetkili kılınalar. Fakat 7 yılın üzerinden 6 ay geçmesine rağmen tarife üzerine tarafların isteği görülmezse tarifenin, 7 yıl daha yürürlükte kalması taraflarca kabul edilmiş sayılacaktır.

Antlaşmanın ikinci bölümünü oluşturan ve 3 maddeden ibaret olan kısım ise şu şekildedir:⁹⁷

Birinci Madde: İngiltere ticari malı olan her cins ve çeşit ticaret malı ve eşya İngiltere gemileriyle veya kara ve deniz yoluyla başka ülkelerden gelecek bütün

⁹⁷ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Balta Limanına Giden Yol*, s.141, 142, 143

ticaret malı ve eşyalar daha önce belirtildiği gibi istisnasız kabul olunup kıymetleri üzerinden yüzde 3 gümrük vergisi alınacaktır. Bahsedilen ticaret malından bugün alınmakta olan diğer bütün dâhili vergiler yerine, bahsi geçen ticaret malını getirmiş tüccardan ister getirdiği bölgede satsın isterse satmak için başka bir bölgeye göndersin yüzde 2 daha vergi alınacak, ondan sonra başka hiçbir gümrük vergisi alınmayacaktır. Ayrıca İngiltere tüccarı iskeleye getirdiği malın yüzde 3 gümrüğünü ödedikten sonra o malı tekrar başka iskeleye hiç gümrük ödemedi nakletmeye izinli olup ancak o götürdüğü iskelede sattığı ya da onu içeride başka bir yere gönderdiği takdirde, ikinci vergisini verecektir.

İkinci Madde: İngiltere tüccarları ve çalışanları, Osmanlı ülkesine getirdikleri bütün ticaret mallarını satmaya ve alışveriş yapmaya izinlidirler. Söz konusu olan ticaret malını ülkeye getirdikten sonra yüzde 3 ithalat gümrüğünü ve diğer yüzde 2 vergiyi ödeyecekler; tamamı yüzde 5 olan vergileri ödedikten sonra ise hiçbir başka vergi vermeksizin alım satım ve başka bölgelere göndermede izinli ve serbest olacaklardır.

Üçüncü Madde: İngiliz tüccarına ait Osmanlı yahut İngiliz ticari malları Çanakkale ve İstanbul boğazlarından, ister geldikleri gemilerle isterse aktarma yapıldıkları gemilerle geçsinler veya bir süre karaya çıkarılıp tekrar gemilere yüklensinler bu mallardan hiçbir suretle gümrük alınmayacaktır. Ayrıca başka bir memlekete gönderilmek üzere Osmanlı ülkesine getirilmiş eşya ile bir tüccarın elinde kalmış bulunan eşya diğer memleketlere gönderildiğinde yüzde 3 gümrük vergisinden başka bir şey verilmeyecektir.

Maddeleri verilen Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının dört ay içerisinde onaylanması ve 1839 yılının Mart ayından itibaren yürürlüğe girmesi de ayrıca antlaşma metninde belirtilmiştir.⁹⁸

İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından şaheser olarak nitelendirilen⁹⁹ Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının Osmanlı ekonomisi üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Ayrıca antlaşma maddeleri kısa sürede diğer devletlerinde ilgisini çekmiş ve Osmanlı Devletiyle benzer şartlarda antlaşmalar yapmaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda ilk girişimde bulunan devlet Fransa olmuş ve Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 25

⁹⁸ KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret*, s. 215

⁹⁹ KURTOĞLU, Ramazan, *Türkiye Ekonomisi*, s. 76

Kasım 1838’de Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının şartları üzerinden 10 maddelik bir antlaşma yapılmıştır. Fransa’yı ise diğer devletler takip etmiş ve 31 Ocak 1840’da İsveç ve Norveç, 2 Mart 1840’da İspanya, 14 Mart 1840’da Hollanda, 30 Nisan 1840’da Belçika, 22 Ekim 1840’da Zollverein Hükümetleri, 1 Mayıs 1841’de Danimarka ve 20 Mart 1843’ Portekiz ile aynı şartları içeren antlaşmalar imzalanmıştır.¹⁰⁰

Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile Osmanlı Devletinin daha kapitülasyonlarla yabancılara vermiş olduğu ayrıcalıklar genişletilmiştir. Yabancı tüccarlar bu antlaşma ile Osmanlı vatandaşı gibi iç ticaret yapma hakkını elde etmiştir.¹⁰¹ Ayrıca bu antlaşma Osmanlı Devletinin, 1838 öncesinde dış ticarete uyguladığı yed-i vahid sistemini tamamen kaldırmış ve maliyeye ek gelir sağlamak için koyduğu olağanüstü vergilere de sınırlandırmalar getirmiştir. Böylece Osmanlı hammaddelerinin dış ticarete açılması kolaylaşmış ve devlet mali bunalım dönemlerinde başvurduğu ek gelir kaynaklarını da kaybetmiştir.¹⁰²

Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının gümrüklerle ilgili getirdiği düzenlemeler ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: 1838 öncesinde Osmanlı Devleti hem ithalat hem de ihracat üzerinden yüzde 3 oranında gümrük vergisi almaktaydı. Ayrıca, yerli ve yabancı tüccarlar mallarını devlet sınırları içinde bir bölgeden başka bir bölge taşırlarken de yüzde 8 oranında bir iç gümrük vergisi ödemekle yükümlü tutulmuşlardı. Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile ise ihracattan alınacak vergi yüzde 12’ye çıkarılmış, ithalattan alınacak vergi ise yüzde 5 olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yerli tüccarlar iç gümrükleri ödemeye devam edecekken yabancı tüccarlar iç gümrükten muaf tutulmuştur.¹⁰³ Bu durum Osmanlı ülkesinde yabancı tüccarlara yerli tüccarlar karşısında önemli bir ayrıcalık kazandırmış ve süreç içerisinde dış ticaret yerli tüccarların kontrolünden çıkarak yabancı tüccarların kontrolüne girmiştir.

Balta Limanı Antlaşması kısa süreli sonuçları açısından değerlendirildiğinde, dış ticaret üzerindeki devlet tekeli ve diğer engelleri kaldırması açısından önem arz etmiş olsa da uzun süreli sonuçları açısından gümrükleri daha fazla etkilemiştir. Zira

¹⁰⁰ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Balta Limanına Giden Yol*, s.145, 146, 147 Ayrıca bk; Antlaşmaların tam metinleri için, KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti’nde Ticaret*, s. 216-269

¹⁰¹ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, s.255

¹⁰² PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s.16, 17

¹⁰³ PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s. 17

bu antlaşma neticesinde Osmanlı Devleti kendi gümrük vergilerini Avrupa devletleriyle birlikte belirlemeyi kabul etmiş ve bağımsız bir dış ticaret politikası uygulama hakkından vazgeçmiştir.

Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının ortaya koyduğu yeni gelişmelerin gümrük tarifelerine yansması ise 1839 tarihinde uygulamaya konulan gümrük tarifesini ile kendini göstermiştir.

3.2. 1839 Gümrük Tarife Antlaşması

Ticaret Antlaşmasından hemen sonra Osmanlı ve İngiliz temsilciler, uygulanacak yeni gümrük tarifesini hazırlamak üzere toplanmıştır. Temsilciler arasında yapılan görüşmeler neticesinde gerek önceki tarifeler gerekse ticaret antlaşması neticesinde yeni gelişen durumlar görüşülmüş ve nihayetinde yeni gümrük tarifesini her iki devlet tarafından kabul edilerek 1839 yılında uygulamaya konulmuştur. Yeni uygulamaya konulacak olan 1839 gümrük tarifesine göre: 226 ihraç, 602 ithal olmak üzere 828 eşyanın kıymeti, 17 ihraç ve 71 ithal eşyasının kıymeti rayice bırakılacak şekilde tespit edilmiştir. Ayrıca bu tarifiede İngiltere eşyası dışında Fransa, Rusya ve Belçika ithal eşyaları da yer almıştır.¹⁰⁴

3.3. 1850 Gümrük Tarife Antlaşması

Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile gümrük tarifelerinin süresi 7 yıl olarak tespit edilmiş ve antlaşmanın yenilenebilmesi için bu sürenin dolmasından 6 ay önce tarafların müracaatta bulunması şart koşulmuştur. Dolayısıyla 1839 tarihinde yapılan antlaşmanın süresinin 1846 tarihinde dolacak olması tarife üzerinde düzenleme yapmak isteyen İngiltere'nin bu süre zarfında Osmanlı Devletine müracaat etmesine sebep olmuştur. İngiltere'nin yeni tarife antlaşması yapmak istemesinin sebebi ise İngiliz tüccarların ithal mallarından yüzde 5 yerine yüzde 7-10, ihraç mallarından ise yüzde 12 yerine yüzde 20 gümrük alındığını ileri sürmesi olmuştur.¹⁰⁵ İngilizlerin bu isteği Bab-ı Ali tarafından kabul edilmiş ve 1847 yılında yeni tarifenin hazırlanması için çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca diğer devletlerinde tarife yenileme isteğinde

¹⁰⁴ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri", s.339

¹⁰⁵ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.185

bulunacakları dikkate alınarak bütün devletlerin temsilcilerinin katılımı sağlanmıştır.¹⁰⁶

Tarife görüşmeleri karşılıklı isteklerde görülen çekişmeler neticesinde 1850 yılına kadar sürmüş ve ancak bu tarihte imzalanabilmiştir. 1846'da süresi dolan eski tarifenin yerine geçmesi kararlaştırılan yeni tarifenin 1847 tarihinde başlayarak 1855 tarihine kadar geçerli olması kabul edilmiştir. Ayrıca tarifenin uygulanmasının sırasında meydana gelecek sorunları engellemek için bu tarifeye bir önsöz bir de sonsöz eklenmiştir. Yeni gümrük tarifesinde yer alan ihraç mallarının sayısı 210, ithal mallarının sayısı ise 249 olmuştur. Bunlarda 31 ithalat malı ile 32 ihracat malı rayice bırakılmış kalanının ise kıymeti tespit edilmiştir.¹⁰⁷

3.4. 1862 Gümrük Tarife Antlaşması

1850'de düzenlenen tarifenin süresi 1855'de dolacağından yenilenmesi gerekmiş ancak Kırım Savaşı nedeniyle bu konu savaş sonrasına bırakılmıştır. Kırım savaşından sonra ise tarife ile ilgili görüşmeler 1857 yılında başlamıştır. Görüşmeler neticesinde hububat hariç ihraç mallarının fiyatları tespit edilmiş, ithal malların tarifesi ise bir süre ertelenmiştir.¹⁰⁸

Yeni tarifenin hazırlanma aşamasında Osmanlı Devletinde ilk defa gümrüklerde himaye diyebileceğimiz bir sisteme geçildiği görülmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen 1861 Kanlıca Ticaret Antlaşmasına göre, gümrük vergisi ithalattan yüzde 8, ihracattan yüzde 8 olarak kabul edilmiş ancak ihracattan alınan gümrüğün her yıl yüzde 1 oranında azaltılması ve sekiz yıl sonra yüzde 1 olarak alınmaya devam edilmesi esası kabul edilmiştir.¹⁰⁹ İlk olarak Fransa ile yapılan Kanlıca Ticaret Antlaşması daha sonra İtalya, Belçika, İngiltere, Rusya, ABD, İsveç, İspanya, Danimarka, Prusya, Hollanda ve Avusturya ile de benzer şartlarda yapılmıştır.¹¹⁰

1861 Kanlıca Ticaret Antlaşmasına göre düzenlenen 1862 gümrük tarife antlaşmasının, 1862 ile 1869 yılları arasında yürürlükte kalmasına ve bu sürenin

¹⁰⁶ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri", s.341

¹⁰⁷ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri", s.342

¹⁰⁸ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.186

¹⁰⁹ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri", s.346

¹¹⁰ KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret*, s. 307 Ayrıca bk; Antlaşmaların tam metinleri için, KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret*, s. 307-390

bitimine 6 ay kala taraflardan birinin başvuru durumunda yenilenmesi, bu süre zarfında başvuru olmaması halinde ise 7 yıl daha yürürlükte kalmasına karar verilmiştir.¹¹¹ Tarifede yer alan ihraç malları sayısı 460 olmakla beraber bunlardan 77 İstanbul ürünleri olarak tarifenin sonuna konmuştur. 4'ü İstanbul ürünü olmak üzere toplam 62 ihraç malı ise rayice bırakılmıştır. İthal malların sayısı ise 228 olmuş ve bunlardan 46'sı rayice bırakılmıştır.¹¹² Ayrıca 1839 ve 1850 tarifelerinde mal fiyatları guruş, gümrük vergisi ise akçe olarak gösterilmiş iken 1862 tarifesinde her ikisi içinde guruş ve santim birim olarak alınmıştır.

3.5. 1862 Sonrası Gümrük Tarifeleri

Tarifeler ile ilgili 7 yıl geçerli olma ve 7 yıl sonra yenilenme sistemi Meşrutiyet dönemine kadar devam etmiştir. Gümrüklerde tarife sisteminin ticaret antlaşmalarına bağlı yapılması ve tarifeler arası çeşitli farklar olması dolayısıyla gümrüklerde bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. 1882 yılında mevcut sorunları ortadan kaldırmak amacıyla yeni tarife hazırlanması kararlaştırılmış ve bu durum ilgili devletlere bildirilmiştir. Yeni tarife hazırlanmaya kadar ise eşyanın kıymeti üzerinden yüzde 8 gümrük alınması kararlaştırılarak ilgili devletlere bildirilmiştir. Bu uygulama ile Osmanlı gümrüklerinde eşyanın gerçek kıymeti üzerinden gümrük alınması uygulamasına geçilmiştir.¹¹³ Yeni tarifenin hazırlanması için ise 1886 yılında ilgili devletlerin katılımıyla bir komisyon kurulmuş ancak yapılan çalışmalardan bir netice alınamamıştır. 1901 yılında yeni tarifenin hazırlanması ve 1902 yılından itibaren yürürlüğe girmesi için bir nizamname hazırlanmıştır. Nizamnameye göre, yeni tarifenin yürürlüğe konmasıyla birlikte tüm eşyanın fihrisinin yapılması ve tarife defterlerinin yeniden hazırlanması uygun görülümüşse de yapılan tüm çalışmalara rağmen yeni tarife ancak 1916 yılında hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.¹¹⁴

Sanayi devrimi sonrası Osmanlı gümrüklerini etkileyen birçok gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler arasında en çok etki yaratanlar ise devletlerarası ticaret antlaşmaları ve bu antlaşmaların ekseninde düzenlenen gümrük tarifeleri olmuştur.

¹¹¹ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.186

¹¹² KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri*", s.348

¹¹³ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.188

¹¹⁴ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.188, 189

19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devletinin yaşadığı siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar, Avrupalı devletler tarafından fırsat olarak görülmüş ve Osmanlı Devletinin aleyhine sonuçlar doğuracak antlaşmalar yapılmasını sağlamıştır. Özellikle yukarıda detayları verilen 1838 tarihli Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve 1861 Tarihli Kanlıca Ticaret Antlaşması ile bu iki antlaşma doğrultusunda diğer devletlerle yapılan çeşitli antlaşmalar, bu dönem Osmanlı dış ticaretini ve Osmanlı maliyesinin en önemli gelir kaynaklarından biri olan gümrük vergilerini derinden etkilemiştir.

4. 1878-1913 Yılları Arası Osmanlı Dış Ticareti ve Gümrük Gelirleri

Osmanlı dış ticareti ve gümrük gelirlerine yönelik bilgiler içeren dış ticaret istatistikleri, 1878'den itibaren 1913 yılına kadar olan dönemi birkaç yıl dışında düzenli olarak kayıt altına almıştır. 1878-1913 yılları arasında Osmanlı dış ticaretine yönelik ithalat, ihracat, dış ticaret açığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranına ait istatistikî bilgiler ise şu şekildedir:¹¹⁵

Tablo 2. Osmanlı Dış Ticareti

1878-1913 Dış Ticaret -Bin Osmanlı Lirası-				
Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Açığı	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1878	20.009	8.394	- 11.615	42,0
1879	19.418	8.761	- 10.657	45,1
1880	17.847	8.497	- 9.350	47,6
1881	19.486	11.295	- 8.191	58,0
1882	20.192	10.964	- 9.228	54,3
1883	19.758	12.390	- 7.368	62,7
1884	20.638	12.798	- 7.840	62,0
1885	20.004	12.076	- 7.928	60,4
1886	20.703	12.707	- 7.996	61,4
1887	20.106	11.289	- 8.817	56,1
1888	19.457	13.547	- 5.910	69,6

¹¹⁵ GÜRAN, Tefik, *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 375, 376

1889	21.042	15.282	- 5.759	72,6
1890	22.914	12.837	- 10.078	56,0
1891	24.554	15.370	- 9.184	62,6
1892	24.467	15.573	- 8.894	63,6
1893	24.109	13.262	- 10.846	55,0
1894	24.076	13.754	- 10.321	57,1
1895	20.576	15.536	- 5.040	75,5
1896	21.360	15.428	- 5.932	72,2
1897	23.434	14.744	- 8.690	62,9
1898	26.621	13.425	- 13.196	50,4
1899	24.497	15.591	- 8.906	63,6
1900	23.842	14.905	- 8.937	62,5
1901	24.568	15.393	- 9.174	62,7
1902	23.026	15.562	- 7.463	67,6
1903	24.396	17.540	- 6.856	71,9
1904	27.903	17.005	- 10.898	60,9
1905	31.366	19.672	- 11.694	62,7
1906	33.539	18.573	- 14.966	55,4
1907	34.764	19.213	- 15.551	55,3
1908	31.432	18.439	- 12.993	58,6
1909	34.866	21.794	- 13.072	62,5
1910	41.604	24.752	- 16.852	59,5
1911	45.073	31.501	- 13.572	69,9
1912	-	-	-	-
1913	39.876	23.687	- 16.189	59,4

1878-1913 yılları arası dış ticaret verileri incelendiği zaman net şekilde Osmanlı Devletinin ithalatının ihracatından daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca belirli dönemlerde ithalat ve ihracat rakamlarında görülen dalgalanmalarda dikkat çekmektedir. Rakamlarda görülen bu dalgalanmaların sebebi ise Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasi durumların ekonomik yansımaları olmuştur. 1878-1913 yılları arasında en çok ithalat ve ihracatın yapıldığı yıl ise 1911 yılı

olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığı zaman ise 1895 yılında yüzde 75,5 oranı en yüksek 1878 yılı ise yüzde 42 oranı ile en düşük olarak karşımıza çıkmaktadır.

19. yüzyıl Osmanlı dış ticaretinin genel eğilimini açıklama noktasında sadece 1878-1913 yıllarını kapsayan Osmanlı resmi istatistikleri yeterli olmayacağından, diğer devletlerin dış ticaret istatistikleri de kullanılarak, Osmanlı dış ticaretinin yeniden dökümü yapılmıştır. Şevket Pamuk tarafından oluşturulan 1830-1913 dönemini kapsayan Osmanlı dış ticaretinin yeniden dökümü ise karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:¹¹⁶

Tablo 3. Osmanlı Dış Ticaret Dökümü

Osmanlı Dış Ticareti 1830 – 1913 - Cari Fiyatlarla Milyon Sterlin Olarak -		
Yıl*	İthalat	İhracat
1830-1839	5,1	4,2
1840-1849	6,9	6,0
1850-1859	12,3	9,8
1860-1869	18,3	15,4
1870-1879	20,8	18,6
1880-1889	16,0	15,5
1890-1899	18,6	17,7
1900-1909	26,0	23,0
1910-1913	38,6	27,3

Burada yer alan veriler ile daha önce paylaşılan 1878-1913 resmi istatistik verileri hemen hemen aynı sonuçları vermektedir. 1830-1913 dış ticaret verilerine göre en fazla ithalat ve ihracat yine 1910-1913 yıllarında gerçekleşmiştir. Ayrıca Osmanlı dış ticaretinde ithalatın 1830-1913 yılları arasında her daim ihracattan daha fazla olduğu da yine göze çarpmaktadır.

¹¹⁶ PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s.150

* Yalnızca dönemlik ortalamaları alınmıştır. Yıllık değerler için ayrıca bk; PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s. 150

Osmanlı dış ticaretiyle ilgili yukarıda verilen bilgilerde düzenli olmamakla beraber gerek ithalat gerekse de ithalat rakamlarında belirli dönemlerde artışlar görülmektedir. İthalat ve ihracat rakamlarında ki gelişmelerin gümrüklere olan yansımaları ise 1897 yılında yayımlanan Osmanlı Devletinin ilk istatistik yıllığında 1878-1894 yıllarını kapsayacak şekilde karşımıza çıkmaktadır. 1878-1894 yılları arasında ithalat ve ihracata konu olan ticaret mallarının toplam değeri ve bu malların üzerinden alınan gümrük vergileri ise şu şekildedir:¹¹⁷

Tablo 4. Kıymet Üzerinden Alınan Gümrük Miktarı

İthalat ve İhracatın Kıymeti Üzerinden Alınan Gümrük Miktarı -1878-1894-				
	İthalat		İhracat	
	Eşyanın Kıymeti	Alınan Gümrük Miktarı	Eşyanın Kıymeti	Alınan Gümrük Miktarı
Yıl	Guruş	Guruş	Guruş	Guruş
1878	2.000.923.048	149.347.456	839.650.454	9.365.294
1879	1.941.758.260	143.577.214	876.071.838	11.950.040
1880	1.784.749.814	132.229.237	849.705.324	13.637.688
1881	1.948.608.918	144.958.105	1.129.531.000	16.190.954
1882	2.019.242.823	151.355.281	1.096.448.660	14.177.384
1883	1.975.784.035	149.767.295	1.239.020.128	15.587.814
1884	2.063.762.461	155.829.684	1.279.816.631	16.747.556
1885	2.000.366.901	150.449.345	1.207.625.714	17.492.607
1886	2.070.323.114	157.145.625	1.270.729.508	17.518.535
1887	2.010.595.299	152.118.666	1.128.913.090	16.098.884
1888	1.945.665.364	148.205.979	1.354.653.989	17.928.929
1889	2.104.152.311	158.697.419	1.527.242.928	20.186.082
1890	2.291.434.372	172.175.018	1.283.647.611	16.155.846
1891	2.455.393.988	186.448.870	1.537.005.024	14.098.998
1892	2.446.698.542	180.827.858	1.557.204.200	14.261.830
1893	2.410.866.078	174.920.346	1.326.241.567	12.160.019

¹¹⁷ GÜRAN, Tefik, *Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997, cilt 5, s. 199

1894	2.407.549.964	175.616.978	1.375.380.530	12.532.747
Toplam	35.877.875.292	2.683.670.376	20.878.888.196	256.091.207

1861 yılında imzalan Kanlıca Ticaret Antlaşması ile himayeci bir gümrük politikası izlemeye başlayan Osmanlı Devletinin 1878-1894 yıllarını kapsayan gümrük gelirleri incelendiğinde küçük farklılıklar olmasına rağmen ithalat mallarının kıymeti üzerinde yüzde 8, ihracat mallarının kıymeti üzerinden ise yüzde 1 gümrük almaya devam ettiği görülmektedir.

Gümrük gelirleri, Osmanlı maliyesi için büyük önem arz etmiştir. Devletin en önemli gelir kalemleri arasında yer alan gümrüklerin Osmanlı bütçesi içerisinde yeri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁸

Tablo 5. Osmanlı Gümrük Gelirleri

Osmanlı Bütçeleri İçerisinde Gümrük Gelirlerinin Yeri -Bin Guruş-		
Mali Yıllar	Toplam Gelir	Gümrük Geliri*
1862-1863	1.661.021.246	282.999.068
1875-1876	2.388.294.000	207.500.000
1887-1888	1.757.328.152	201.423.600
1915-1916	2.683.643.808	444.000.000

Sonuç olarak 19. yüzyıl Osmanlı Devletinde çok yönlü bir değişim ve dönüşüm süreci olmuş ve bu süreç Osmanlı Devletini en çok ekonomi alanında etkilemiştir.

¹¹⁸ GÜRAN, Tevfik, *Resmi İstatistiklere Göre Osmanlı*, s. 402, 405, 407, 409

* Doğrudan Gümrük geliri şeklinde yapılan kayıtlar temel alınmıştır. Detaylı bilgi için ayrıca bk; GÜRAN, Tevfik, *Resmi İstatistiklere Göre Osmanlı* s. 399-434

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK İTTİHAD VE TEAVÜN CEMİYETİ VE CERİDE-İ RÜSUMİYE

1. Cemiyet Kavramı ve Cemiyetlerin Ortaya Çıkış Süreci

Cemiyet ya da günümüzde dernek olarak isimlendirilen sivil toplum kuruluşları: bireylerin karşı karşıya kaldıkları problemleri çözmek amacıyla, ortak görüş ve ortak çıkar doğrultusunda kar amacı gütmeyen gönüllülük esas çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan tüzel kişiliktir.¹¹⁹ Cemiyet bir üst kavram olmakla beraber, bu kavramın içerisine ideal amaç güden insan topluluğu biçimindeki bütün örgütlenmeler girmektedir.¹²⁰ Bilimsel amaç güden kurumlar, belli bir mesleğe mensup kişilerin ortak çıkarlarını korumaya yönelik faaliyetleri, siyasi amaç güden partiler ve işçilerin çıkarlarını korumaya yönelik sendikalar cemiyetlere birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devletinde, Tanzimat dönemine kadar cemiyetleşme faaliyetleri, İslam hukuku çerçevesinde, devlet dışında kişi topluluğu türünden tüzel kişilik yerine vakıf türünden tüzel kişilik şeklinde gelişim göstermiştir. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise bu durum Osmanlı Devletinin Batılılaşma süreci doğrultusunda önemli bir değişime uğramıştır. Tanzimat döneminde, Batı'da bilim ve mesleki alanda görülen cemiyetleşme hareketi, diğer pek çok yenilik gibi, modernleşme gayreti içinde bulunan Osmanlıya geçmiş ve Osmanlı bilim ve kültür hayatına yeni bir tüzel kişilik kavramı girmesine neden olmuştur.¹²¹ Zira bu döneme kadar bir araya gelen topluluk anlamında kullanılan cemiyet kavramı, 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise Osmanlı Devletinde ilmi, sosyal ve siyasi amaçla kurulan kurumlar olarak değişmiştir.¹²² Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı aydınları ve meslek erbapları arasında batıdan gelen bu yeni tüzel kişilik kavramı ekseninde ilmi ve mesleki cemiyetleşme teşebbüs ve faaliyetleri başlamıştır.

¹¹⁹ SEZER, Tijen Dünder, “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008, cilt 10, sayı 1, s. 3-4

¹²⁰ SEZER, Tijen Dünder, “Dernek Kurma Özgürlüğünün”, s.4

¹²¹ İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı”, s. 2-3

¹²² HANİOĞLU, M. Şükrü, “Cemiyet Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, cilt 7 s. 329

Osmanlı Devletinde cemiyetlere yönelik ilk resmi belgeler ise, 1889'da Adliye Tahrirat-ı Umumiyesi ve II. Meşrutiyet döneminde kabul edilen 1909 tarihli ilk Cemiyetler Kanunu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²³ 1889'da kabul edilen kararlara göre cemiyetlerin kuruluşu izne bağlanmıştır. 1909 yılına kadar kurulmadan önce izin alan cemiyetler, bu tarihten itibaren ise kurulduktan sonra bildirimde bulunma hakkına sahip olmuşlardır.¹²⁴

Devletin dışında şahıslar tarafından kurulan ilk ilmi cemiyet ise Avrupalı oryantalistler tarafından 1853 yılında kurulan İstanbul Şark Cemiyeti olmuştur. Türk aydınlarının ilk defa kendi aralarında batı bilim ve kültürünü yaymak için kurdukları cemiyet ise Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'dir. Osmanlı Devletinde kurulan ilk mesleki cemiyet ise, Kırım Harbi sırasında İstanbul'da bulunan müttefik orduların doktorları tarafından kurulan Cemiyet-i Şahane-i Tıbbiye-i Osmaniye olmuş ve bu cemiyet mesleki kimliğinin yanında birde dergi çıkartarak aynı zamanda ilmi bir kimliğe de sahip olmuştur.¹²⁵ Daha sonra ise Osmanlı Devletinde birçok meslek grubu tarafından mesleki cemiyetle kurulmaya başlanmıştır. Eczacılar, ziraatçılar, veterinerler, diş hekimleri, mühendisler, mimarlar, kimyacılar ve coğrafyacılara tarafından bu dönem kurulan mesleki cemiyetler bu durumu kanıtlamaktadır. Ayrıca yine bu dönem devlet için büyük önem arz eden gümrük memurları tarafından başlatılan cemiyetleşme hareketleri neticesinde, gümrük memurlarının ilk ilmi ve mesleki cemiyeti olan "Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti" kurulmuştur.

2. Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti, gümrük memurları tarafından birlik içinde hareket etmek ve karşılıklı yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Cemiyet ile ilgili elimizde bulunan bilgiler ise yine bu cemiyet tarafından kısa bir süre yayımlanmış olan Ceride-i Rüşumiye isimli mecmuadan edinilebilmektedir.

Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetinin kuruluşu ise Osmanlı Devletinde diğer pek çok cemiyette de olduğu gibi 2. Abdülhamit'in son dönemlerine rastlamaktadır. Ceride-i Rüşumiye'nin ikinci sayısında verilen bilgiye göre cemiyet,

¹²³ TUNAYA, Tanık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, cilt 1, s.368

¹²⁴ İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı", s. 4

¹²⁵ İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı", s. 6-10

ilk defa r.8 Ağustos 1321 (21 Ağustos 1905) tarihinde kurulmuştur.¹²⁶ Yine Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından r.1 Eylül 1324 (14 Eylül 1908) tarihinde Rüsumat Emanetine sunulmuş bulunan ariza suretinde cemiyetin kuruluş süreciyle ilgili bazı bilgilere ulaşılmaktadır.¹²⁷

Buna göre, yabancı ülkelerde olduğu gibi Osmanlı ülkesinde de bazı meslek gruplarının ilerlemesini ve gelişmesini sağlamak amacıyla birtakım cemiyetler kurulmuştur. Yine düzensiz ve karmaşık halde oldukları açık şekilde ortada olan gümrüklerimizde de yapılması gereken düzenlemeleri olduğu gibi Gümrük Emanetine arz etmek ve gümrük memurlarının “*tenvir-i efkâr ve tezhîb-i ahlakına*” çalışmak amacıyla gümrük memurları tarafından “Gümrük İttihad Kulübü” adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Kurulan bu cemiyetin fahri başkanlığı ise Gümrük Eminliğine takdim edilmiştir. Ancak Gümrük Eminliği, cemiyet amacının, başta kolcular olmak üzere diğer bazı üyeleriyle beraber grevler yapma ve hükümete zorluk çıkarma vb. gibi olduğu haberlerini almış ve bu sebepten ötürü fahri başkanlığını reddetmiştir.

Daha sonra ise cemiyetin adı Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti olarak değiştirilmiş ve cemiyetin amacı, kuruluş şekli ve vazifesi hakkında bir talimatname kaleme alınmıştır. Cemiyetin seçilmiş üyelerinin bazı taraflarca emanete bildirildiği gibi okuma yazma bilmeyen kolculardan değil yüksek tahsil görmüş, vatanın ve milletin faydasına çalışan, doğru seçim yapabilen ve devlete layık kişilerden oluştuğu belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti için son derece önemli vazifeler üstlenen gümrük memurlarının faaliyetlerini düzenlemek, görev ve sorumlulukları ile ilgili çalışmaları yapmak, aralarındaki birlikteliği, beraberliği ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kurulmuş olan Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından hazırlanan ve Ceride-i Rüsumiye’nin birinci sayısında “*Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine Mahsus Talimatname*”

¹²⁶ Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Azayı Müntehabasından Haydar Paşa Rüsumat Başkâtibi İbrahim Ethem, “Memurin-i Rüsumiye’nin Tensikâtı”, *Ceride-i Rüsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 6 Teşrin-i Evvel 1324 sayı 2, s.25

¹²⁷ “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Tarafından 1 Eylül sene 324 Tarihinde Rüsumat Emanet-i Celilesine Takdim Kılınan Ariza Suretidir”, *Ceride-i Rüsumiye*, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324 sayı 1, s. 10, 11

adıyla yayımlanan yönetmeliğine göre cemiyetin kuruluş, işleyiş ve çalışma esasları şu şekildedir:¹²⁸

Birinci Madde: Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti hukuk-u vatanın gümrükleri ilgilendiren kısmının korunması ve gümrük memurlarının düşüncelerini aydınlatmak ve geleceklerini teminat altına almak amacıyla İstanbul’da kurulmuştur.

İkinci Madde: Osmanlı ülkesinde gümrük memurları arasında yer alanlardan istekli bulunan herkes Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine dâhil olabilecektir.

Üçüncü Madde: Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine dâhil olan ve İstanbul’da bulunan gümrük memurları arasından oy hakkıyla kırk kişiden bir kişi seçilmelidir. Memurların sayısı kırktan eksik ise yine bir kişi seçmeye hakları vardır. Seçilenlerle genel bir idare kurulacak ve haftada bir toplantı yapılacaktır.

Dördüncü Madde: Kurulan genel idare Rüsumat Eminliğine bildirilecektir. Genel idare görev süresi bir yıl olmak üzere genel idare üyeleri tarafından oylama ile bir başkan birde ikinci başkan seçilecektir. Görev süresi bir yıl olan başkan ve ikinci başkanın tekrar seçilebilme hakkı vardır.

Beşinci Madde: Genel idare üyelerinde sorun olduğu takdirde üyenin bağlı olduğu gümrükçe oylama usulü ile yenisi seçilir ve tutanak ile genel idareye bildirilmelidir.

Cemiyetin Görevleri

Altıncı Madde: Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine dâhil olanlar cemiyetin masraflarını karşılamak için zaman içerisinde maaşları bin guruştan yukarı olanlar onar, maaşları bin guruştan aşağı olanlar beşer guruş, maaşları dört yüz guruşa kadar olanlar üçer, maaşları bin guruşa kadar olanlar beş, bin guruştan fazla olanlar onar ve iki bin guruştan fazla maaşı olanlar ise yirmi beş guruş verecektir.

Yedinci Madde: Cemiyetin genel idaresi tarafından yapılan toplantılarda yetki gerektiren meseleler, düzeltmeler ve işlemler gibi konular kanunun verdiği yetki çerçevesinde fikir alışverişi doğrultusunda çoğunluğun oylamasıyla çözüme

¹²⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı, BEO, Kutu no: 003466, Gömlek no: 259926, Sıra no: 005; “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine Mahsus Talimatnamedir”, *Ceride-i Rüsumiye*, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1, s. 7-9

kavuşturulur ve alınan karar derhal resmi kayda geçirilir. Mevcut üyeler tarafından imza edilen kararlar Rüsumat Emanetine veya icap eden diğer kurumlara bildirilecektir.

Sekizinci Madde: Genel idare üyelerinin çoğunluğu yok iken görüşme yapılmayacaktır. Genel idare tarafından alınan kararlara çoğunluğun oyu ile karar verilecektir. Eğer oylamada eşitlik olursa başkanın oyu, iki oy olarak kabul edilecektir.

Dokuzuncu Madde: Genel idare üyeleri tarafından görüşülen konular hakkında lüzum görüldüğü zaman, uzman kişilere müracaat edilebilecektir.

Onuncu Madde: Genel idare üyeleri tarafından şimdilik on beş günde bir defa Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine mahsus “Ceride-i Rüsumiye” ismiyle Türkçe bir gazete yayımlanır ve bu gazete r.11 Temmuz 324 (24 Temmuz 1908) tarihinden itibaren gümrüklerin esas işlemleriyle ilgili olarak Rüsumat Emaneti tarafından gümrüklere bildirilen bütün emirleri, gümrük memurlarının ödül-ceza durumları, cemiyetin genel idaresinin bütün kararları, uygulamaları ve söz konusu tarihten itibaren devlet tarafından yürürlüğe konulan kanunlar, yönetmelikler, gümrüklere yönelik kurallar, ticaret ve matematiksel işlemlere yönelik meseleler, bazı eşyalara yönelik hazırlanan cetvelleri ve diğer konulara yönelik yazılara yer verilir.

On Birinci Madde: Ceride-i Rüsumiye’nin yıllık abone bedeli İstanbul için yirmi, taşra için ise posta bedeliyle beraber otuz guruştur.

On İkinci Madde: Ceride-i Rüsumiye’nin başyazarlığı imtiyaz sahibine aittir. Oy çokluğu ile başyazarın değiştirilmesi icap ederse başyazarlık genel idare üyeleri arasında uygun olana geçer. Fakat imtiyaz, sahibine ait olarak kalır. Ceride-i Rüsumiye’nin masrafı çıkarıldıktan sonra fazla bir para kalırsa, gerekli olan yabancı kitaplar ve ihtiyaç duyulan şeylerin alınması için başyazara verilir ve geri kalanı cemiyet hesabına gelir olarak kayıt edilir.

On Üçüncü Madde: Cemiyet üyelerinden her biri gümrüklerin ve gümrük memurlarının yararlarına yönelik bilgilerini ve gözlemlerini genel idare başkanlığına bildirme hakkına sahiptir. Bildirilenler ise genel idare tarafından incelenerek uygun görülürse oy çokluğu ile karar olarak alınır ve ihtiyaç görülen bölgelere tebliğ edilir.

On Dördüncü Madde: Şimdilik altı ayda bir defa İstanbul'da bulunabilen cemiyet üyeleriyle birlikte genel bir toplantı yapılır. Genel idare üyeleri bu toplantıdan önce geçen altı aylık süre içerisindeki faaliyet ve çalışmalar hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlayarak sunarlar.

On Beşinci Madde: Gerek cemiyet üyelerinin ödediği taksitlerden gerekse Ceride-i Rüsumiye gelirinden artan para Bank-ı Osmaniye'de muhafaza edilir. Toplanmak için kiralanacak yer için kira masrafı ve diğer zorunlu masraflar aybaşlarında genel idare üyelerince kararlaştırılarak usulünce ödenir.

On Altıncı Madde: Cemiyete ait paranın alınması ve harcanması hakkında bir defter tutulur. Bu konuda hazırlanan aylık bütçe cetvelleri Ceride-i Rüsumiye'de yayımlanır.

On Yedinci Madde: Cemiyetin yazı işleri, hesapları ve sandık eminliği şimdilik genel idare üyeleri arasından uygun olanlar tarafından gönüllü olarak yapılır.

On Sekizinci Madde: Cemiyetin mali gücünün uygunluğu doğrultusunda cemiyete dâhil olan gümrük memurları, arasında ihtiyacı olanlara yardım toplamak ve özel şartlar dâhilinde borç olmak suretiyle yardımda bulunulur. Borç verme şartları ayrıca bir yönetmelik ile belirlenecektir.

On Dokuzuncu Madde: Cemiyetin harcamalarından sonra fazla kalacak para ihtiyat akçesi olarak saklanır. Cemiyet aktif olduğu sürece üyelerden hiçbiri ihtiyat akçesinden kendisine karşılık gelen tutarı isteme hakkına sahip değildir. Yalnız cemiyete üyeliklerinden üç yıl sonra istifa edenler verdikleri tutardan başka yalnız mevcut olan hakkının yarısı verilir. Cemiyet fesih olunursa mevcut bulunan ihtiyat akçesi herkese eşit olacak şekilde paylaştırılır. Üyelerden vefat edenlerin hakkı ise hesaplanarak hemen ailesine yani varislerine harcamalar dışında tamamen verilir.

Yirminci Madde: Cemiyetin ihtiyat akçesi uygun bir miktara kadar ulaşınca, kooperatif tarafından müessese veya başka bir şekilde ticarethane kurma veya diğer işler sanayisi ve ticari faaliyete girişilebilir.

Yirmi Birinci Madde: Cemiyetin,"Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti" ibareli biri büyük diğeri küçük iki mührü vardır. Küçük mühür genel idare

başkanında bulunur ve karara bağlanılıp kayda geçirilenler arasında Başvekâlete ve Eminlik dışında bir yere bildirilmesine lüzum görülen belgelere basılır. Büyük mühür ise Başvekâlet, Rüsumat Emanetine yazılan konular ile banka veya diğer mali işler için verilecek evraklara basılır. Kullanılmasına gerek görülmedikçe genel idare üyelerinden on kişiyle, başkan ve ikinci başkanın mühürleri kilitlenmiş şekilde saklanır. Yazılı belgelerde mühürlerin yanında başkan veya ikinci başkan veya vekilinin imzasının bulunması şarttır.

Yirmi İkinci Madde: Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetinin amacına aykırı hareket edenler, muhakeme kuvvetini kaybedecek kadar sarhoşluğu alışkanlık haline getirenler, memurluğunun yetkilerini suiistimal edenler, irtikâp ve rüşvet alma durumları tespit edilenler cemiyetten ihraç edilirler.

Yirmi Üçüncü Madde: Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine her ne suretle olursa olsun hizmeti geçmiş olan üye ve diğer kişilerden hizmeti geçenler benzer şekilde takdir ve bu gibilere cemiyetçe uygun görülecek biçimde mükâfat verilir.

Yirmi Dördüncü Madde: Üst üste yapılan üç toplantıya mazeret bildirmeden katılmayan ve yine üst üste üç ay cemiyetin aidatını ödemeyen bütün üyeler istifa etmiş olarak kabul edilir.

Yirmi Beşinci Madde: İş bu yönetmeliğe bazı maddelerin ilavesine veya bazı maddelerin değiştirilmesine gerek görüldüğü takdirde genel idare tarafından görüşülerek oylama ile yapılır. Genel idare üyelerinin vazifesine ve görüşmelerin yapılış usullerine yönelik ayrıca bir dâhili yönetmelik yapılacaktır.

Yirmi Altıncı Madde: İş bu yönetmeliğe ait hükümlerin yürütülmesinden Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti genel idaresi sorumludur.

Verilen yönetmeliğin yirmi beşinci maddesinde sözü geçen genel idare üyelerinin toplantı usullerine yönelik düzenleme Ceride-i Rüsumiye'nin ikinci sayında “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Heyet-i İdaresini Müzakeratının Suret-i Cereyanına Dair Talimat” ismiyle yayımlanmıştır.¹²⁹ Buna göre:

¹²⁹“Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Heyet-i İdaresini Müzakeratının Suret-i Cereyanına Dair Talimattır”, *Ceride-i Rüsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 6 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 2, s. 32

Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti genel idare üyeleri toplantılarının münazaraya uygun olabilmesi için aşağıdaki madde ve hükümlere uyması zorunludur.

Birinci Madde: Düzen sağlamak amacıyla ve toplantıya katılmayan üyeleri tespit edebilmek için her üye kendisine özel ve arkasında numarası yazılı bulunan sandalyeye oturacaktır.

İkinci Madde: Toplantıda görüşülmesi gereken maddeler toplantıdan evvel pusula ile genel idare başkanına verilecek, başkan maddeleri önemlerine göre sıralayarak toplantı zamanı kâtip tarafından okunmasını sağlayacaktır.

Üçüncü Madde: Genel idare başkanı tarafından gündeme alınan madde detaylıca açıklandıktan sonra, en son üyeden başlamak üzere sırayla üyelerin oylarının ne olduğu sorulacaktır. Üyelerin fikir beyanlarına ise yönetmeliğin özel maddesine uygun olacak şekilde karar verilecektir.

Özel Madde: Üyelerden biri bir şey söylemek istediği takdirde önce başkanın iznini istemesi gereklidir.

Dördüncü Madde: Kurul toplantı esnasında yalnız özel vazifesi ile uğraşacaktır. Özel vazifesi dışında toplantı başlamadan önce sohbet ve muhabbet edilebilir. Başkan, toplantıya başladığını veya ara verdiğini veya sona erdirdiğini ve üyelerden icap edenlerin sükûta davetini bildirebilecektir.

Dört madde ayrıca birde özel maddeden oluşan cemiyetin toplantı usul ve esaslarını belirten bu yönetmelik dışında yine cemiyetin asli yönetmeliğin yirmi beşinci maddesinde belirtilen ve cemiyetin genel idaresinin vazifesine yönelik olan düzenleme ise “ *Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Heyet-i İdaresinin Vazifesine Dair Talimat-ı Dâhiliye*” adıyla mecmuanın dördüncü sayısında yer almıştır. Cemiyetin iç yapısı ve işleyişi ile ilgili önemli bilgiler içeren bu yönetmelik ise şu şekildedir.¹³⁰

Ceride-i Rüsumiye’nin basım işleri, dağıtımı ve ücretinin toplanması için başyazar, muhasebeci, muhasebe yardımcısı, idare memuru, idare memur yardımcısı ve cemiyetin kâtiplerinden bir komisyon mevcuttur. Başyazar dergide yayımlanacak maddeleri düzenlemek için idare memurlarına verir ve düzeltmeler komisyon

¹³⁰ “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Heyet-i İdaresinin Vazifesine Dair Talimat-ı Dâhiliye”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s. 69,70

üyelerinden uygun olanların yardımıyla yapılacaktır. Sonra idare memurları tarafından basım ve dağıtım işleri yerine getirilecektir.

Ceride-i Rüşumiye basıldıktan sonra cemiyet dairesine getirilip komisyon tarafından sayılır ve tamamı cemiyetin mührüyle mühürlenerek idare memurlarına zimmet kaydıyla teslim edilecektir. İdare memurları derginin basımından itibaren bir ay süreyle hesabını tutacak ve satılmayan nüshalar özel deftere kayıt edilerek bir paket halinde saklanacaktır. Koleksiyon ikmali için saklanan nüshalardan basım gerekirse hesaptan çıkarılması idare memurları aracılığıyla olacaktır.

Derli toplu ve düzenli olması için Dersaadet ve taşra gümrüklerinde tahsilâta yalnız birer kişi memur edilecek ve bu kişi her ay gerek Ceride-i Rüşumiye hâsılatından gerekse de cemiyet taksitine karşı topladıkları hâsılat hakkında aşağıda numune olarak yayımlanmış olan ilmühaber ile veznedara müracaat ederek hâsılatı teslim edecek ve ilmühabereyi veznedara imzalatarak muhasebe kaydını yaparak saklayacaktır.

Tahsil memurları birbiri peşine taşra Rüşumat Nezareti veya Müdüriyetlerinde de aynı suretle toplanan hâsılat, her ay ilmühaberle beraber postaya cemiyet başkanı adına verilecek ve bunlarda aynı şekilde veznedara teslim edilerek muhasebeye kayıt edilerek ilmühabere tekrar yerine gönderilecektir.

Veznedar elinde toplanan hâsılatı cemiyetin yönetmeliğine uygun olarak Osmanlı Bankasına yatıracak ve alacağı senedi saklanmak üzere genel idareye teslim edecektir. Veznedarın elinde bulundurabileceği miktarın iki misli civarında bir kefalet vermesi şarttır fakat bu husus da yapılacak masraf cemiyete ait olacaktır.

Cemiyete dâhil bütün üyelere aşağıda yayımlanan evraklardan birer parça verilecektir.

Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Üyesine Özel Evraktır.

İsmi

Unvan-ı Memuriyeti

Cemiyet Numarası

Tarihçe-i Duhul

Yukarıda ismi ve unvanı yazılı olan Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Üyesinden olduğundan iş bu evrak adına düzenlendi.

Cemiyet üyeliğinden istifa ve ihraç edilenlerden işbu evrak geri alınacaktır.

İlmühaber Suretidir.

Guruş

.....

Yalnız Guruşdur.

Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine dahil bir kişi gümrüğü memurlarından aylık taksiti olarak tahsil olunan cemiyet veznesine teslim edildiği ve söz konusu gümrük üyesinden ve numaralı.....ve efendilerin bu bölümdeki parayı gelecek ay vereceklerini beyan ettiklerinden işbu ilmühaber düzenlenmiştir. fi sene Tahsil Memuru

İşbu ilmühaberde yazı meblağın tamamen alınıp kabul edilmiştir. fi sene Veznedar

Özel deftere kayıt edilmiştir. fi sene Muhasebeci

Tahsil memuru tarafından sarf edilecek Ceride-i Rüsumiye hâsılatı içinde bu bölümde açıklamalı bir ilmühaber düzenlenerek kaydedilecektir.

Bu bölümde yer alan bilgilerde göze çarpan en önemli ayrıntı cemiyetimin tüm çalışmalarında ve özellikle mali meselelerde son derece şeffaf olmaya çalıştığı yönündedir.

Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetinin amacının detaylıca açıklanması amacıyla *Ceride-i Rüsumiye*'nin üçüncü sayısında "Gümrük Memurları" başlıklı bir yazı yayımlanmıştır.¹³¹ Buna yazıya göre: cemiyetin amacı, isminden de anlaşılacağı üzere gümrük memurları arasında birlik ve yardımlaşmayı sağlamaktır. Zira birlikte kuvvet anlayışı cemiyetin temel prensibini oluşturmaktadır. Gümrük memurlarının birlikte hareketi neticesinde sağlanabilecek kuvvet ise kanun dairesinde görevlerini yerine getirme ve birbirlerine yardımda bulunma imkânını sağlayacaktır. Yine cemiyetin ilk ve en erken ulaşmak istediği amaç, üyeleri arasında samimiyet, dostluk ve diğerine karşı iyi niyet oluşturarak, bütün gümrük memurlarının tek bir vücut halinde aile gibi olmasını sağlamaktır. Cemiyetin üyelerine sağlayacağı faydalar ise şu şekildedir:¹³²

1- Çoğunluğu fakir olan gümrük memurlarından birisinin başına bir felaket gelirse cemiyet üyeleri arasından beşer guruh toplanarak kendisine verilecek ve böylece ailesiyle beraber yaşayacağı olumsuzluklar giderilmiş olacaktır.

2- Yine cemiyet üyelerinden birisi idare tarafından haksızlığa maruz kalırsa hakkını savunmak için hukuk mezunu cemiyet üyeleri tarafından kanuna ve nizama uygun şekilde hakkının korunması sağlanacaktır.

3- Ayrıca cemiyetin toplam masrafı olan iki yüz elli bin guruh üyelerden alınan aidatla ödendikten sonra geriye kalan para cemiyetin yönetmeliğine göre Osmanlı Bankasına, daha sonra üyelerin ailelerine ödenmek üzere yatırılacaktır. Bugüne dek çoğunluğu vefatında beş guruh dahi bırakamayan memurların ailesine vefatı halinde verilecek bu para pek önemli bir hizmet olacaktır.

4- Gümrük memurlarının yüzde doksanı günlük geçim derdiyle hayatlarını devam ettirmekte ve ne yaşlılıklarını ne de hastalık hallerini düşünmemektedir. Bu durum onların mesela, bir hastalık halinde doktora gidememeleri ve beş on guruhluk

¹³¹ Harun er- Reşit, "Memurin-i Rüsumiye", *Ceride-i Rüsumiye*, A.Asaduryan Matbaası, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3, s.36

¹³² Harun er- Reşit, "Memurin-i Rüsumiye", *Ceride-i Rüsumiye*, A.Asaduryan Matbaası, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3, s.37-39

bir ilacı alamamalarına neden olmaktadır. İşte cemiyetimiz bu gibi durumlara karşı üyelerinin ileriye dönük birikimler yapma fikrine sahip olmasını ve zor durumlarında onlara derhal borç verilmesini sağlayacaktır.

5- Devlet memurlarının tamamı kanun ve nizam doğrultusunda vazifelerine hâkim olmak zorundadır. Ancak gümrük memurları bugüne dek vazifeleri hakkında etraflı bilgiye ne yazık ki sahip olamamıştır. Yürürlükte bulunan Kanun-ı Esasi'ye göre de her memur vazifesinden ve yaptığı işten sorumlu tutulmakta bu durumda gümrük memurlarını zor durumlara düşürmektedir. İşte cemiyetimiz bu konuda Ceride-i Rüşumiye aracılığıyla üyelerine, vazifelerini ilgilendiren bütün kanun, nizam ve yönetmeliği hatta yanı sıra yine vazifelerini ilgilendiren birçok makaleyi yayımlayacak böylelikle gümrük memurlarının da vazifeleri hakkındaki bütün bilgilere sahip olmalarını sağlanacaktır.

Söz edilen maddeler çerçevesinde faaliyetlerde bulanacak Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti, yapacağı tüm işlerde, özellikle gümrük memurlarının haklarını savunma noktasında kanuna uygun hareket edileceğini de ayrıca bu yazıda belirtmiştir.

Gümrük memurları arasında haberleşme ve işbirliğini sağlama konusunda son derece mühim rol oynayan cemiyete gerek İstanbul'da gerekse de taşrada görev yapan gümrük memurları ciddi destekler sağlamıştır. Cemiyetin üye sayısına bakıldığında ise İstanbul'da yedi yüze yakın üye, taşrada ise bin civarı üye olduğu görülmektedir.¹³³

Cemiyetle ilgili bazı olumsuz söylemlerin ortaya atıldığı ve gümrük memurların cemiyete üye olmalarının hiçbir fayda sağlamayacağını ifade eden bazı kimseler olduğu da yine mecmuada yer almıştır. Ancak bu olumsuz durumlar karşısında gümrük memurlarının cemiyete üye olarak seçtikleri genel idare üyelerine¹³⁴ güvendikleri belirtilmiştir.

Gümrük memurları için önemli hizmetler sağlayan Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetinin faaliyetlerini ne zaman sona erdirdiğiyle ilgili bir bilgi ise ne yazık ki bulunmamaktadır.

¹³³ Ceride-i Rüşumiye'nin üçüncü sayısında yer alan rakamlardır. Ayrıca bk; Ek 1; cemiyet üyelerini gösteren liste

¹³⁴ Ayrıca bk; Ek 2; Cemiyetin genel idare üyeleri

3. Ceride-i Rüşumiye'nin Yayın Süreci ve Politikası

Ceride-i Rüşumiye r.15 Eylül 1324-25 Kanun-u Sani 1324 (28 Eylül 1908-7 Şubat 1909) tarihleri arasında Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından on beş günde bir olacak şekilde toplam dokuz sayı yayımlanmıştır.¹³⁵ Ancak derginin bazı sayıları birkaç gün gecikmeyle çıkmıştır.¹³⁶ Derginin sahibi ve başyazarı ise Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Başkâtibi Harun er-Reşittir. İlk üç sayısı on altı sayfa ve iki sütun halinde yayımlanan dergi, dördüncü sayısından itibaren yayımlanacak içeriğin fazlalığı nedeniyle otuz iki sayfa ve iki sütun halinde yayımlanmaya başlanmıştır. Türkçe yayımlanan dergi Fransızca bir ekte yayımlayacağını bildirmiş ancak bu durum yalnızca beşinci sayıda gerçekleşmiştir. Derginin fiyatı ise nüshası bir guruş, senelik abone bedeli ise İstanbul için yirmi guruş, taşra için ise otuz guruş olarak belirlenmiştir.¹³⁷

Ceride-i Rüşumiye'nin çıkarılma süreci ve amacı ise derginin birinci sayısında başyazar Harun er-Reşit Bey tarafından kaleme alınmış olan “Arz-ı Maksad” isimli yazıda şu şekilde açıklanmıştır.¹³⁸ Buna göre: birçok resmi kurumda olduğu gibi Gümrük Emaneti tarafından da bir dergi yayımlanması için dönemin Gümrük Emni Hasan Fehmi Paşaya başvurulmuş ve çıkarılacak derginin sağlayacağı fayda kendisini anlatılmıştır. Hasan Fehmi Paşa derginin çıkarılma gayretini ve amacını takdirle karşılamış ve derhal derginin neşri için bir layiha ve birde derginin numunesini istemiştir. Ancak bu sırada Hasan Fehmi Paşa, Şuray-ı Devlete tayin olmuş ve bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Devam eden süreçte derginin çıkarılması için çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve ancak Kanun-ı Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesiyle beraber başarılı olmuştur. Zira 2. Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle tekrar geçilen meşrutî yönetimle beraber sansür kaldırılmış ve basın yayın üzerinde görece bir özgürlük ortamı sağlanmıştır. Bu durum neticesinde ise üç yıldır çıkarılması için çaba sarf edilen Ceride-i Rüşumiye için uygun şartlar oluşmuş ve dergi çıkarılmıştır.

¹³⁵ Ceride-i Rüşumiye, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1; Ayrıca bk; Derginin 1 ile 5 arasındaki sayıları “ Hakkı Tarık Us Koleksiyonunda”, 1 ile 9 arasındaki sayıları ise “ Milli Kütüphane’de” mevcuttur.

• Ayrıca derginin 9. sayısının nüshaları eksik şekilde elimizde bulunmaktadır.

¹³⁶ Ayrıca bk; Ek 3; Ceride-i Rüşumiye'nin sayıları ve içindekiler listesi

¹³⁷ Ceride-i Rüşumiye, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1

¹³⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı, ZB, Kutu no: 326, Gömlek no: 81, Sıra no: 00; Harun er Reşit, “Arz-ı Maksad”, Ceride-i Rüşumiye, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1 s. 1-2

Gümrük memurlarının devletin en önemli gelir kaynakları arasında olan gümrük vergilerini toplamaları ve Osmanlı Devletinin bu vergiyi toplarken uygulanan en zorlu usulü yani “Takdir-i Kıymet” usulünü kullanıyor olması gümrük memurlarının diğer memurlardan daha çok bilgiye sahip olmasını zorunlu kılmıştır. Ancak her nasılsa geçmişten beri gümrük işlemleri tahsil görmemiş hatta yakın zamana kadar okuma yazma bilmeyen memurlar tarafından yürütülmüştür. Kanun-ı Esasi’nin ilanıyla beraber ise artık memuriyetlerin liyakat sahibi kişilere verileceği ve vazifesini yerine getiremeyen memurların ise görevlerinden alınacağı ilan edilmiştir. İşte bu durum üzerine Ceride-i Rüşumiye’nin öncelikli ve yegâne amacı, gümrük memurlarına görevlerini öğretmek, bilgilerini arttırmak, mağduriyet durumunda onları korumak, hükümet ve gümrük emaneti tarafından yayımlanacak kanun, nizam ve layihaları neşrederek memurlara ulaştırmak, gümrük memurlarının sorularına cevaplar vermek ve yine gümrük memurlarının dergiden faydalanarak kendilerini geliştirmeleri sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca bütün gümrük memurlarının meslektaşlarına fayda sağlayacak yazılarını dergide yayımlanması için gönderebileceği, bu şekilde hem kendilerine hem meslektaşlarına hem de vatana hizmet etmiş olacakları da ifade edilmiştir. Gümrük memurları tarafından gönderilecek yazıların bütün gümrük memurların rahat şekilde anlayabilmesi için açık Türkçeye yazılması da ayrıca rica edilmiştir.

Ceride-i Rüşumiye’nin bütün hukuki haklarını elinde bulunduran ve derginin başyazarlığını üstlenen Harun er-Reşit Bey, bu haklarını gümrük memurlarının ve gümrüklerin ilerlemesini, gelişmesini ve yükselmesini sağlamak amacıyla kurulmuş bulunan “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine” devretmiştir.

Mecmuanın niçin ve neden çıkarılması gerektiğiyle ilgili olarak Rüşumat Emanetine r. 20 Teşrinievvel 1323 (2 Kasım 1907) tarihinde bir yazı gönderilmiştir. Gönderilen bu yazıda derginin çıkarılmasını zorunlu kılan nedenler ve gümrük memurlarına sağlayacağı faydalara yönelik şu bilgiler yer almıştır.¹³⁹ Buna göre gümrük memurları vazifelerini yerine getirirken yapacağı işlemlerle ilgili konularda yeterli bilgiye sahip değildir. Zira birçoğu yeterli düzeyde eğitim görmediği için görevleri gereği icap eden hesaplamaları yapamamaktadır. Özellikle muayene

¹³⁹ “Ceride-i Rüşumiyenin Lüzumu Neşri Hakkında 20 Teşrini Evvel sene 323 Tarihinde Rüşumat Emanet-i Celilesine Takdim Olunan Layiha Suretidir”, *Ceride-i Rüşumiye*, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1, s.3-4

memurları ve istimatorlar gümrük işlemleri için yeterli bilgiye sahip olmadığı için devlet hazinesi önemli miktarda zarara uğrayabilmektedir. Yine Rûsumat Emaneti tarafından gümrüklerdeki zararı önlemek için alınan tedbir ve kararlar gümrüklerce yalnız ilgili memura gösterilerek bir köşeye atılmakta ve zamanla unutulup gitmektedir. Ayrıca gümrük işlemlerine tayin olunan memurundan bu karar ve tedbirlerden haberdar olma şansı bulunmamaktadır. Gümrük memurlarının gümrük işlemleriyle ilgili yeterli hesap ve ticari bilgiye sahip olması için diğer pek çok resmi kurumda olduğu gibi bir mecmuaya sahip olması gerekmektedir. Böyle bir mecmuanın neşriyle birlikte gümrük memurlarına ihtiyaç duydukları bilgiler sunulabilecek ve oluşan zarar giderilebilecektir. Yayımlanacak dergiyle gümrük memurlarına, ihtiyaç duydukları hesap bilgisi, bilmeleri icap eden ticaret eşyaları ve bu eşyaların gümrük işlemleri, eşyaların piyasa fiyatları, gümrük miktarlarına yönelik tarife cetvelleri ve kendilerine yönelik ödüllendirmeler, yer değiştirmeler ve soracakları sorulara cevaplar verilmiş olacaktır.

Ceride-i Rûsumiye'nin, gümrük memurlarına sağlayacağı fayda ise şu şekildedir.¹⁴⁰

Birinci madde: Her memur derginin yayımlanmaya başlamasıyla beraber Emanet-i Celile'den gümrüklere tebliğ edilecek bütün kanun ve yönetmelik ile daha önce gümrüklere yönelik alınan kararları ve tedbirleri öğrenebilecek ve görevlerini bu düzenlemelere uygun şekilde yerine getirebilecektir.

İkinci Madde: Gümrük memurlar, meslektaşlarından bazısının faydalı çalışmalarından ötürü nasıl ödüllendirildiklerini, bazısının ise olumsuz çalışmalarından ötürü nasıl cezalandırıldıkları dergide görecekları için gayretli ve faydalı çalışmanın gereğini anlayacak ve görevlerini ona göre yapacaklardır.

Üçüncü Madde: Gümrüklerin esas amacı olan gümrük vergilerinin hakkıyla toplanması konusunda eşyanın takdir-i kıymetinin sağlıklı yapılabilmesi için ticaret eşyalarının hammaddesi, üretim aşaması ve nereden geldiği gibi meseleler dergide parça parça yayımlanacağı için dergi gümrük memurlarının elinde adeta bir

¹⁴⁰ “Ceride-i Rûsumiye'nin Lüzumu Neşri Hakkında 20 Teşrin Evvel sene 323 Tarihinde Rûsumat Emanet-i Celilesine Takdim Olunan Layiha Suretidir”, *Ceride-i Rûsumiye*, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1, s.4-5

ansiklopedi görevi görecek ve böylelikle hazinenin zarara uğraması engellenmiş olacaktır.

Dördüncü Madde: Terfi isteyen gümrük memurunun, terfi için gerekli şartların neler olduğunu öğrenme ve terfi için gerekli bilgilere sahip olma gayretine girmesiyle beraber dergiye başvurması neticesinde gümrük memurlarının daha yetkin yetişmesi sağlanacaktır.

Beşinci Madde: Her dergide ileride yayımlanacak sayılarda hangi ticari eşyaların konu edileceği belirtileceğinden bu konuda bilgi sahibi olan gümrük memurları, yazılarını dergiye gönderebilecek böylelikle de hem kendisinin takdir edilmesini hem de diğer meslektaşlarının bilgilenmesine fayda sağlamış olacaktır.

Derginin çıkarılması için gereken masrafın ise diğer bazı kurumlarca yayımlanan dergilerde olduğu gibi gümrük memurlarından yıllık uygun miktarda bir meblağ alınarak karşılanabileceği de ayrıca bu yazıda belirtilmiştir.

Ceride-i Rüsumiye'nin içeriğiyle ilgili en genel bilgiler ise derginin tüm sayılarının kapağında şu şekilde ifade edilmiştir. Buna göre derginin içeriği: gümrük işlemlerin temel kanunları, ticaret eşyaları ve hesap işleriyle birlikte r.11 Temmuz 1324 (24 Temmuz 1908) tarihinden itibaren gümrük işlemlerini ilgilendiren ve Rüsumat Emanetinden gümrüklere tebliğ olunan talimat ve kanunlar ile devlet tarafından yayımlanacak talimat ve gümrük memurlarının ödül ve cezalandırılması ve Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından alınan kararlar ve yapılan faaliyetlerle bazı ticaret eşyalarının fiyat cetvellerine yönelik bilgiler içermektedir.

Ceride-i Rüsumiye'nin yayımlanmaya başlaması gümrük memurları tarafından büyük bir heyecan ve ilgiyle karşılanmıştır. Öyle ki ilk sayısıyla beraber diğer gümrük memurları tarafından, derginin büyük bir memnuniyet ve iftihar oluşturduğu ifade edilmiştir.¹⁴¹ Ayrıca şimdiye kadar gümrük memurlarına meslek ve vazifelerinin ne olduğunu ve neden ibaret bulunduğu ifade edecek faydalı bir yayın yok iken artık Ceride-i Rüsumiye ile bu durum giderildiği ve bu sayede gümrükçülük mesleğinin önemli bir ilerleme ve gelişme aşamasına girdiği söylenmiştir. Yine

¹⁴¹ Hüseyin, “Ceride-i Rüsumiye Sermuharriri Harun er Reşit Bey Efendiye”, *Ceride-i Rüsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3 s. 44, 45

dergiye destek olmak ve meslektaşlarına fayda sağlamak için çeşitli yazılar gönderileceği de bildirilmiştir.¹⁴²

Ceride-i Rüşumiye'nin işlemlerin yürütüldüğü yer olarak Galata Karantina sokağında bulunan Dilber Hanının üç ve dört numaralı Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyetine mahsus bölümü tarif edilmiştir. Derginin basım işlemleri ise Sabah, Cihan, Asaduryan ve Mekteb-i Fünun Harbiye gibi farklı matbaalarda gerçekleşmiştir. Derginin satış yerleri ise bütün gümrük vezneleri ile ikbal kütüphanesi olarak belirtilmiştir.

Gümrük memurları açısından son derece önemli konulara yer veren Ceride-i Rüşumiye, gümrük memurları tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Birçok gümrük memuru tarafından yazılar gönderilmiş ve dergide yayımlanmıştır. Hatta beşinci sayısında ilk defa Fransızca bir ek dahi yayımlanmıştır. Kısa sürede önemli bir kitleye ulaştığını tahmin ettiğimiz derginin ömrü ise ne yazık ki aynı şekilde olmuştur. Toplamda dokuz sayı yayımlanmış olan Ceride-i Rüşumiye, herhangi bir sebep belirtmeden r. 25 Kânunusani 1324 (7 Şubat 1909) tarihinden itibaren yayım hayatına son vermiştir.¹⁴³

3.1. İdari ve Yazı Kadrosu

Ceride-i Rüşumiye'nin sahibi ve başyazarı Harun er- Reşit bey olmakla beraber yazı kadrosu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak derginin birinci sayısında yer alan “Arz-ı Maksad” isimli yazıda ifade edildiği üzere gümrükçülük mesleğine fayda sağlamak isteyen tüm gümrük memurlarının açık, sade ve Türkçe kaleme alınan yazılarının memnuniyetle yayımlanacağı ifade edilmiştir.¹⁴⁴ Bu doğrultuda yayım politikası devam ettiren Ceride-i Rüşumiye'nin

¹⁴² Mahmut Cevat, “Ceride-i Rüşumiye Sermuharriri Harun er Reşit Bey Efendiye”, *Ceride-i Rüşumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3 s. 43

¹⁴³ Derginin son sayısı incelendiğinde bazı yazıların devamının olduğu ibaresinin not olarak düşülmesi ve derginin yayım hayatına son verilmesiyle ilgili herhangi bir bilginin bulunmaması hususları dikkat çekmektedir. Bu hususların göz önünde tutulmasıyla beraber ise derginin yayım hayatının sona ermesiyle ilgili iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi yukarıda da ifade edildiği üzere olağanüstü şartların yaşanmış olması ve derginin birden bire yayım hayatına son vermesi iken ikincisi ise, derginin daha uzun süre yayımlandığı ancak nüshalarının elimize ulaşmadığıdır. Ayrıca gerek derginin tam olarak akıbeti hakkında gerekse de cemiyetin sonraki süreçte ki faaliyetleri hakkında, mevcut belgeler doğrultusunda yeterli bilgilere ulaşamamaktayız.

¹⁴⁴ Harun er- Reşit, “Arz-ı Maksad” *Ceride-i Rüşumiye*, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1, s. 2

sayılara göre yazarları ve bu yazarlara ait olarak yayımlanan makaleleri şu şekilde karşımıza çıkılmaktadır.¹⁴⁵

Tablo 6. Ceride-i Rüşumiye'nin Yazı Kadrosu

Sayı	Yazar	Makale
Birinci Sayı	Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Başkâtibi Harun er- Reşit	Arz-ı Maksud ve Gümrükçülük
İkinci Sayı	Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Başkâtibi Harun er- Reşit	Gümrükçülük, Emtia-i Ticariye
	Haydar Paşa Rüşumat Müdüriyeti Başkâtibi İbrahim Ethem	Memurin-i Rüşumiyenin Tensikatı
Üçüncü Sayı	Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Başkâtibi Harun er- Reşit	Memurin-i Rüşumiye Gümrükçülük ve Emtia-i Ticariye
	Bandırma Rüşumat Üçüncü Kâtibi ve Manifesto Memuru Mahmut Cevat	Ceride-i Rüşumiye Sermuharriri Harun er- Reşit Beyefendiye
	Rüşumat Mektubi Kalemi Mümeyyiz Sanisi Hüseyin	Ceride-i Rüşumiye Sermuharriri Harun er- Reşit Beyefendiye
Dördüncü Sayı	Maden Kömürü Gümrüğü Müdürü M. Emin	Gümrüklerin Cidden Islahı Neye Mütevakıfıdır
	İbrahim	Silik (Okunamadı)
	Rüşumat Emaneti Mektubi Kalemi Mümeyyiz Hüseyin Vasıf	Muhterem Biraderim
	Tanzim ve Islah	Ceride-i Rüşumiye

¹⁴⁵ *Ceride-i Rüşumiye*, sayı, 1-9, *Bu bölümde sadece yazar bölümünde ayırıcı ifade bulunan makaleler dikkate alınmıştır. Detaylı içindekiler listesi için Ayrıca bk. ek 3

	Muamelat-ı Rüsûmiye Komisyonuna Memur İdareler Rûsumat Nazırı el- Hac Mahmut Arif	Sermuharrirliği ve Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Riyaseti Cenab-ı Âlisine
	İstimator M.S	Gümrüklerde Takdir-i Kıymet Usulünün Butlanı
Beşinci Sayı	Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Başkâtibi Harun er- Reşit	Emtia-i Ticariye
	Rûsumat Emaneti Celilesi Mektubi Kalemi Mümeyyiz Sanisi Hüseyin	Emanet-i Celilenin fi 11 Temmuz 324 Tarihinde Ber-ü Vaki Olan İcraat ve Teşebbüsatından
	İstimator A.F	Gümrük Hakkında Birkaç Söz
	Rûsumat Muhafaza Memuru Süleyman Naim	Aynen
	Deniz Muhafaza Memurlarından Ahmet Hamdi	Ceride-i Rüsûmiye Evliya-yı Umur Hazretinin İnzar-ı Merhametine Arz Ederiz.
	Trablusgarp Merkez Rûsumat-ı Eşya-yı Ayniye Memuru Hacı Hilmi	Başlıksız
	Bandırma Rûsumat Üçüncü Kâtibi ve Manifesto Memuru Mahmut Cevat	İntizam-ı Efkarın Vücub Ehemmiyeti
	Dedeâğaç Rûsumat Müdürü Vartan Paşazade	Açık Mektup
	Haydar Paşa Rûsumat Müdüriyeti Başkâtibi İbrahim	Memurin-i Rûsumiye'nin Terfihi

Altıncı Sayı	İstimator M.S	Takdir-i Kıymet Usulünün Butlanı Makalesinden
	Muayene Memuru Mehmet Reşat	Takdir-i Kıymet Usulleri
	İstimator A.F	Başlıksız
	Rüsumat Emaneti Mektubi Kalemi Müdür Sanisi Hüseyin Vasıf	Ticaret Muahedeleri ve Tüccarımız Üzerindeki Tesirâtı
	Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Başkâtibi Harun er- Reşit	Rüsumat Emmini Rauf Bey Hazretlerine
	Cemiyeti Rüsumiye Azayı Sabıkasından Sacid	Rüsumat Emmini Rauf Bey Hazretlerine
	Mustafa Şükrü	Ceride-i Rüsumiye Sahib-i İmtiyaz ve Sermuharrirliği Cenab-ı Alisine
	İsimsiz	Başlıksız
	Rıza	Rüsumat Emanetinin Nazar-ı Dikkatine
Yedinci Sayı	İkdam: Vefik	Meclis-i Mebusana
	İsimsiz	Başlıksız
	Kütük Rüsumat Memuru Mustafa Zeki	Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Riyaseti Aliyesine
	Trabzon Rüsumat Nazırı Mehmet Emin	Başlıksız
	Selanik Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Muayene Memurlarından Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Selanik Şubesi Muhabiri Nurettin	Ceride-i Rüsumiye Sermuharrirliği ve Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Riyaseti Cenab-ı Aliyesine

	İskenderun Rûsumat Kimyageri Tabip Hasan Tahsin	Ceride-i Rûsumiye Sermuharrirliğine
	Galata Ecnebiye Gümrüğü Nezaretî Transit ve Maaş Kâtibi Ahmet	Başlıksız
Sekizinci Sayı	İstimator A.F	Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Riyaseti Cenab-ı Âlisine
	Meyve Gümrüğü Başkâtibi Sadi Bey	Muharrerat-ı Varide
	Haydar Paşa Rûsumat Müdüriyeti Başkâtibi İbrahim	İstatistiğin Ehemmiyet ve Lüzumu
	Harun er- Reşit	Mütalaa-ı Mahsusa
	Erkan-ı Harbiye Bahriye Mülazımlarından Ahmet Rasim	New York Gümrük Dairesi
	İsimsiz	Ceride-i Rûsumiye Sermuharrirliğine
	Rûsumat Muhafaza Memurlarından Abdullah Sabri	Rûsumat Emîni Rauf Paşa Hazretlerine
	Tashih-i Efkâr: S. Ebu'l Muzaffer	Aynen
	İsimsiz	Başlıksız
	Haydar Paşa Rûsumat Müdüriyeti Başkâtibi İbrahim Ethem	Gümrüklerimiz
Dokuzuncu Sayı	Harun er- Reşit	Gümrükçülük, Emtia-i Ticariye

Tabloda görüldüğü üzere Ceride-i Rüsumiye'nin daimi ve düzenli bir yazı kadrosu bulunmamaktadır. Dergide yer alan yazılar genellikle ilgili gümrük memurları tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıca bazı yazılarda memurlarının isimlerini belirtmediği ve bu duruma karşı Ceride-i Rüsumiye'de uyarılar yapılarak bazı makalelerin yayımlanmadığı da görülmektedir.¹⁴⁶

Dergide yer alan diğer yazılarda herhangi bir isim belirtilmemiş olmakla beraber mevcut yazarlarla ilgili yeterli bilgilere de ne yazık ki ulaşamamıştır. Söz konusu yazarlarla ilgili dergide yer alan bilgiler ise yukarıda ifade edildiği üzere görev yerleri ve unvanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca derginin yedinci sayısında Ceride-i Rüsumiye ile gümrük memurlarının faydasına gayretle hizmette bulunduğu için başyazar Harun er-Reşit'in mükâfaten “Dersaadet Emtia-i Dâhiliye Gümrüğü Tahrirat Başkâtipliğine” tayin edildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ “Trabzondan Vurud Eden M.L. imzalı Makale Sahibine”, *Ceride-i Rüsumiye* , 22 Teşrin-i Sani 1324, sayı 5, s.98,99

¹⁴⁷ “Havadis-i Rüsumiye”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 18 Kanun-u Evvel 1324, sayı 7, s. 175

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CERİDE-İ RÜSUMİYE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK MEMURLARI VE GÜMRÜK UYGULAMALARI

1- Gümrük Uygulamaları

Gümrük uygulamaları, ihracat, ithalat, transit ve aktarma gibi gümrük rejimiyle ilgili tüm faaliyetleri doğrudan ilgilendiren en önemli etmendir. Tarife, menşei, kıymet ve gümrükçe onaylanmış işlem gibi dört ana unsurdan oluşan gümrük uygulamaları, gümrük işlemlerinin doğru ve düzenli olarak yapılmasını sağlamaktadır.

Gümrük uygulamaların aksaklık göstermesi, devletler için ciddi zararlara sebebiyet verecek kaçakçılık faaliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Devleti ciddi anlamda zarara uğratan kaçakçılık faaliyetlerinin engellenmesi ise ancak gümrük uygulamalarının düzenli ve işlevsel olmasıyla sağlanılmaktadır.

Gümrük uygulamalarının belirli kurallar çerçevesinde gümrük memurları tarafından, uygun şekilde yerine getirilmesi hem teknik hem de ekonomik açıdan son derece önem arz etmektedir. Ayrıca gümrük memurların hiyerarşik düzenlenmesi, görev tanımlarının açık ve net şekilde yapılması ve gümrüklerde yapılacak işlemlerin işlevsel olması gümrük uygulamalarının sağlıklı şekilde yerine getirilmesinde son derece belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla gümrük uygulamalarının sorunsuzca yerine getirilmesinde ki unsurların başında, liyakatli gümrük memurları tarafından tüm iş ve işlemlerinin yerine getirilmesi gelmektedir.

1.1. Gümrük Memurları ve Görevleri

19. yüzyıl boyunca meydana gelen gelişmeler ülkelerarası ticaretin hem ürün çeşitliliği hem de miktar olarak büyük oranda artmasına neden olmuştur. Ülkelerarası ticarete görülen hızlı büyümenin en fazla etkilediği yer ise şüphesiz ki gümrükler olmuştur. 20. yüzyıl başlarında büyük oranda dışa bağımlı bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti için gümrükler önemli bir gelir kaynağı olarak görülmektedir. Gümrük iş ve işlemlerinin yerine getirilmesinde birinci derece sorumlu olan gümrük memurlarının, görevlerini belirli kurallar çerçevesinde layıkıyla yerine getirmesi devlet için büyük önem arz etmektedir.

1.1.1. Başmüdürlükler

Başmüdür, kendisine bağlı bulunan gümrüklerin yönetiminden genel müdürlüğe karşı sorumlu bulunmaktadır. Ayrıca düzenleme ve düzeltmelerle ilgili incelemeler yaparak görüşler de belirtmektedir. İdaresinde bulunan gümrükleri ve merkez memurluklarını yılda en az bir kere teftiş etmek ve teftiş neticesinde bir rapor hazırlayarak genel müdürlüğe göndermekle de yükümlüdür. Harici olarak Başmüdürün, diğer başmüdürlerle ve tüccarlarla görüşmeler yaparak gümrük işlemlerinin uygulanması, hesaplarının kurallara uygun tutulması, genel müdürlükten gelen müfettişlere kolaylık sağlanması, gümrük gelirlerinin günlük olarak ilgili bankaya yatırılması, idaresinde çalışan tüm memurların kurallara uygunluğunun denetlenmesi, memurlara yılda dört günü geçmemek şartıyla izin vermedi ve her mali yılsonu müdürlerden gelen raporları incelemek gibi görevleri de bulunmaktadır.¹⁴⁸

1.1.2. Gümrük Müdürleri ve Merkez Memurları

Gümrük müdürleri ve merkez memurları, bulundukları idarenin gümrük işlemlerinin mevcut kurallara uygun yapılmasından sorumludurlar. Gümrük müdürleri ve merkez memurları gümrük uygulamalarından fiilen ve şahsen ilgili olacaklar ve hem kendilerinin hem de emrindeki memurların aylık devam cetvellerini tutarak ay sonu başmüdürlüğe göndermekle de yükümlüdürler. Aynı zamanda kaçakçılığın önlenmesi için tedbirler almak, gümrük işlemlerinin zaman kaybedilmeden yapılmasını sağlamak, gümrük işlemlerinin usule uygun yapılmasını sağlamak, idaresinin hesabını yaparak her ay sonu başmüdürlüğe göndermek, emrindeki memurlara yılda üç günü geçmemek şartıyla izin vermek ve muayene defterleri ile muhasebe ve vezne defterlerinin kurallara uygun tutulması sağlamakla görevlidir.¹⁴⁹

1.1.3. Memurlar

Memurlar, gümrüğe gelen ve vergiye tabi olan eşyadan gereken vergiyi almakla yükümlüdürler. Ayrıca çalıştıkları idarede kaçakçılığın önlenmesine yönelik gereken tedbirleri almak, hesap defterlerinin kanuna ve nizama uygun olmasını

¹⁴⁸ Rüşumat Salnamesi, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1330, s. 159, 160; ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 242

¹⁴⁹ Rüşumat Salnamesi, s. 161-164; ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 243

sağlamak, işlemlerin düzenli ve kurallara uygun yapılmasını sağlamak, görevlerine düzenli gelmek ve birlikte çalıştığı memurların yolsuzlukla ilgili durumu varsa gerekli incelemeyi yapmak gibi görevleri bulunmaktadır.¹⁵⁰

1.1.4. Başmüdüriyet Başkâtibi

Başmüdüriyet başkâtibi, başmüdürlüğün yazı işlerini kanuna uygun şekilde yerine getirmekle sorumludur. Yanı sıra başmüdürlük tarafından hazırlanacak raporları kurallara uygun şekilde görevi dâhilinde hazırlanmasını sağlamak ve genel müdürlükten gelen kanun, nizam ve tebligatın korunması ve kayıt edilmesi sağlamaktır.¹⁵¹

1.1.5. Müdüriyet veya Merkez Memuriyeti Başkâtibi

Müdüriyet veya Merkez Memuriyeti Başkâtibi, gümrük idaresinin yazı işlerini kanuna uygun şekilde yerine getirmekle yükümlüdürler. Ayrıca gümrüğün veznesini düzenli şekilde kontrol edip müdüre bildirmek, genel müdürlükten gelen bütün kanun ve nizamı gümrükte uygulanması sağlamak amacıyla bilmek ve kontrol etmekle sorumludurlar.¹⁵²

1.1.6 İstimator

İstimator, gümrüklere gelen eşyaların cinsini, menşeyini, gümrük tarife pozisyonunu ve kıymetini takdir etmekle¹⁵³ birinci derecede sorumludur. İstimatorlar gümrük işlemlerine dair olan kanun ve nizamın takdir-i kıymet kısmıyla ilgili her şeyi ayrıca bilmek zorundadırlar. Yanı sıra çeşitli tüccar adına gelen eşya için beyan edilen kıymetlerin aynı olup olmadığını kontrol etmek, beyan edilen fiyatlarla faturada yazılı bulunan fiyatları karşılaştırmak, gerekli gördüğü durumlarda tüccardan ek bilgiler istemek ve yapacağı işlemlerden sorumlu olmak gibi görevleri de bulunmaktadır.¹⁵⁴ İstimator kısaca gümrükte ticaret mallarına değer biçen memur olarak tanımlanmaktadır.

¹⁵⁰ Rüşumat Salnamesi, s. 164-165; ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 243-244

¹⁵¹ Rüşumat Salnamesi, s.165

¹⁵² Rüşumat Salnamesi, s.165-166

¹⁵³ “Muamelat-ı Rüşumiyye Dair Talimat-ı Mahsusa”, *Ceride-i Rüşumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s.70

¹⁵⁴ Rüşumat Salnamesi, s. 166-167; ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 245-246

1.1.7. Muayene Müfettişleri

Muayene müfettişleri, muayene işlemlerinin kurallara uygun yapılması ve yapılan muayene işlemlerinin kontrol edilmesi konusunda müdüre karşı sorumludur. Gümrüğe gelen eşyaların muayenesinin düzenli şekilde yapılması sağlamak, muayene memurları arasında düzeni sağlamak, ambarda bulunan ve muayenesi yapılacak eşyanın kaplarının sayısını müdüre bildirmek ve muayene memurlarının çalışma saatlerinde görevlerine gelip gelmediğini kontrol etmek şeklinde ifade edilmiştir.¹⁵⁵

1.1.8. Muayene Memurları

Muayene memurları, gümrüklere gelen eşyanın beyannamesine uygun olup olmadığını tespit etmek için yapılan işleme muayene, bu işlemi yapan görevli ise muayene memurudur.¹⁵⁶ Muayene memurları, eşyanın muayene işlemlerini kurallara uygun şekilde yapmak ve olası bir gelir kaybına sebebiyet vermesi halinde ise bundan sorumlu tutulmaktadır. Muayene memuru eşyanın numunesi ile ilgili olarak, işaret edilen bütün kapları belirli bir sıra dâhilinde açıp muayene etmek zorundadır. Muayene neticesinde beyannamede bildirilen ile kontrol ettiklerin aynı olması durumunda kapların üzerine damga vurmakla görevlidir. Ayrıca muayene esnasında kanun dışında hiçbir kurala ve söze de itimat göstermeyecektir.¹⁵⁷

1.1.9. Ambar Memur ve Mukayyidler

Ambar Memur ve Mukayyitleri, eşyaların ambara teslimi ve ambardan çıkarılması¹⁵⁸ ile ilgili kanun ve nizamı öğrenmeye mecbur bulunmakla beraber ambara konulan eşyalardan muayene işlemlerine kadar sorumlu bulunmaktadır. Ayrıca ambarın açık bulunduğu zaman zarfında yolsuzluk vesair olayları engellemeye yönelik tedbirleri almaktadır.

1.1.10. Kapı Memurları

Kapı memurları, gümrükte vergisi ödenen ve işlemi yapılan eşyanın gümrükten çıkarılmasını kontrol eden memurlardır. Ayrıca kapı memuru gümrükten

¹⁵⁵ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 244-245

¹⁵⁶ “Muamelat-ı Rüsumiyeye Dair Talimat-ı Mahsusa”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s.70

¹⁵⁷ Rüsumat Salnamesi, s.168-169; ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 244

¹⁵⁸ “Muamelat-ı Rüsumiyeye Dair Talimat-ı Mahsusa”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s.70

çıkarılan kapların marka ve numaralarını ordino üzerine yazarak manifesto memuruna vermek, vergisi ödendiğine dair makbuzu ibraz edilmeyen hiçbir eşyanın çıkışına izin vermemek ve bu işlemlerden herhangi biri olmadan gümrük çıkışına izin vermemek gibi görevleri de yerine getirmektedir.¹⁵⁹

1.1.11. Gümrük Kolcuları

Gümrük kolcuları, gümrüklerde asayişin ve düzenin sağlanmasıyla ilgili görevleri yerine getirmekle sorumlu bulunan memurlardır. Söz konusu memurlara yönelik, Tanzimat öncesi dönemde “dideban” ifadesi kullanılırken Tanzimat dönemiyle beraber yaygın olarak muhafaza memuru anlamında kolcu ifadesi kullanılmıştır.¹⁶⁰ Ayrıca kolcuların istihdam edilmelerinde ki öncelikli amaç, gümrüklerde oluşacak her türlü kaçakçılık faaliyetlerini engelleyerek, bu şekilde devletin uğrayacağı zararı gidermek olarak belirtilmiştir.

1.1.12. Gümrükler Aklamı Mümeyyiz ve Memurları

Gümrükler Aklamı Mümeyyiz ve Memurları, kanun ve nizama iyice vakıf olmak ve ilgili bulundukları işlemlerin düzenli yapılmasını sağlamak ve refakatlerinde bulunan kâtiplerin düzen içinde çalışmalarını sağlamakla görevlidirler. Ayrıca beyannamelerin düzen içerisinde genel müdürlüğe gönderilmesi sağlamak ve beyanname sahiplerine yönelik işlemleri tercih gözetmeksizin sıra ile yerine getirilmesiyle yükümlüdür.¹⁶¹

1.1.13. Veznedarlar

Veznedarlar, gümrük vergisi olmak üzere tayin edilen paranın tam ve eksiksiz şekilde peşin olarak toplanmasıyla görevlidir.¹⁶² Veznedarlar, toplayacakları paraların, makbuzlarda yazan miktarlardan zarara eksik olmadan toplanmasını sağlamak amacıyla tedbirler almakla da yükümlü tutulmuştur.

¹⁵⁹ Rüşumat Salnamesi, s.170 ATAN; Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 246

¹⁶⁰ BABANINOĞLU, Yüksel, “Osmanlı Devletinde Kadın Kolcular 1882-1912”, Ed. N. Hayta, B. Demirtaş, M. Can, “*Tarihin İzinde Bir Ömür*” Prof. Dr. Nuri Yavuz’a Armağan, Ankara, Berikan Yayınevi, 2019, s. 202

¹⁶¹ Rüşumat Salnamesi, s. 170-171

¹⁶² “Muamelat-ı Rüşumiye Dair Talimat-ı Mahsusa”, *Ceride-i Rüşumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s.70

1.1.14. Gümrük Kâtipleri

Gümrük kâtipleri, bağlı oldukları gümrük müdürlerinin emirleri doğrultusundaki görevleri yerine getirmek yükümlü bulunmaktadır. Harici görevleri ise genel müdürlük kâtipleriyle aynıdır.¹⁶³

1.1.15. Gümrük Muhafaza Memurları

Gümrük Muhafaza Memurları, gümrüklerde meydana gelen kaçakçılık olaylarını engellemek ve bu olaylar hakkında Rüsumat Emanetine bilgi vermekle yükümlü görevlilerdir. Daha önce ifade edilen kolcularla aynı vazifeyi yerine getiren bu grup özellikle 1861 yılında yapılan ticaret anlaşmalarıyla beraber artan kaçakçılık olayları engellemek amacıyla teşkilatlandırılmışlardır. Muhafaza memurları sayesinde Osmanlı Devleti, gümrüklerde meydana gelen ve devleti zarara uğratan her türlü faaliyetleri engellemeye çalışmıştır.¹⁶⁴

2. Gümrük İşlemleri

Mevcut kurallar doğrultusunda belirli bir sistem dâhilinde yapılan gümrük işlemleri, eşyanın gümrüğe sunulması ve beyan edilmesi, muayene memurlarınca muayene işlerinin yapılması, verginin ödenmesi ve eşyanın gümrükten çekilmesi gibi temel başlıkları kapsamaktadır. Gümrük işlemlerinin kurallara uygun şekilde hızlı tamamlanması hem devlet için hem de tüccar için büyük önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti de gümrük işlemlerine işlerlik kazandırmak için çeşitli tedbirler almıştır. Özellikle 20. yüzyıl başlarında dünya ticaretinde görülen gelişmelere ayak uydurmak amacıyla gümrük işlemlerine yönelik birçok düzenleyici yönetmelik hazırlanarak yürürlüğe koyulmuştur. Ceride-i Rüsumiye’de “*Muamelat-ı Rüsumiye Dair Talimat-ı Mahsusadır*” başlığıyla yayımlanan ve bu dönem için gümrük işlemlerini kapsayan yönetmelik ise şu şekildedir:¹⁶⁵

Birinci madde: gümrük işlemlerin başlama ve bitiş saatleri ile gümrük memurlarının çalışma durumuna yönelik olarak düzenlenmiştir. Buna göre:

¹⁶³ Rüsumat Salnamesi, s.171-172

¹⁶⁴ “Rüsumat Muhafaza Nizamnamesi”, *Düstur*, Ankara, Başvekâlet Devlet Matbaası, 1943, Birinci Tertip, cilt 7, s. 413

¹⁶⁵ “Muamelat-ı Rüsumiye Dair Talimat-ı Mahsusa”, *Ceride-i Rüsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3, s. 47-48; *Düstur*, Ankara, Başvekâlet Devlet Matbaası, 1943, Birinci Tertip, cilt 8, s.648-652

gümrüklerde eşyaların muayene işlemleri, nisan ayının birinci gününden ağustos ayının sonuna kadar alaturka saat iki buçuktan on buçuğa, eylül ayında üçten on bire, ekim ayında üç buçuktan on bire, kasım ayı başından ocak ayı sonuna kadar dörtten on bire, şubat ayında üç buçuktan on buçuğa ve mart ayında üçten on buçuğa kadar yapılacaktır. Gümrük memurlarının ise belirtilen zaman dilimlerinde görev başında bulunmaları ve erken ayrılmamaları gerektiği belirtilmiştir. Görev başında bulunmayan yahut erken ayrılan memurun göreve gelmemiş sayılacağı ve günlük yevmiyesinin kesileceği, bir ayda üç gün tekrar yapan memurun kınanacağı ve üç defa aynı olayı tekrarlayan memurun ise memurluktan çıkartılacağı da ayrıca ifade edilmiştir.

İkinci madde ise eşyaların gümrük ambarına konulması ve çıkarılmasıyla ilgili hükümleri düzenlemektedir. Eşyaların ambara konulması ve çıkarılması esnasında tüccarın şikâyetine sebep vermemek amacıyla işlemlerin düzenli yapılması konusunda gümrük hamallarına yönelik düzenlenen yönetmeliğin ilgili maddesine göre işlem yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca marka ve numarasına göre eşyaların ambar memuru gözetiminde istiflenmesi ve muayene alanına aynı marka ve numara sırasına göre getirilmesine dikkat edilmesi, bu durumlarla ilgili oluşacak sorunların ise gümrük müfettişleri tarafından kontrol edilerek Rüsumat Emanetine bildirileceği belirtilmiştir.

Üçüncü madde: gümrük işlemlerinin süresiyle ilgili olarak şu şekildedir. Eşyasını bir hafta içinde gümrükten kaldıran veya bir hafta içinde gümrükçe işlemi bitirilemeyen tüccarın ardiye resminden* muaf tutulacağı ifade edilmiştir.

Dördüncü madde: gümrük işlemlerin hangi sıra ile kimler tarafından yapılacağına yönelik düzenlenmiştir. Buna göre gümrük işlemleri:

1- Ordinonun manifesto ile çevirisi ve uygulaması için manifesto memurlarına verilmesi,

2- Ordinonun sıra numarasıyla muayene memurlarına kaydı için başkâtip veya refikine,

3- Eşyanın çıkarma kaydı, sonradan muayene memurlarıyla birlikte ambardan çıkarmak için ambar memuru kâtiplerine,¹⁶⁶

4- Muayene ve kayıt işlemleri için muayene memurlarına,

5- Eşyanın takdir-i kıymeti için istimatorlara,

6- Fiyat miktarlarının incelenmesi ve hesaba havalesi için nazıra,

7- Hesabın yapılması pusula ve makbuz senedinin yazılması ve mühürlenmesi için muhasebe memurlarına,

8- Gümrük vergisinin nakdi veya aynı olarak ödenmesi için veznedar ve eşyayı aynıye memuruna,

9- Eşyanın kapıdan çıkarılması için kapı memuru kâtibi sırasına göre yapılmaktadır.

Ayrıca manifesto memurlarının inceleme ve tercüme işlemlerini sıra numarasına uygun şekilde yapmaları ve aynı şekilde muayene memurları ile istimatorlarında bu sıraya riayet etmesinin gerekliliği ifade edilmekle beraber aksi durumlarda ise memurların nazırlar tarafından uygun şekilde cezalandırılacağı ifade edilmiştir. Yine kapı pusulalarının yalnız pusula kâtiplerinin özel mühürleriyle ve gümrük emanetinin resmi mühürleriyle mühürleneceğini ve eşyanın gümrükten çıkışının geciktirilmemesi gerektiği de belirtilmiştir.

Beşinci madde: kapalı ve kutulu yiyecek ve içeceklerin muayenesiyle ilgilidir. Buna göre kapalı şişe veya kutu içinde bulunan yiyecek ve içeceklerin açılmasıyla kıymetlerine zarar geleceği için bu cins eşyaların üzerindeki marka ve etiketlerden aynı cins bir kaçı üzerinden muayene ve gümrük işlemlerinin yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Altıncı madde: posta paketlerinin gümrük işlemleri gecikmeye uğratılmayıp sahiplerinin müracaatlarıyla saati saatine yapılması için Rüşumat Emanetince Galata Paket Şubesi için mevcut mekânın yetersizliğinden ötürü başka bir yer tesis edilecek

¹⁶⁶ “Muamelat-ı Rüşumiyeye Dair Talimat-ı Mahsusa”, *Ceride-i Rüşumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324sayı 4, s.70-72

- Ardiye Resmi: Gümrüklere gelen eşyaların belirli bir süre antrepo vs. yerlerde saklanması üzerine alınan vergiye verilen isimdir.

olup İstanbul Postanesindeki şube de genişletilecektir. Paketlerin hızla geçmesi için şubelerden bunların teslim işlemlerinin ve sahiplerine dağıtılmalarının ayrı ayrı saatlerde yapılması ve paket sahiplerinin şubelere müracaat edebilecekleri saatlerin tayin ve gazetelerde ilanı ile bunlar dışından tayin ve kabul işlemlerinin yapılmaması gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca paket sahiplerinin doğrudan ambara girmemesi ve ihbarnamesini şubeye vererek bir sıra numarası alması, numara ihbarnameye verildikten sonra dili yabancı ise manifesto memurları tarafından hemen tercüme edilmesi ve ambar memuruna verilmesi sırası takip edilecektir. İhbarnameyi alan ambar memuru sırasına uygun şekilde sahibinin huzurunda eşyayı muayene alanına getirmesi, muayene memuru tarafından muayene işlemlerinin, istimator tarafından ise kıymet işlemlerinin yapılması ve müdürce onayı yapıldıktan sonra nakdi veya ayni olarak gümrük vergisinin tahsili ve tüccar tarafından imza edilmesi gerekmektedir. Söz konusu bu işlemler yapılmadan paket sahibine verilmeyecektir.

Yedinci madde: numunelik eşyanın gümrük işlemlerinin, yönetmeliğe uygun şekilde yapılmasını belirtmeye yönelik olarak düzenlenmiştir.

Sekizinci madde: gümrük vergisinin tüccardan tahsil usulüyle ilgili olarak düzenlenmiştir. Eşyanın takdir-i fiyatı konusunda gerek istimator gerekse de gümrük nazırları ve başkâtiplerince gümrük vergisinin nakdi veya ayni ödenmesine bakılmaksızın gerçek takdir-i kıymetinin özenle belirlenmesine ve belirlenen kıymetin tüccar tarafından kabulü veya aynen ödeneceğinin beyan edilmesi ve imzasının alınmasıyla gümrük vergisinin tahsili sağlanılacaktır.

Dokuzuncu madde: dışarıdan ithal edilen kömür madenleri ve vergilendirilmesiyle ilgilidir. Buna göre tüccar tarafından Osmanlı ülkesine getirilen yabancı maden kömürleri gümrük idarelerinin sürekli gözetimi altında bulunarak çifte anahtarlı depolara vergisiz konulacaktır. Depolardan içeride kullanılmak veya karasularda Osmanlı içerisinde sefer yapan bütün gemilerde kullanılmak üzere ihraç olunan gümrüklerden ithalat resmi alınacaktır. Başlangıç veya varış harekâtı yahut her ikisi de yabancı ülkelerden olan vapurlar ve Osmanlı limanlarına uğrayıp Osmanlı postalarını ücretsiz nakil eden posta vapurlarının Osmanlı limanlarından alacakları çifte anahtarlı depodaki maden kömürleri gümrük vergisiz ihraç edilecektir. Çifte anahtarlı depolara konulmayıp gümrük resmini ödeyerek

memleket içine giden maden kömürleri hakkında her ne sebep olursa olsun tamamen veya kısmen vergiyi geri çevirme işlemi yapılmayacaktır.

Onuncu madde: yabancı ülkelerden gelen fabrika araç gereçleri ve onların takdiri kıymetiyle ilgili olarak şu şekildedir. Yabancı ülkelerden Osmanlı ülkesine gelen ve çarşı pazarda gerçek kıymeti tayin edilemeyen fabrika alet ve edevatının gerçek kıymetlerini tayin edebilmek için orijinal faturalara bakıldığı ancak faturalarda yabancı para birimi yazdığı için kıymetinin takdiri esnasında mecdi on dokuz guruş piyasa fiyatı üzerinden hesap edilerek ambalaj, sigorta vs. masrafı için yüzde on beş masraflar fiyata dâhilse yüzde on zam yapıldıktan sonra toplamından yüzde on indirim yapılacak ve kalan miktar üzerinden gümrük resmi alınacaktır.

Rumi 10 Şubat 1322¹⁶⁷ (23 Şubat 1907) tarihli söz konusu yönetmelik Ceride-i Rüşumiye'nin yayım süresini kapsayan zaman diliminde gümrük işlemleriyle ilgili yürürlükte kalmıştır.

Yönetmeliğe göre gümrük işlemlerinin başlaması tüccar tarafından manifesto verilerek beyanda bulunulmasıyla başlamaktadır. Osmanlı Devleti, manifesto verme uygulamasını 1861 yılında yapılan ticaret antlaşmalarıyla kabul ederek uygulamaya koymuştur. Manifesto genel nitelikli bir beyanname olarak eşyanın mahiyeti, kolilerin sayısı, markası, numarası ve geldiği ülke gibi bilgileri içermektedir.¹⁶⁸ Manifesto ile beyan işlemi yapıldıktan sonra ise muayene memurları tarafın eşyanın muayene işlemi, istimatorlar tarafından ise takdir-i kıymet işlemi yapılarak verilen beyana uygunluğu kontrol edilmektedir. Eşyanın manifestoya uygun olmaması halinde gümrük vergisinin iki kat alınması suretiyle işlem yapılırken uygun olması halinde ise manifesto imza edilerek iki nüsha halinde, biri tüccara diğeri ise gümrük idaresine verilmektedir.¹⁶⁹ İmzalı manifestosunu alan tüccar takdir edilen vergiyi ödedikten sonra eşyalarına kurşun mühür vurularak gümrükten çıkarılması sağlanılmaktadır.

Gümrük işlemleri sırasında hem gümrük memurlarını hem de tüccarları en çok meşgul eden uygulama ise eşyaların kıymetinin belirlenmesidir.

¹⁶⁷ Ceride-i Rüşumiye'de yer alan tarihtir. Düstur da ise aynı yönetmelik r. 15 Şubat 1322 tarihli olarak yer almaktadır.

¹⁶⁸ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 208

¹⁶⁹ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 212

2.1. Osmanlı Gümrüklerinde Uygulanan Kıymet Sistemi

Ülkeler, gümrük vergilerinin miktarını belirlerken genellikle iki sistem takip etmektedirler. Buna göre bazı ülkeler, daimi olarak önceden belirlenen miktarda vergi alırken, diğer bazı ülkeler ise eşyanın geldiği zamandaki kıymeti üzerinden hesaplamalar yaparak gümrük vergisini almaktadır. Bu sistemlerden ilki “ Tarife Sistemi” ikincisi ise “Takdir-i Kıymet Sistemi” olarak adlandırılmaktadır.¹⁷⁰ Takdir-i kıymet sistemini takip eden ülkeler Osmanlı, İsviçre, Mısır ve Bulgaristan gibi birkaç devlet iken diğer pek çok devlet tarafından ise tarife sistemi takip edilmektedir.¹⁷¹

2.1.1. Takdir-i Kıymet Sistemi

Takdir-i kıymet sistemi, eşyanın kıymetine göre belirli miktarda vergi alınması esasını kabul eden¹⁷² ve Osmanlı gümrüklerinde yürürlükte bulunan sistemdir. Takdir-i kıymet sistemi gümrük vergilerinin toplanması konusunda son derece adil bir sistem olmakla berabere uygulama konusunda ise haylice zorluklara sebebiyet vermektedir. Bu sistem doğrultusunda gümrük vergilerinin devletin çıkarına uygun şekilde toplanabilmesi için gümrük memurları tarafından eşyaların kıymetinin hakkıyla tayin edilmesi gerekmektedir. Eşyanın kıymetinin hakkıyla tayin edebilmesi içinse temel gümrük kurallarının, eşyaların mahiyetinin, imalat süreçlerinin ve kullanım amaçlarının gümrük memurları tarafından çok iyi şekilde bilinmesi gerekmektedir.¹⁷³

Bir eşyanın kıymeti onu vererek karşılığında alınan başka eşyalarla, fiyatı ise akçe ile tayini yani karşılığında alınabilen akçe ile belirlenmektedir. Eşyanın asıl kıymetini belirleyen şey ise insanlara temin ettiği fayda yani kullanışlılığıdır.¹⁷⁴ Eşyaların kıymetinin doğru tayin edilebilmesi için dikkate alınması gereken bazı durumlar bulunmakta ve şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁵

- Eşyanın imal edildiği hammaddesinin ne olduğu,

¹⁷⁰ Harun er Reşit, “Gümrükçülük”, *Ceride-i Rüsumiye*, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1, s. 16

¹⁷¹ Harun er Reşit, “Gümrükçülük”, *Ceride-i Rüsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 6 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 2, s.21

¹⁷² TOPRAK, Vamık, *Gümrük Politikası*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1965, s.96

¹⁷³ Harun er Reşit, “Gümrükçülük”, sayı 2, s.21

¹⁷⁴ Harun er Reşit, “Emtia-i Ticariye”, *Ceride-i Rüsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3, s.41

¹⁷⁵ Harun er Reşit, “Emtia-i Ticariye”, sayı 3, s.41-43

- Eşyanın hammaddesinin nerelerden ve nasıl temin edildiği ve fiyatının ne olduğu,
- Hammadde olarak alındıktan sonra imal edilme süreci ve emek miktarının bilinmesi gerekmektedir. Bunu tespit edebilmek içinse şu durumların iyi bilinmesi gerekmektedir.

- Hangi hammaddelerin hangi tür eşyanın imalinde kullanıldığı ve bu hammaddelerin nerelerde, nasıl bulunduğu ve kendisine benzeyen diğer maddelerden nasıl ayrıldığı,
- Hammaddenin bulunduğu yerden nasıl alındığı,
- Hammaddelerin alındıktan sonra ne gibi işlemlere tabi tutulduğu ve eşyanın imali için hangi hale getirildiği,
- Hammaddenin işlenerek mamul eşya haline getirilmesi için uygulanan sanayi faaliyeti ve bu konuda harcanan masrafın çok iyi şekilde bilinmesi gerekmektedir. Eşyanın kıymetinin tayini konusunda asıl güçlük ise burada oluşmaktadır.

Hammaddenin temini ve eşyanın imal süreci bilim ve fen alanında meydana gelen gelişmelere göre değişim göstermektedir. Öyle ki henüz on beş yıl önce kıyyesi yüz elli guruş olan alüminyum, elektriğin keşfi ve kullanımının yaygınlaşmasıyla madenlerin çıkarılmasına da etki etmiştir. Elektriğin maden çıkarımında kullanılmasıyla beraber masraflar azalmış ve alüminyumun kıyyesi sekiz, on guruşa düşmüştür. Hammaddenin ucuzlaması mamul maddenin de aynı doğrultuda ucuzlamasına sebebiyet vermiştir.¹⁷⁶ Bu durumundan da anlaşılacağı üzere eşyanın takdir-i kıymeti yapılırken güncel ve mevcut gelişmelerin yakinen takip edilmesi lazım gelmektedir.

Eşyanın takdir-i kıymet işlemleriyle sorumlu olan istimatorların hakkıyla işlerini yapabilmeleri için dikkat etmesi gereken bazı hususlar bulunmakta ve şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Harun er Reşit, “Emtia-i Ticariye”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, Sayı 4, s.61

¹⁷⁷ Harun er Reşit, “Gümrüklerde Eşya-yı Ticariyenin Kıymet-i Takdiri Hususunda Nazar-ı Dikkate Alınması Lazım Gelen Kavaid”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, Sayı 4, s.62-63

Öncelikle tüccarın getirdiği eşyayla ilgili olarak beyan ettiği kıymete kesinlikle riayet edilmemelidir. Zira tüccarlar kendi çıkarları için eşyanın kıymeti düşük göstererek gümrük vergisinden kar etmek istemektedirler. Ayrıca takdir-i kıymet işlemi için ilk olarak eşyanın geldiği yerin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü farklı yerlerden gelen eşyaların cinsleri aynı olsa da kıymetleri farklı olabilmektedir. Örneğin İngiliz ve Fransız eşyaları diğer ülkelerden gelen eşyalara göre daha kıymetli olmaktadır. Öyle ki birbirinden farksız iki cins kumaşın birinin Fransa'dan diğerinin ise İtalya'dan gelmesi halinde Fransız kumaşı için metre başına otuz guruş kıymet biçilirken İtalyan kumaşı içinse metresine on iki guruş kıymet takdir edilmektedir.

Takdir-i kıymet işlemi sırasında dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus ise: eşyanın geldiği yer ile imal edildiği yerin aynı olup olmadığının tespitidir ki bu durum son derece zordur. Zira eşyalar imal edildikleri yere en yakın bulunan limanlardan vapurlarla aracılığıyla nakledilmekte ve bu durumda ötürü eşyanın geldiği yer konusu tespit edebilme meselesi sorun oluşturmaktadır. Örneğin Fransa'da kahve, Rusya'da ise çay yetişmediği halde Osmanlı ülkesine gelen kahvelerin büyük çoğunluğu Marsilya limanından, çaylarda Rus limanlarından gelmektedir. Yine Alman malı eşyalar ise genellikle Tiriste, Anvers ve Amsterdam limanlarından Osmanlı ülkesine gelmektedir. Bu durumdan ötürü eşyaların manifesto ve konşimentosunda geldikleri limanların ismi yazdığı için imal edildiği yeri tespit edebilmek için eşyaya ait faturalara bakılmalıdır.

Fatura, tüccar tarafından eşyanın kıymeti konusunda gümrüğe ibraz edilen ve eşyayı gönderenden alan kişiye eşyanın cinsini, miktarını ve fiyatını belirten belgedir. Faturalarda eşyayı imal eden fabrikanın veya sahibinin veya bulunduğu şehrin ismi de ayrıca yer almaktadır. Tüccar tarafından gümrüğe sunulan fatura örneği ise şu şekildedir:¹⁷⁸

¹⁷⁸ Harun er Reşit, "Emtia-i Ticariye", *Ceride-i Rüsumiye*, 22 Teşrin-i Sani, Sayı 5, s.89; Ayrıca bk. Ek 4, Orijinal Fatura Sureti

Tablo 7. Fatura Sureti

X	
JOHAN FABER	
A.G	
Bedel eşya konşimentonun ahzında peşin olarak tediye edildiği takdirde yüzde beş iskonto edilir.	
M. N marka	
Numro 255	Tiristeden, konşimentosu
Efendinin emrine	
1 sandık: matara vezni: 120 kilo muhteviyatı ber vech-i atidir.	

Mal Numrosu	Miktarı		Cins Eşya	Fiyatı	Yekûn
1255	2	Guruş	Apollon Kopya İçin Kurşun Kalemi	21	42
1205	40	Guruş	Poligrad Kurşun Kalemi	10	400
17324	10	Guruş	Resim Kurşun Kalemi	6,75	67,50
328	20	Guruş	Sedir	4,25	85
474	20	Guruş	Alligator Markalı Kurşun Kalemi	3,10	62
756	10	Guruş	Koumos Kopya Kurşun Kalemi	12	120
1320	1	Guruş	Bonanza Kurşun Kalemi	12	12
855	2	Guruş	Bir Tarafı Mavi Bir Tarafı Kırmızı Kuşun Kalem	27	54
728	2	Guruş	Her İki Ucu Mavi Kurşun Kalem	16	32
723	1	Guruş	Her İki Ucu Kırmızı Kalem	18	18

647	2	Guruş	Kurşun Kalem Lastiği Boyalı	30	60
645	2	Guruş	Kurşun Kalem Siyah	33	66
678	1	Guruş	Kurşun Kalem Dört Köşe	42	42
5641	1	Guruş	Kurşun Kalem Sekiz Köşe	18	18
2234	10	Kutu	Lastik	3,75	37,50
2211	10	Kutu	Lastik	2,65	26,50 yüzde 10
5643	2	Düzine	Lastik	1,50	3
5644	2	Düzine	Lastik	3	6
2214	3	Kutu	Lastik	8	24
2246	1	Düzine	Kâğıt Bıçağı	9,60	9,60
2227	1	Düzine	Kâğıt Bıçağı	7,20	7,20
61	10	Bin	Kâğıt Raptiyesi	2,90	29
Jupiter 2 Kurşun Kalem Yontmağa Mahsus Makine				16	32
26,50 Marktan Yüzde 10 İskonto 2,65				Toplam	1253,30
1103,80 Marktan Yüzde 15 İskonto 165,55				İskonto Toplamı	168,20
İskonto Miktarı Çıkarılmış Tutar				1085,10	
Sandık Esması				475	
Tediyesi Lazım Gelen Tutar				1086,85	

Faturalarda eşyanın fiyatı geldiği ülkenin para birimiyle gösterilmektedir. Yani İngiltere'den gelen eşyalarının fatura kısmındaki fiyatları şilyon olarak yazılırken Fransa'dan gelenler frank, Almanya'dan gelenler mark, Rusya'dan gelenler ruble, Avusturya-Macaristan'dan gelenler kron, Amerika'dan gelenler dolar, Japonya'dan gelenler yen ve Hollanda'dan gelenlerde florin cinsinden yazılmaktadır. Bu şekilde farklı para cinsleri yazılı olarak Osmanlı gümrüklerine gelen eşyaların kıymetlerinin anlaşılabilmesi içinse öncelikle eşyaların kıymetinin guruşa çevrilmesi

gerekmektedir. Guruşa çevirme işlemi için ise dikkate alınması gereken değer tablosu şu şekildedir:¹⁷⁹

Tablo 8. Döviz Kurları

Ülke İsimleri	Para Birimi	Sembolü	Rayiç Kıymeti	Gümrüklerimizde Bıçilen Kıymetleri	Franka Eşit Kıymetleri
Fransa	Frank	F	4,75	5,10	1
İngiltere	İngiliz Lirası	L	120	130	25
İngiltere	Şilyon	S	6	6,5	1,15
Almanya	Mark	M.	6	6,5	1,15
Avusturya - Macaristan	Kron	KR.	5		1,05
Rusya	Ruble				4
Hollanda	Florin	fl.			2,10
Amerika	Dolar			35	5,17
Japonya	Yen	Yen			2,583
İran	Tümen		40		8,92
Hindistan	Rupisi		10,33		2,38

Tabloda ismi bulunmayan diğer devletlerin büyük çoğunluğu Fransa para birimini kabul etmektedirler. Dolayısıyla İspanyadan gelen eşyalarının faturalarında yazan pezeta, Sırbistan’dan gelenlerde yazan dinar ve Bulgaristan ve Romanya’dan gelenlerde yazan leva frank kıymetinde kabul edilmektedir. Para birimleriyle ilgili işlem yaparken sembollerine de ayrıca dikkat edilmelidir. Çünkü semboller birbirine benzediği için karıştırılmaya müsaittir. Mesela üzerinde iki çizgi bulunan “\$” dolar iken yalnız “S” ise şilyondur.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Harun er Reşit, “Emtia-i Ticariye”, *Ceride-i Rüsumiye*, 22 Teşrin-i Sani, sayı 5, s.92

¹⁸⁰ Harun er Reşit, “Emtia-i Ticariye”, sayı 5, s. 92

Faturalar konusunda dikkat edilmesi gereken bir diğer hususta orijinal olup olmadığının belirlenmesidir. Zira tüccarlar gümrük vergisini azaltmak amacıyla fabrikalardan, aldıkları eşyaların kıymetlerinin düşük gösterilmesini istemekte ve fabrikalarda müşterilerinin bu isteğini yerine getirmek için düzenledikleri faturalarda eşyanın kıymetini düşük gösterebilmektedir. İşte bu sebepten ötürü de faturaların güvenilirliği yetersiz kalabilmektedir. Faturaların doğruluğunu tespit etmek için ise yine fabrika tarafından gönderilen sigorta poliçesine bakılmalıdır. Fatura ile sigorta poliçesinde yazan kıymetlerin birbiriyle örtüşmesi halinde, faturanın orijinallliği daha belirgin hale gelmektedir. Fatura ve sigorta poliçesine rağmen gümrük memurunun aklında hala soru işareti varsa bunu gidermek için başvuracağı bir diğer kaynak ise, kataloglardır. Katalog; fabrikaların imal ettikleri eşyaların numaralarını, resimlerini ve fiyatlarını içeren belgeye verilen isimdir. Eşyaların hem resminin hem de fiyatının yazıyor olması katalogları güvenilir belgeler haline getirmekte ve gümrük memurları tarafından daha isabetli ve sağlıklı takdir-i kıymet yapılmasını sağlamaktadır.¹⁸¹

Eşyanın takdir-i kıymet işlemi yapılırken dikkate alınması gereken en önemli husus ise eşyanın hammaddesinin ne olduğu, imal edilirken ne kadar masraf ve emek harcandığı gibi konuların bilinmesidir.¹⁸² Eğer eşyanın neden ve nasıl imal olunduğu, hammaddesinin fiyatı ve nakliye masrafı bilirse eşyanın kıymeti kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır. Ancak bu durumu tespit etmek fabrikanın mühendisleri dışındaki kimselerce pek mümkün olmamaktadır.¹⁸³

Takdir-i kıymet sistemi ilk bakışta basit ve uygulaması kolay bir sistem gibi görülse de bu yönü sadece teori de geçerlidir. Zira eşyanın vergiye esas olan kıymetinin ne olduğu konusunun tayin ve tespiti sanıldığı kadar kolay olmamakta ve birçok sorunun doğmasına sebep olmaktadır.¹⁸⁴

¹⁸¹ Harun er Reşit, “Emtia-i Ticariye”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 18 Kanun-u Evvel 1324, sayı 7, s.106-107

¹⁸² Harun er Reşit, “Gümrüklerde Eşya-yı Ticariyenin Kıymet-i Takdiri Hususunda Nazar-ı Dikkate Alınması Lazım Gelen Kavaid”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 4, s.63

¹⁸³ Harun er Reşit, “Emtia-i Ticariye”, *Ceride-i Rüsumiye*, 22 Teşrin-i Sani 1324, sayı 5, s. 87

¹⁸⁴ TOPRAK, Vamık, *Gümrük Politikası*, s. 97

2.1.2. Takdir-i Kıymet Sistemi ve Boşlukları

Takdir-i kıymet sisteminin doğurduğu en büyük boşluk, eşyanın vergiye esas kıymetin ne olduğu meselesidir. Eşyanın vergiye esas olan kıymeti belirlenirken fatura kıymeti mi, rayiç kıymeti mi, satın alındığı dönemki kıymeti mi, teslim alındığı dönemki kıymeti mi, toptan satış kıymetimi, perakende satış kıymeti mi, faturalarda gösterilen kıymeti mi yoksa nakliye, sigorta vesaire eklenmiş kıymetinin mi¹⁸⁵ dikkate alınması gerektiği konusu net olarak belirtilemediği için bu durum eşyanın kıymetinin ve gümrük vergisi miktarının belirlenmesi esnasında hile, hata veya keyfi durumlara sebebiyet vermektedir.

Osmanlı Devletinde, Rüşumat Emaneti kurulduktan sonra takdir-i kıymet sistemini düzenlemek ve oluşan boşlukları gidermek amacıyla birçok kanun ve yönetmelik yayımlanmıştır. Yayımlanan bu kanun ve yönetmeliklerde takdir-i kıymet sistemi uygulanırken dikkate alınması gereken iki farklı usulden söz edilmiştir. Bunlardan ilki; eşyanın alındığı fabrikaya ödenen miktar, eşyanın yüklenmesi ve gümrüğe kadar nakli için harcanan miktar ve gümrüğe gelene kadar harcanan diğer miktarların toplamı üzerinden bir hesap yapılması ve faturada yazan para birimine göre kilo veya metresine göre takdir-i kıymet uygulanmasıdır. İkinci usul ise; eşyanın ithal edildiği bölgede tüccar tarafından esnafa satılacağı kıymetin yüzde on eksiği üzerinden kıymet belirlenmesidir. Bunun içinde gümrük memurlarının çarşı ve pazarda eşyanın tüccar tarafından esnafa ne kadar satıldığını tespit etmesi gerekmektedir. Söz konusu iki usulünde uygulanması ciddi sorunlar doğurmaktadır. Gümrük memurlarının birinci usule göre işlem yapması tüccarın hileye başvurmasına sebep olurken ikinci usule göre işlem yapması ise çarşı ve pazar fiyatlarına tamamen hâkim olamayacakları için gerçek kıymet tayininin yapılmasını zorlaştırmaktadır.¹⁸⁶

Faturalar üzerinden kıymet tayini yapılırken tüccar tarafından eşyanın gerçek kıymetinin gizlenme durumu söz konusu olabilmekte ve bu durumda gerçek gümrük vergisinin tespitine imkân sağlamamaktadır. Yine piyasa fiyatı üzerinden kıymet tayini de düşüldüğü kadar sağlıklı olamamaktadır. Zira bazı eşyalar vardır ki bunların

¹⁸⁵ TOPRAK, Vamık, *Gümrük Politikası*, s. 97

¹⁸⁶ Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Azasından İstimator M.S, “Gümrüklerde Takdir-i Kıymet Usulünün Butlanı”, *Ceride-i Rüşumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 4, s.74-76

ömrü iki üç ay kadar sürmekte ve tüccar tarafından bu süre zarfında yüzde otuz, kırk hatta elli karla satılabilirken süresi geçtikten sonra ise yüzde kırk, elli hatta altmış ve daha fazla zararla satılabilmektedir. Böyle eşyalarda piyasa fiyatı üzerinden belirlenecek kıymet tüccara ağır vergiler yüklenmesine sebebiyet vermektedir.¹⁸⁷

Takdir-i kıymet sisteminin bu iki usul çerçevesinde uygulanması konusunda ki en büyük yükümlülük hiç şüphe yok ki istimatorlara düşmektedir. İstimatorlar, tüccarlar için bazen eşyanın kıymetinde daha fazla gümrük vergisi tayin ederken bazen de tersi şekilde eşyanın kıymetinden daha düşük gümrük vergisi tayin edebilmektedir.

İstimatorların ehliyet ve liyakat sahibi olması aynı şekilde hem eşyanın kıymetinin hem de gümrük vergisinin doğru tayin edilmesinde birinci derecede önemli rol oynamaktadır. Ancak Osmanlı Devletinde istimatorluk için özel bir okulun olmaması ve istimatorların piyasada bulunan bütün eşyaların kıymetini bilmelerinin mümkün olmaması, takdir-i kıymet uygulamaları esnasında sık sık hata yapmalarına sebep olmaktadır. İstimatorların hata payını en aza indirmek ve gümrük vergileri konusunda devletin uğrayacağı zararı ortadan kaldırmak amacıyla “**pere ampsiyon**” usulünün uygulanması gerekmektedir. Bu usule göre tüccar gümrüğe getireceği eşyanın cins ve hakiki kıymetinin yazılı olduğu bir beyanname düzenleyerek imza etmekte ve bu şekilde eşyasının gümrüğe girişini sağlamaktadır. Akabinde ise tüccar tarafından düzenlenen beyanname istimator tarafından incelenmekte ve eşyanın hakiki kıymetinin tüccar tarafından beyan edilip edilmediğine bakılmaktadır. Tüccar tarafından eşyanın kıymetinin eksik gösterildiğinin tespit edilmesi halinde ise cezai işlem uygulanmaktadır. Eksik ve yanlış kıymet bildirmesi durumunda ceza alacağını bilen tüccar, bu durumla karşı karşıya kalmamak için eşyasının kıymeti tam ve doğru olarak bildirmekte, bu durumda Osmanlı Devletinin toplaması gereken gümrük vergisini zararına sebebiyet vermeden toplamasını sağlamaktadır.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Azasından İstimator M.S, “Gümrüklerde Takdir-i Kıymet Usulünün Butlanı”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 4, s. 75-76

¹⁸⁸ Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Aza-yı Müntehabasından Muayene Memuru Mehmed Reşad, “Takdir-i Kıymet Usulleri”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Evvel 1324, sayı 6, s 123-125

3. Gümrük Kayıtları ve İstatistik

Gümrük uygulamaları neticesinde gerçekleşen ithalat ve ihracat işlemlerine yönelik kayıtların belirli bir düzen içerisinde tutulması ve bunların tablolar halinde istatistiğe dönüştürülmesi büyük önem arz etmektedir.¹⁸⁹ Özellikle de 19. yüzyılla beraber önemli oranda artış gösteren dış ticaret hacmi, gerek üretim potansiyelini gerekse de tüketim alışkanlıkları ortaya koyma ihtiyacını doğurmuştur.

İstatistikî bilgilerin sağlıklı şekilde toplanması ve kaydedilmesiyle beraber ülkeler, üretim ve tüketim faaliyetlerini planlayarak ihtiyaç duydukları miktarlarda ithalat ve ihracat yapabilecektir. Aynı zamanda ithalat ve ihracat esnasında dış ticaret konu olan malların gönderildiği ülkeleri, miktarını ve kıymetini de hesap ederek gümrük işlemlerinin ve gelirlerinin daha kontrollü olmasını sağlayabilecektir.¹⁹⁰ Netice olarak ülkede gerçekleşen zirai, sınaî ve ticari faaliyetler hakkında sağlıklı bilgi edinmenin en önemli yolu gümrük kayıtlarının düzenli olarak tutulması ve her üç veya altı ayda bir tüm Osmanlı gümrüklerine ait kayıtların birleştirilerek istatistik haline dönüştürülmesi olacaktır.

Gümrük kayıtlarının ve istatistiklerin ifade edilen önemi doğrultusunda düzenli olarak tutulması amacıyla Osmanlı gümrüklerinde “İstatistik Kalemi” adı altında kırk kişilik bir bölüm kurulmuşsa da gümrük işlemleri sırasında görülen aksamalar neticesinde istenilen düzeyde bir istatistik defteri tutulamamıştır.¹⁹¹ Gümrük kayıtları ve istatistiklerinden yararlanabilmek için kayıtların ihtiyaca uygun tutulması, ihraç ve ithal olunan eşyaların hangi memlekete, ne miktarda ve ne kıymette gönderildiğinin ayrı ayrı belirtilmesi ve bu işlemlerin vakitlice yapılması gerekmektedir.¹⁹² Bu doğrultuda tutulması gereken gümrük kaydı ve istatistik, Haydar Paşa gümrüğüne ait r. Teşrin-i Evvel 1324 (Ekim-Kasım 1908) yılına ait olan aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.¹⁹³

¹⁸⁹ Haydar Paşa Rüsumat Müdüriyeti Başkâtibi İbrahim, “İstatistiğin Ehemmiyet ve Lüzumu” *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Sani 1324, sayı 8, s.186

¹⁹⁰ Harun er- Reşit, “Mütalaa-yı Mahsusa” *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Sani 1324, sayı 8, s.188

¹⁹¹ Haydar Paşa Rüsumat Müdüriyeti Başkâtibi İbrahim, “İstatistiğin Ehemmiyet ve Lüzumu” *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Sani 1324, sayı 8, s.187

¹⁹² Harun er- Reşit, “Mütalaa-yı Mahsusa” sayı 8, s.189

¹⁹³ “Maa Mülhakat Haydar Paşa Rüsumat Müdüriyetinin 1324 Senesi Şehr-i Teşrin-i Evvel Zarfında Vuku Bulan İthalat ve İhracat Mabeyn İstatistik Defteridir”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 25 Kanun-u Sani 1324, sayı 9, s. 214-216

Tablo 9. Gümrük İstatistik Defteri

Maa Mülhakat Haydar Paşa Rüsumat Müdüriyetinin 1324 Senesi Şehr-i Teşrin-i Evvel Zarfında Vuku Bulan İthalat ve İhracat Mabeyn İstatistik Defteridir.					
İngiltere					
İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
Demir Makine Edevatı	2344	10336	Okunamadı	2752	4404
Pik Dökme Boru	117444	9161	Boş Demir	900	750
Okunamadı	442	4862	Civa	5130 570	82089
Eşya-yı Beytiye	3099	21175	Kanaviçe Çuval	2148	5435
	Yekûn	45534	Tiftik	98479	1572576
				Yekûn	1665254
Almanya					
İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
Çimento Toprağı	20000	20000	Kepek	265300	132133
Kundura Boyası	87	1409	Yumurta İçi	2093	76795
Boş Fıçı	1875	3370	Tahta Sandık Zurûf	384	300
Maden Yağı	9847	27059		Yekûn	209228
	Yekûn	51838			

Avusturya					
İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
Şeker	202624 500	433798	Okunamadı	14670	22005
Sandık Tahta Zurûf	553	190	Kanaviçe Çuval Zurûf	490	1100
-M- Resim Kâğıdı	109	1090	Kepek	251000	105420
	48	1056	Lüle Taşı	2236	112290
Yanmaz Mukavva	47	2397		Yekûn	240815
-M- Lokomotif Tefriatı	121278	291861			
-M- Ziraat Edevatı	713	2625			
Motor	5469	18500			
Mevad-ı İспенçariye	335	8207			
Kendir Hortum	643	10288			
	Yekûn	770012			
Rusya					
İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
Şeker	240444	387575	Harir İpek	425	154360
			Küfe Boş	150	90
			Sarımsak	2522	5044
				Yekûn	159494
Fransa					

İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
Adet -M- Boş Şişe	102000	114240	Adet Fıçı Tahtası	110491	128843
Kaba Harir İpliği	1116	13604	Nohut	60479	60479
-M- Makine Edevatı	57799	155356	Kanaviçe Çuval	4500	6750
	Yekûn	283200		Yekûn	196072
İtalya					
İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
Kurşun Saçma	2289	7773	Kırılmış Zerdali Çekirdeği	19799	49096
			Kepek	41220	16488
			Kanaviçe Çuval Zurûf	402	2206
				Yekûn	67790
Felemenk					
İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
Kundura Çivisi	1471	3213			
Fıçı Zurûf	50	21			
Kanaviçe Çuval	50	250			
Pirinç	5000	7500			
Cam	15889	15385			

	Yekûn	26369			
Belçika					
İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
-M- Demir	24640	24640	Arpa	2637996	539239
Okunamadı	31503	38397			
	Yekûn	63037			
Romanya					
İthalat			İhracat		
Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş	Cins Eşya	Gram Kilosu	Para Kuruş
Gazlı Maden Yağı Tortusu	43500	21561	Okunamadı	75675	41587
Fıçı Zurûf	6539	1860	Kanaviçe	90	310
	Yekûn	23421	Sarımsak	71390	1504720
			Keten Tohumu	8396	8396
			Zift	2532	1266
			Çalı Süpürgesi	1280	640
				Yekûn	1556919

4. Kaçakçılık

Gümrük uygulamaları esnasında karşılaşılan sorunların başında hiç şüphesiz devletleri ciddi anlamda zarara uğratan kaçakçılık olayları gelmektedir. Osmanlı Devleti, gümrüklerde görülen kaçakçılık olaylarını engellemek amacıyla birtakım tedbirler almış ancak bu tedbirlerle istenilen başarıyı elde edememiştir. Özellikle 1861 yılında yapılan ticaret anlaşmalarıyla beraber gümrük vergilerinin artış göstermesi kaçakçılık faaliyetlerinin de ivme kazanmasına sebep olmuştur.

Osmanlı gümrüklerinde karşılaşılan ve Ceride-i Rüsumiye’de “Havadis-i Rüsumiye” başlığı altında yer alan bazı kaçakçılık olayları ise gümrük memurları tarafından tespit edilmiştir. Söz konusu kaçakçılık olayları şu şekildedir:

Yorgi adında bir kişi tarafından Asos isimli vapurdan alınarak kaçırılmaya çalışılan altmış beş kıyye tütün, muhafaza memurlarından Mustafa ve Ahmet Refik efendiler tarafından yakalanarak Rüsumat Muhafaza Müdüriyetine teslim edilmiştir.¹⁹⁴ Yine Teşrin-i Saninin yirmi dördüncü günü, kaçırılmaya çalışılan beş çuval tütün ve ertesi gün aynı mevkide dokuz adet gara tüfeği muhafaza memurlarından Hacı Hüseyin Efendi tarafından yakalanmıştır.¹⁹⁵ Teşrin-i Saninin otuzuncu günü, on iki paket tütün ve Girit vapurundan alınarak kaçırılmaya çalışılan iki yüz elli kıyye tütün ile Kanun-u Evvelin birinci geces, İsmailiye vapurundan kaçırılan iki adet gara tüfeği muhafaza memurları tarafından yakalanmıştır.¹⁹⁶ Kanun-u Evvelin on üçüncü günü on altı kıyye tütün, iki adet gara tüfeği ve yüz altmış beş adet fişek ile Kanun-u Evvelin yirmi ikisinde, beş yüz yirmi sekiz adet fişek ve kundaklı ve kundaksız beş adet gara tüfeği kaçırılmaya çalışılırken muhafaza memurları tarafından yakalanmıştır.¹⁹⁷ Kanun-u Evvelin otuzuncu geces, Gerede vapuruyla kaçırılmaya çalışılan gara tüfeği ve fişegi kaçırılmaya çalışılırken muhafaza memurları tarafından fark edilmiş ve silahların kaçırılması engellenmiştir.¹⁹⁸

Yukarıda görüldüğü üzere kaçakçılığa konu olan mallar tütün, silah ve fişek olarak karşımıza çıkmakta ve söz konusu malların kaçakçılık trafiğinin yoğunluğu dikkat çekmektedir.

Artan kaçakçılık olaylarına yönelik öncelikli olarak gümrük muhafaza teşkilatını kuran Osmanlı Devleti akabindeyse Gümrüklerce Hile ve Huda’nın Men’i Hakkında Nizamname”yi¹⁹⁹ yürürlüğe koymuştur. Yürürlüğe koyulan nizamnameye göre kaçakçılık ağır bir suç olarak görülmemiştir. Ayrıca kaçakçılık olayının tespit

¹⁹⁴ “Havadis-i Rüsumiye”, *Ceride-i Rüsumiye*, 22 Teşrin-i Sani 1324, sayı 5, s. 98

¹⁹⁵ “Havadis-i Rüsumiye”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Evvel 1324, sayı 6, s. 142

¹⁹⁶ “Havadis-i Rüsumiye”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 18 Kanun-u Evvel 1324, sayı 7, s. 175-176

¹⁹⁷ “Havadis-i Rüsumiye”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Sani 1324, sayı 8, s. 197

¹⁹⁸ “Havadis-i Rüsumiye”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 25 Kanun-u Sani 1324, sayı 9, s. 221-222

¹⁹⁹ Gümrüklerce Hile ve Huda’nın Men’i Hakkında Nizamname, Düstur, Birinci Tertip, cilt 2, s. 586-596

edilmesi halinde eşyanın müsadere edilmesi ve eşya sahibine belirli miktarda para cezası (eşya kıymetinin yüzde 5'i oranında) verilmesi gibi hafif cezalar öngörülmüştür.



DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CERİDE-İ RÜSUMİYE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE GÜMRÜK VE GÜMRÜK MEMURLARININ DURUMU

1. Osmanlı Gümrükleri ve Teşkilat Yapısı

19. yüzyıl ortalarında, Osmanlı gümrüklerinin teşkilatı yapısını ilgilendiren köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönem devletin kuruluşundan beri çeşitli zaman ve şekillerde uygulanan gümrüklerin iltizam usulü idaresi kaldırılarak yerine tekrar gümrüklerin emanet usulü idaresi sistemi uygulanmaya başlamıştır. Emanet usulü idarenin uygulanmasıyla beraber ise gümrüklerin teşkilatı yapısında ciddi bir takım sorunlar görülmüştür.

Emanet usulü idare sisteminde gümrükler arasında yapılanma ve işleyiş açısından hiçbir bağlantı olmamakla beraber gümrükler ayrı ayrı doğrudan hazineye bağlı bulunmaktadır.²⁰⁰ Gümrüklerde görülen bu durum gerek gümrük işlemleri esnasında gerekse de gümrük vergilerinin hazineye teslimi esnasında devletin ciddi zararlara uğramasına sebep vermiştir. Emanet usulü idare görülen sorunları ortadan kaldırmak için bazı yeni düzenlemeler yapılma ihtiyacı meydana çıkmış ve bu doğrultuda 1859 yılında İstanbul'da bulunan gümrükler ile taşrada bulunan sınır, sahil ve kara gümrükleri maliye nezaretinden ayrılarak İstanbul Emtia Gümrük Emanetine bağlanmıştır. Taşra gümrük emanetleri ise gümrük müdürlüğü olarak değiştirilerek oluşturulan on yedi gümrük nezaretlerine bağlanmıştır. Gümrük nezaretlerinin başına ise nazır unvanıyla memurlar atanmış ve hepsi İstanbul Emtia Gümrük Emanetine bağlanmıştır.²⁰¹

1861 yılına gelindiğinde ise gümrüklerde olduğu gibi tuz ve tütün idarelerinin de yönetiminin tek bir elde toplanmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda yapılan düzenlemelerle beraber tuz ve tütün idareleri de tıpkı taşra gümrük idarelerinde olduğu gibi on yedi gümrük nezaretine bağlanmıştır. Tuz ve tütün idarelerinin de bağlanmasıyla beraber İstanbul Emtia Gümrük Emanetinin unvanı 1871-1872 yılında

²⁰⁰ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.141

²⁰¹ KAYA, Şennur, "Bazı Liman Kentlerindeki Örnekler Işığında Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İnşa Edilen Gümrük Binalarının Mimari Özellikleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, sayı 4, s.74

Rüsumat Emaneti olarak değiştirilmiş ve İstanbul Emtia Gümrük Emni olan Kani Paşa da ilk Rüsumat Emni olarak atanmıştır.²⁰²

Tuz ve tütün idareleriyle beraber gümrüklerin tek bir elden kontrolü maksadıyla kurulan Rüsumat Emanetiyle beraber Osmanlı maliyesinde uzun süredir devam eden merkezileşme çabaları da önemli bir noktaya gelmiştir.

1.1. Rüsumat Emaneti ve Osmanlı Gümrükleri

Rüsumat Emanetinin kurulmasıyla birlikte İstanbul ve taşrada bulunan gümrük idareleri, Rüsumat Emanetine bağlı on yedi nezaret ve nezaretlere bağlı müdüriyet ve müdüriyetlere bağlı memuriyetler şeklinde yeniden yapılandırılmıştır. Başlangıçta on yedi olan nezaret sayısı 1880 yılına gelindiğinde yirmi ikiye, nezaretlere bağlı memuriyet sayısı yüz on altıya ve müdüriyetlere bağlı memuriyet sayıları ise sekiz yüz ikiye yükselmiştir.

Rüsumat Emanetine bağlı olarak yeniden yapılandırılan Osmanlı gümrükleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²⁰³

Tablo 10. Osmanlı Gümrük Müdüriyetleri ve Bağlı Müdüriyetler

Sıra No:	Nezaret Adı	Nezarete Bağlı Müdüriyetler	Müdüriyetlere Bağlı Memuriyet Sayıları	Açıklamalar
1-	TRABZON NEZARETİ	Trabzon Müdüriyeti	14	
		Samsun Müdüriyeti	6	
		Sinop Müdüriyeti	4	
		Amasya Müdüriyeti	8	

²⁰² Rüsumat Salnamesi, s. 127

²⁰³ NAKİBOĞLU, Aslıhan, *Osmanlı Maliyesinde Süreklilik ve Değişim: Rüsumat Emaneti*, -Yayımlanmamış Doktora Tezi- Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2011, s. 117-132

2-	ERZURUM NEZARETİ	Erzurum Müdüriyeti	4	
		Van Müdüriyeti	8	
		Erzincan Müdüriyeti	7	
		Muş Müdüriyeti	3	
3-	YOZGAT NEZARETİ	Yozgat Müdüriyeti	5	
		Giresun Müdüriyeti	8	
		Ünye-Bolu Müdüriyeti	20	
		Kengiri Müdüriyeti	5	
4-	DİYARBAKIR NEZARETİ	Diyarbakır Müdüriyeti	1	
		Mardin Müdüriyeti	3	
		Siverek Müdüriyeti	4	
		Kayseri Müdüriyeti	14	
		Sivas Müdüriyeti	6	
		Ankara Müdüriyeti	12	
		Muameratıl Aziz Müdüriyeti	8	
5-	CİDDE NEZARETİ	Cidde Müdüriyeti	4	

6-	İŞKODRA NEZARETİ	İşkodra Müdüriyeti	2	
		Tiran Müdüriyeti	8	
7-	EDİRNE NEZARETİ	Edirne Müdüriyeti	9	
		Tekfurdağı Müdüriyeti	4	
		Gelibolu Müdüriyeti	7	
		Dedeoğlu Müdüriyeti	7	
8-	BEYRUT NEZARETİ	Beyrut Müdüriyeti	4	
		Trablus Müdüriyeti	6	
		Akka Müdüriyeti	4	
		Lazkiye Müdüriyeti	4	
		Seyda Müdüriyeti	5	
		Yafa Müdüriyeti	3	
		Kudüs Müdüriyeti	4	
		Şam-ı Şerif Müdüriyeti	3	
		Mündelcin Müdüriyeti	2	
		Hangin Müdüriyeti	-	

		Kazımın Müdüriyeti	-	
9-	KONYA NEZARETİ	Konya Müdüriyeti	12	
		Antalya Müdüriyeti	8	
		Silifke Müdüriyeti	6	
		Alanya Müdüriyeti	3	
		Hamidiye Müdüriyeti	9	
10-	MUSUL NEZARETİ	Musul Müdüriyeti	10	
		Süleymaniye Müdüriyeti	2	
		Revandüz Müdüriyeti	2	
		Kösencik Müdüriyeti	5	
		Şehrizuvar Müdüriyeti	1	
11-	BAĞDAT NEZARETİ	Bağdat Müdüriyeti	7	
		Basra Müdüriyeti	8	
12-	GİRİT NEZARETİ	Haniye Müdüriyeti	6	
		Kandiye Müdüriyeti	4	

		Resmo Müdüriyeti	1	
13-	YEMEN NEZARETİ	Hudeyde Müdüriyeti	-	
		Lahya Müdüriyeti	2	
		Maha Müdüriyeti	1	
		Ceyzan Müdüriyeti	1	
		Kanfeda Müdüriyeti	2	
14-	PREVEZE NEZARETİ	Sayda Müdüriyeti	1	
		Yanya Müdüriyeti	5	
		Narda Müdüriyeti	4	
		Barga Müdüriyeti	3	
		Gumçe Müdüriyeti	2	
		Serendüz Müdüriyeti	2	
		Avlonya Müdüriyeti	2	
		Berat Müdüriyeti	2	
		Argari Müdüriyeti	3	
		Aydonat Müdüriyeti	1	

		Gürehçe Müdüriyeti	6	
15-	TRABLUSGARP NEZARETİ	Trablusgarp Müdüriyeti	6	
		Bengari Müdüriyeti	1	
16-	BURSA NEZARETİ	Bursa Müdüriyeti	5	
		Karasu Müdüriyeti	14	
		Karahisar-1 Sahib Müdüriyeti	8	
		Kemaliye Müdüriyeti	13	
		Bilecik Müdüriyeti	10	
		Kütahya Müdüriyeti	10	
17-	HALEP NEZARETİ	Halep Müdüriyeti	3	
		İskenderun Müdüriyeti	4	
		Mersin Müdüriyeti	5	
		Sevidiye Müdüriyeti	-	
		Urfa Müdüriyeti	1	
		Maraş Müdüriyeti	3	
		Birecik Müdüriyeti	2	

		Ayıntab Müdüriyeti	-	
		Kilis Müdüriyeti	-	
		Antakya Müdüriyeti	3	
18-	SAKIZ NEZARETİ	Sakız Müdüriyeti	7	
		Midilli Müdüriyeti	17	
		Bozcaada Müdüriyeti	2	
		Limni Müdüriyeti	3	
		Rodos Müdüriyeti	13	
19-	İZMİR NEZARETİ	İzmir Müdüriyeti	26	
		Ayvalık Müdüriyeti	12	
		Kuşadası Müdüriyeti	5	
		Aydın Müdüriyeti	25	
		Mekri Müdüriyeti	8	
		Muğla Müdüriyeti	20	
		Saruhan Müdüriyeti	19	
		Selanik Müdüriyeti	19	

20-	SELANİK NEZARETİ	Kavala Müdüriyeti	19	
		Siroz Müdüriyeti	8	
		Manastır Müdüriyeti	10	
		Üsküp Müdüriyeti	19	
		Prezrin Müdüriyeti	7	
		Yeni Pazar Müdüriyeti	12	
21-	İSTANBUL RÜSUMAT NEZARETİ	Adapazarı Müdüriyeti	7	
		Bandırma Müdüriyeti	21	
		İzmit Müdüriyeti	10	
		Kartal Müdüriyeti	11	
		Bolu Müdüriyeti	16	
		Geyve Müdüriyeti	3	
		Kala'ı Sultaniye Müdüriyeti	28	
		Karamürsel Müdüriyeti	15	
		Çatalca Müdüriyeti	12	
		Üsküdar Müdüriyeti	3	

		Sirkeci İskelesi Müdüriyeti	*	
--	--	--------------------------------	---	--

Doğrudan Rüsumat Emanetine bağlı bulunan gümrük nezaretleri, müdüriyetleri ve memuriyetlerinin sayılarında süreç içerisinde değişiklikler yaşanmış ve bazı nezaretlerin müdüriyetlik ve memuriyetlik durumlarında artma veya eksilme meydana gelmiştir. Gümrük nezaretlerinde görülen bu artış ve eksilmelerin nedeni ise idarenin bulunduğu bölgede ihtiyaç duyulan iş yükünün zaman içerisinde değişim göstermesidir. Ayrıca yukarıda verilen tablo incelendiğinde müdüriyet ve bağlı memuriyet sayıları doğrultusunda yoğun bir iş yüküne sahip olduğunu tahmin ettiğimiz nezaretler ise sırasıyla İstanbul, İzmir ve Selanik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Rüsumat Emaneti ve Teşkilat Yapısı

Rüsumat Emanetinin kurulmasıyla birlikte Osmanlı gümrüklerinin tamamı Maliye Nezaretinde ayrılarak doğrudan Rüsumat Emanetine bağlanmıştır. Yapılan değişikliklerle beraber müstakil olarak gümrüklerin idaresini üstlenen Rüsumat Emaneti, gümrüklerle ilgili iş ve işlemleri yürütmek amacıyla hiyerarşik bir merkez teşkilatı oluşturmuştur. Oluşturulan merkez teşkilatının başı Rüsumat Emni olmuştur ve gümrüklerle ilgili birinci ve en yetkili görevli olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Rüsumat Eminine bağlı şekilde oluşturulan Rüsumat Emanetinin merkez teşkilatı ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.²⁰⁴

²⁰⁴ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.144,145

Tablo 11. Rüsumat Emaneti Merkez Teşkilatı

Rüsumat Emni		
- Müsteşar	- Mektupçu	- Muhasebeci
- Müşavir	- Muavin	- Cemiyet-i Rüsumiye Heyeti
- Teftiş Heyeti	- Hukuk Müşavirliği	- Fen Müşavirliği
- Mektubi Kalem	- Tercüme Kalem	- Sicil Kalem
- Evrak Kalem	- Tarife Kalem	- Cemiyet-i Rüsumiye Kalem
- Heyet-i Teftiş-iye Kalem	- Muhasebe Kalem	- Muhasebe Tahrirat Kalem
- İstatistik Kalem	- Manifesto Kalem	- Tatbik Kalem
- Sergi Kalem	- Vezne Kalem	- Kontrol Kalem
- Muhafaza Müdüriyeti	- Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Nezareti	- Meyve Gümrüğü Nezareti
- Dersaadet Emtia-i Dâhiliye Gümrüğü Nezareti	- Maa Müskirat Zahire Gümrüğü Nezareti	- Dersaadet Mülhakatı Rüsumat Nezareti
- Galata Emtia-i Dâhiliye Gümrüğü Nezareti	- Kereste Gümrüğü Nezareti	- Sirkeci Merkezi Rüsumat Nezareti
- Maden Kömürü Gümrüğü Müdüriyeti		

Rüsumat Emaneti tarafından teşkilat ile ilgili yapılan bir diğer önemli düzenleme ise Gümrük Müfettişliğinin oluşturulması ve bu şekilde gümrüklerde işlemlerin kurallara uygun yapılıp yapılmadığının teftiş edilmesinin sağlanmasıdır. Yine gümrüklerde meydana gelen kaçakçılık olaylarıyla mücadele için Gümrük Muhafaza Teşkilatının kurulması, gümrüklere gelen bazı eşyalarının niteliğinin

tespiti amacıyla Gümrük Kimyahanesinin kurulması²⁰⁵ ve gümrük memurların yetiştirilmesi amacıyla Gümrük Darüttaliminin²⁰⁶ açılması bu dönem gümrüklerin teşkilat yapısında meydana gelen değişimler olmuştur.²⁰⁷

Rüsumat Emanetinin kurulmasından sonra yayımlanan birçok yönetmelik ve talimatname ile Osmanlı gümrüklerin gerek yapısı gerekse de işleyişi ciddi bir değişim göstermiştir. Bu dönem yapılan tüm düzenlemelerin yegâne amacı ise devletin en önemli gelir kaynağı olan gümrüklere sağlıklı bir işleyiş kazandırmak ve bu şekilde devletin gümrükler üzerinden daha fazla gelir elde etmesini sağlamaktır. Yapılan düzenlemelerle gümrük iş ve işlemlerinde gözle görülür bir iyileşme meydana gelmekle beraber istenilen sonuca ise tam olarak ulaşılammıştır.

2. Ceride-i Rüsumiye'ye Göre Osmanlı Gümrüklerinin Durumu

Ceride-i Rüsumiye'nin yayım sürecine denk gelen Kasım 1908 tarihinde Rüsumat Eminliği tarafından gümrüklerin mevcut statüsünü, işleyişini ve sorunlarını tespit eden bir layiha yayımlanmıştır. Yayımlanan bu layihaya göre bu dönem Osmanlı gümrüklerinin durumu ile ilgili ulaşabildiğimiz bilgiler özet olarak aşağıda verilmiştir.²⁰⁸

1- Osmanlı gümrüklerinin içinde bulunduğu sorunların başında teşkilat yapısıyla ilgili meseleler gelmektedir. Zira gümrük işlemlerinin yürütülebilmesi için ihtiyacı karşılayacak yeteri kadar gümrük idaresi kurulmamış ve gümrük işlemleri eskiden kalan idarelerle yürütülmeye çalışılmıştır. Gümrük idarelerinin yetersizliği bazı bölgelerde yoğun iş yükü oluşturarak gümrük işlemlerin aksamasına sebep olmuştur.

2- Gümrük idarelerinde, gümrük işlemleri esnasında gelen eşyaların muhafazası için gerekli olan ambar ve antrepolarda da yine ciddi yetersizlikler görülmektedir. Ambar ve antrepolarda görülen yetersizlik sık sık şikâyet konusu olmakla beraber gümrük işlemlerinin yürütülmesine de ciddi engeller oluşturmıştır.

²⁰⁵ ÖZLÜ, Zeynel, TİRYAKİ, Kerim, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Gümrüklerden Geçen Mallar ve Muayenesine Dair Bir Talimatname", Ed. Burak Kocaoğlu, "Tarih Yolunda Bir Ömür" Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan, Ankara, Berikan Yayınevi, 2019, s. 966

²⁰⁶ PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.688

²⁰⁷ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s.151-159

²⁰⁸ ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 222,223

3- Gümrük işlemleriyle ilgili görülen bir diğer sorun ise gümrük memurları ve amirleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir yönetmeliğin bulunmaması ve yine memurların ödül ve ceza durumlarını ilgilendiren mevcut düzenlemelerin yetersiz olmasıdır. Gümrük memurları ekseninde oluşan diğer sorunlar ise gümrük uzmanı olmayan kişilerin açıktan gümrüklere atanması ve gümrük memurların maaşlarının düşük olmasıdır.

4- Gümrüklerde şikâyet ve soruna sebebiyet veren bir diğer önemli konu ise gümrük vergisini takdir-i kıymet usulü üzerine alınmasıdır. Çünkü bu sistemde eşyanın vergiye esas kıymetinin tespitinde uyuşmazlıklar çıkmakta ve bu durumda özellikle tüccarlar tarafından yoğun şikâyetlere neden olmaktadır.

5- Tarife antlaşmaları doğrultusunda gümrük vergisinin aynı olarak ödenmesi durumu da gümrüklerde ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Zira tüccarın aynı vergi olarak ödediği eşyasının muhafazası ciddi masraflara neden olmaktadır.

6- Gümrüklerde meydana gelen ve devletin zarara uğramasına sebebiyet veren bir diğer önemli sorun ise kaçakçılık durumlarıdır. Bu dönem Osmanlı gümrüklerinde özellikle deniz yoluyla kaçakçılık olayları önemli oranda yaşanmaktadır. Deniz yoluyla yapılan kaçakçılıkları engelleyecek ve sahillerin güvenliğini sağlayacak kayık ve sandallar ise yetersiz kalmakta ve bu durumu gidermek için yeterli sayıda vapur alınması gerekmektedir.

Söz konusu durumlardan başka bu dönem gümrükleri etkileyen bazı sorunlar daha bulunmakta ve karşımıza şu şekilde çıkmaktadır. Buna göre: gümrük işlemleri ve bu işlemlerin kayıt usulü, işlemleri aksatacak derecede dağınık ve uzundur ki bu durum hem memurların iş yükünü çoğaltmakta hem de bir memurun göreceği işin birkaç memur tarafından görülmesine neden olmaktadır. Merkez gümrüklerde fazla memur bulunmasından ötürü gümrük işlemlerinde bir aksama olmasa da taşra gümrüklerinde bulunan memurların yetersiz kalması gümrük işlemlerini aksatmakta²⁰⁹ ve tüccarların şikâyetine neden olmaktadır.

Yine bu dönem gümrüklerde takip edilen takdir-i kıymet usulü gümrüklerde ciddi sorunlara sebebiyet vermektedir. Bu usule göre gümrüğe eşya getiren tüccarın

²⁰⁹ İbrahim, “(Silik-Okunamadı)”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s. 57

eşyasını gümrükten geçirebilmek için yirmi farklı kişiye başvurması gerekmektedir. Bunların arasında tüccarın başvurması gereken on sekiz memurun maaşı elli guruştan üç yüz guruşa kadardır ve bu memurlar şiddetli fakirlik içinde bulunmaktadır. Tüccarın başvuracağı on dokuzuncu memur ise istimatorudur. İstimatorun görevi eşyanın kıymetini belirleyip tüccarın ödeyeceği vergiyi tayin etmektir ancak bunu yapabilmek için elinde somut bir gösterge bulunmamaktadır. Zira fabrikalar tarafından milyonlarca ürün imal edilmekte fakat tüm bunların istimator tarafından bilinmesi mümkün olmamaktadır. Beş altı yüz guruş maaşı olan istimator eğer yüksek kıymet tayin ederse bu durum tüccarın şikâyetine neden olmakta iken eğer düşük kıymet tayin ederse de bu durum devletin zararına ve dolayısıyla istimatorun tazminat ödemesine sebep olmaktadır. Yine takdir-i kıymet usulüne göre işlem yapılırken bir hata yahut yanlışlık meydana gelirse ki mesela “A B” markası yerine “B A” markasının yazıldığı fark edilirse işlemler tekrar en başa dönülerek ve aynı silsile takip edilerek yapılır ki bu durumda hem gümrük işlemlerinin aksamasına hem de tüccarın zarara uğramasına sebep olmaktadır.²¹⁰

Söz konusu dönemde Osmanlı gümrükleriyle ilgili gerek teşkilat gerek işleyiş ve gerekse de yapılanmayla ilgili ciddi sorunlar görülmekte, bu durumda gümrük işlemlerini önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır.

2.1. Rüsumat Emaneti Tarafından Gümrükler Yönelik Yapılan Düzenlemeler

Gümrüklerde görülen ve yukarıda söz edilen sorunları gidermek amacıyla çalışmalar yapan Rüsumat Emaneti gümrüklerin ve gümrük işlemlerin daha sağlıklı işlemesi ve çalışması için bazı tedbirler alarak düzenlemeler yapmıştır. Rüsumat Emaneti tarafından yapılan bu düzenlemeler ise Ceride-i Rüsumiye’de şu şekilde sıralanmıştır.²¹¹

1- Meşrutiyet ile birlikte sansür kaldırıldığı için gümrüklere gelen her türlü kitap, evrak ve risale gibi eşyanın geçişi serbest kılınmıştır.

2- Asetilen lambası, tıp ve eczacılıkta kullanılan kimyasalların gümrükten geçişi serbest kılınmıştır.

²¹⁰ Maden Kömürü Gümrüğü Müdürü M. Emin, “Gümrüklerin Cidden Islahı Neye Mütevakıftır”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s. 53

²¹¹ Rüsumat Emanet-i Celilesi Mektubu Kalemi Mümeyyiz-i Sanisi Hüseyin, “Emanet-i Celilenin fi 11 Temmuz 324 Tarihinde Ber-ü Vaki Olan İcraat ve Teşebbüsâtı”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s. 59-61

- 3- Telefon alet ve edevatına yönelik yapılan muayene işlemi kaldırılmıştır.
- 4- Her türlü elektrik alet ve edevatı hakkında başka hiçbir ülkede görülmeyen gereksiz gümrük işlemleri kaldırılmış ve bu tür eşyaların geçişi serbest kılınmıştır.
- 5- Gerek merkez emanetinde gerekse de taşra gümrüklerinde bulunan ve gümrükçülüğe hiçbir faydası bulunmayan bazı memurluklar kaldırılmıştır.
- 6- Bulgaristan ve Romanya ile yapılan ve Osmanlı gümrüklerine zarar vereceği düşülen gümrük ve ticaret antlaşmalarının kaldırılması için Bab-ı Aliye başvura bulunulmuştur.
- 7- Maaşları beş yüz ile bin guruştan düşük olan memurlar tespit edilerek Bab-ı Ali nezdinde düzenleme için başvurulmuştur.
- 8- Bir başkan ve on üyeden oluşan Rüsumat Meclisi kurulmuştur.
- 9- Gümrük işlemlerini düzenleyecek bir yönetmelik hazırlamak amacıyla uzman kişilerden bir komisyon kurulmuş ve çalışmalara başlamıştır.
- 10- Vidalı ve vidasız kasaların gümrüğe geldiğinde içinde zararlı bir şey olup olmadığı muayene için fabrikalar tarafından gönderilen şahadetnamesine itimat edilmek gibi mantıklı olamayan usul kaldırılarak yeni tebligat gümrüklere verilmiştir.²¹²
- 11- Gümrüklerde bahşiş alınmasını engellemek amacıyla tedbirle alınmıştır.
- 12- Gümrük işlemlerinin sadeleştirilmesi için ticaret odalarının da görüşleri alınarak yeni düzenlemeler yapılmaya başlanılmıştır.
- 13- Genel ticari işlemlerin en doğru ölçüsü olan gümrük istatistikinin sağlık ve düzenli temini için ticaret odaları başkanlarının görüşleri alınarak bir komisyon kurulmuş ve incelemelere başlamıştır.
- 14- Maddi ve manevi olarak gümrükleri zor durumda bırakan takdir-i kıymet usulünü kaldırmak ve yabancı devletlerle yapılan ticaret antlaşmalarının tarife usulü doğrultusunda yapılması için Bab-ı Ali nezdinde girişimlerde bulunulmuştur.

²¹² Rüsumat Emanet-i Celilesi Mektubu Kalemi Mümeyyiz-i Sanisi Hüseyin, “Emanet-i Celilenin fi 11 Temmuz 324 Tarihinde Ber-ü Vaki Olan İcraat ve Teşebbüsâtı”, *Ceride-i Rüsumiye*, 22 Teşrin-i Sani 1324, sayı 5, s. 93-94

15- Önceden düzenlenen gümrük tarifeleriyle ilgili görülen bazı sorunları gidermek amacıyla Hariciye Nezareti Umur-u Ticariye Müdürü, Rüsumat-ı Tarife Müdürü ve uzman diğer kişilerden bir komisyon kurularak çalışmalara başlanılmıştır.

16- Rüsumat-ı Muhafaza İdaresi düzenlemek ve memurlarının maaşları arttırmak amacıyla bir komisyon kurulmuş ve komisyonun çalışmaları neticesinde gerek görülen düzenlemeler Rüsumat Emaneti tarafından yapılmıştır.

17- Gümrük işlemlerini kontrol etmek amacıyla Tedkik Kalemi kurulmuştur. Tedkik Kaleminin görevi ise gümrüklerdeki muayene ve icmal defterleriyle makbuz senetlerinin koçanları incelemek ve bu suretle bir yolsuzluk yapıp yapılmadığını tespit etmek şeklinde belirlenmiştir.

18- Tüm gümrük memurlarının sicil-i ahval defterine kayıtlarının düzenli olarak yapılması için gerekli girişimlerde bulunulmuştur.

19- Tüm gümrük memurlarını ilgilendiren ve tayin, terfi ve diğer haklarıyla ilgili bir yönetmelik kaleme alınarak yürürlüğe konulması için Bab-ı Aliye gönderilmiştir.

20- Üsküp'te inşası gereken yeni gümrük binası için Rumeli şimendiferleri işleticisi kumpanyadan yardımlar sağlanarak hazine üzerine oluşacak maliyet ortadan kaldırılmış ve gümrük işlemlerinin yürütülmesi için gerek görülen yeni idarenin yapımına başlanılmıştır.

Rüsumat Emaneti tarafından gümrüklere yönelik iş ve işlemleri düzenlemek amacıyla yapılan düzenlemelerle genel olarak yukarıda söz edilen sorunlara çözümler oluşturulmaya çalışılmışsa da bazen düzenlemelerde bazen de uygulamalarda meydana gelen eksikliklerden ötürü istenilen sonuç elde edilememiştir. Gümrüklerin tam olarak düzenlenmesi için daha köklü düzenlemeler yapılması gerektiği ise dönem şartlarının getirdiği doğal sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Ceride-i Rüsumiye'ye Göre Gümrüklerle İlgili Yapılması Gereken Düzenlemeler

Daha önce ifade edildiği üzere bu dönem Osmanlı gümrüklerini düzenlemeye yönelik Rüsumat Emaneti tarafından birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen

beklenen ve istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Bu dönem Rûsumat Emaneti tarafından yapılan düzenlemeler genellikle yüzeysel ve dar kapsamlı olarak karşımıza çıkarken, gümrükler de ciddi bir iyileşme için baştan aşağıya gümrükleri kapsayacak köklü düzenlemeler yapılması gerekmiştir.

Gümrüklerde yapılması gereken köklü düzenlemelere yönelik *Ceride-i Rûsumiye*'de yer alan bilgiler ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.²¹³

1- Osmanlı gümrüklerinin başı olan Rûsumat Emaneti ilk ve en önemli düzenlemeyi kendi yapısında sağlamalıdır ki eğer Rûsumat Emaneti düzelirse diğer gümrüklerde düzelecektir.

2- Mevcut halde Rûsumat Emanetinin bünyesinde birçok bölüm (mektubi kalemi, tahrirat kalemi, tatbik, tedkik, kontrol, sergi, istatistik kalemi vd.) bulunmaktadır. Bu bölümlerin başlarında ise işleri sadece imza atmak olan müdürler, başkanlar bulunmakta ve yüksek maaşlar almaktadırlar. Ancak bu bölümlerde çalışan ve asıl işleri yerine getiren memurlar ise geçimlerini dahi zar zor sağlayacak maaşlar almaktadır. Rûsumat Emanetinde olduğu gibi tüm gümrüklerde asıl işi yapan memurlar aç ve sefil iken, müdürler ve başkanlar yüksek maaş almakta bu durumda gümrükte düzensizliğe sebep olmaktadır. Rûsumat Emaneti bu duruma önce kendi bünyesinde daha sonra ise tüm gümrüklerde çözüm bulmalı ki ancak bu şekilde gümrüklerde düzen sağlanabilecektir.

3- Yine yapılması gereken bir diğer mühim düzenleme ise gümrük işlemlerini sadeleştirmek ve kolaylaştırmaktır. Bunun içinde ilk yapılması gereken dili sadeleştirerek belgelerin Türkçe yazılmasını sağlayarak manasız söz ve ifadelerden kaçınmaktır. Ayrıca yine belgelerle ilgili yapılan gereksiz havalelerden de kaçınılmalıdır. Gereksiz yere yapılan havalelerin ortadan kaldırılmasıyla gümrük işlemleri daha da kolaylaşacak ve bu işlerle uğraşan memurlar daha mühim ve faydalı işler yapabilecektir.

4- Gümrüklerde görevli üst düzey memurlar işlerine geç gelip erken giderken, diğer memurlar işlerine erken gelip geç gitmektedirler. Gümrüklerin düzen ve işleyişinden doğrudan sorumlu olan üst düzey memurların çalışma saatlerine riayet

²¹³ Maden Kömürü Gümrüğü Müdürü M. Emin, “Gümrüklerin Cidden Islahı Neye Mütevakkıftır”, *Ceride-i Rûsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s. 53

etmeleri, hem memurlar arasında hem de gümrük işlemlerinde düzeni sağlayacağı için bu durumun tesis edilmesi gerekmektedir.

5- Gümrüklerin bulunduğu bölgelere Rüsumat Emaneti tarafından birer başmüfettiş atanmalıdır ki bu başmüfettişler hem gümrüklerle ilgili incelemeleri hem de memurlarla ilgili ortaya çıkacak sorunları, amir-memur ve memur-amir doğrultusunda inceleyerek gümrüklerde oluşacak olumsuzlukları gidermeye yetkili kılınmalıdır.

6- Gümrüklere yönelik yapılması gereken en önemli düzenleme ise gümrük işlemleriyle ilgili olarak şu şekildedir: Öncelikle biri İstanbul'da diğeri Galata'da olmak üzere iki gümrük nezareti kurulmalı ve bunlara bağlı olarak manifatura, kantariye, hırdavat, ecza ve müskirat ve eşyayı sakile adıyla beş şube oluşturulmalıdır. Oluşturulan bu nezaretlere bir müdür, ihtiyaca göre bir veya iki istimator, iki veya üç kâtip, birkaç muayene memuru ve kâtibi, kantarcı ve ihtiyaç kadar kolcu istihdam edilmelidir. Bu şekilde gümrükler yeniden yapılandırıldıktan sonra gümrük işlemleriyle ilgili tüccarlara, eşyasının cinsini, miktarını, nakliye masrafını ve gümrük vergisine tabi kıymetlerini bildiren Türkçe veya Fransızca bir beyanname ile bu eşyalara ait faturaları verme zorunluluğu getirilmelidir. Yine tüccar tarafından verilen bu beyanname ve faturalarda devleti zarara uğratacak bir durum tespit edilirse gümrük vergisinin dört kat olarak alınacağı da tüccarlara ayrıca bildirilmelidir.

7- Gümrük işlemlerinin başlaması tüccar tarafından verilen beyannameyle gerçekleşmeli ve şu sıra takip edilmelidir.

- Tüccar tarafından ilgili gümrük nezaretine bağlı manifesto kalemine müracaat edilmesi,
- Manifesto kaleminden sonra ise önce ambara, sonra eşyanın tabi olduğu şubeye başvurulması,
- Eşyanın yukarıda adı geçen gümrük memurları tarafından yüzde on oranında açılarak muayene edilmesi,
- Beyannameye uygun olduğu görülen eşyaların muayene defterleri kaydedilmesi ki burada kayıt defterlerinin kısaca düzenlenmesi ve bir tarafı kopacak şekilde iki

bölümden oluşması gerekmektedir. Muayene kayıt defterinin kopan kısmına kısaca tüccarın adı, eşyanın geldiği yeri, cinsi, markası, numarası ve alınması uygun görülen gümrük miktarları yazılmalıdır. Defterin diğer kısmına ise beyanname gereğince eşyanın kıymeti ve ilgili diğer bilgiler daha ayrıntılı şekilde yazılmalıdır.

- Muayene işleminden sonra ise eşyanın beyannameyle gösterilen kıymetinin doğruluğunu kontrol etmek amacıyla istimatora başvurulmalıdır.

- İstimator tarafından yapılan kontrolde uygunluğu tespit edilen eşyanın gümrük resmi, kapı pusulası ve muayene makbuzunu içeren belgelere kâtipler tarafından tüccara verilmelidir.

- Kâtip tarafından verilen belgeleri aldıktan sonra tüccar vezneye başvurarak gümrük vergisini ödeyecek ve elinde bulunan kapı pusulası ile makbuz veznedar tarafından mühürlenecektir.

- Veznedarın belgeleri mühürlemesinden sonra ise artık tüccar eşyasını gümrükten çekebilecektir.

Yukarıda sıralandığı üzere tüccar bu usul ile manifesto kalemine, ambara, şubeye, vezneye ve son olarak da kapı memuruna müracaat ederek kısa sürede ve hızlıca eşyasını gümrükten çekebilecektir. Ayrıca yine bu usule göre muayene memurları, istimatorlar ve kâtipler işlemlerini bizzat tüccarın önünde yapacak ve bu şekilde de oluşabilecek şikâyetler engellenmiş olacaktır.

8- Yüzde bir olan ihracat ve yüzde iki olan askeri teçhizat vergileri iç ticarete zarar verdiği için bir an önce kaldırılmalıdır.

9- Kıyılar ve adalara pek çok kayık ile eşyalar götürülerek burada ki küçük iskelelerden gizlice kaçırılmaktadır. Bu durumu engellemek için ise eşya taşıyan kayıklara, vapurların yanaştığı iskelelere yanaşma zorunluluğu getirme ve bu alanlar dışında tespit edilen kayıklara ve taşıdığı eşyalara el konulmalıdır.

10- Kaçakçılığın engellenmesi için sahilde ve karada gümrüğün bulunduğu mevkiden kırk metre uzakta eşya çıkarılması tespit edilirse derhal bu eşyalara el konulmalı ve bu duruma yönelik mevcut düzenlemelerde ki engelleyici hususlar kaldırılmalıdır. Yine kaçakçılığı engellemek için gümrük muhafaza memurlarının

yetkilerini artırarak bazı bölgelerde destek amaçlı küçük rütbeli askerlerde bulundurulmalıdır.

Söz konusu düzenlemelerin yanı sıra yapılması gereken diğer düzenlemelerle ilgili öneriler ise yine Ceride-i Rüşumiye’de şu şekilde yer almıştır.²¹⁴

Gümrük işlemleri sırasında tüccar adına gümrüğe müracaat edenler genellikle simsarlar olmaktadır. Simsarlar sürekli gümrük işlemleriyle uğraştıkları için kanun ve yönetmelikleri çok iyi bilmekte ve burada görülen boşlukları çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Hatta simsarlar gümrük işlemleri esnasında memurlara müdahale etmekte, onları azarlamakta ve aşağılamaktadır. Ayrıca yine bazen simsarlar, tüccardan aldıkları eşyaları gümrüğe eksik olarak sunmakta ve akabinde tüccara ve emanete eşyaların gümrükte kaybolduğunu söylemekte ve gümrük memurları suçlamaktadır. Bu durumlar üzerine Rüşumat Emanetine yapılan tüm şikâyetlerde ise hemen hemen simsarlar haklı görülmekte ve bu durumda gümrük memurlarının işleri esnasında simsarların usulsüzlüklerini görmezden gelmesine sebep olmaktadır. İşte tüm bu durumları göz önüne alarak gümrüklerin gerçekten düzelmesi ve sağlıklı işleyebilmesi için simsarlar hakkında düzenlemeler yapılmalıdır. Yapılacak bu düzenlemelerle simsarların usulsüz faaliyetlerini, gümrük işlemlerine müdahalelerini ve memurlara karşı tavırlarını engelleyecek ağır cezai yükümlülükler getirilmelidir.

Ceride-i Rüşumiye’de yer alan ve gümrüklerin sağlıklı ve düzenli bir şekilde işlemesi için yapılması gereken düzenlemeleri içeren söz konusu önerilerin Rüşumat Emaneti tarafından dikkate alınarak uygulanması halinde mevcut şartlarda toplam geliri iki milyon lira civarı olan gümrüklerin kısa sürede dört beş milyon civarı bir gelir düzeyine yükseleceği de ayrıca belirtilmiştir.

3. Ceride-i Rüşumiye’ye Göre Ticaret Antlaşmaları ve Gümrüklere Etkisi

Ticaret antlaşmalarının imzalanma sebepleri ülkelerin karşılıklı ihtiyaç duydukları malları tedarik ederken birbirlerinden aldıkları ve sattıkları malları ucuza getirerek düzenli mal akışını sağlamaktır. Temelde mütekabiliyet esasına dayanan

²¹⁴ Selanik Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Muayene Memurlarından Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Selanik Şubesi Muhabiri Nureddin, “Ceride-i Rüşumiye Sermuharrirliği ve Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Riyaset-i Cenab-ı Aliyesine”, *Ceride-i Rüşumiye*, Cihan Matbaası, 18 Kanun-u Evvel 1324, sayı 7, s. 161-163

ticaret antlaşmaları 19. yüzyılla beraber sanayisi güçlü ülkelerin lehine bir dönüşün gerçekleştirerek varlığını devam ettirmiştir. Söz konusu dönemde siyasi ve ekonomik gücünü yitirmeye başlayan Osmanlı Devletinin taraf olduğu ticaret antlaşmaları ise mütekabiliyet esastından ziyade Osmanlı Devletinin aleyhine sonuçlar doğuracak şekilde düzenlenmiştir.²¹⁵

İfade edilen durum ile ilgili olarak Ceride-i Rüşumiye'nin yedinci sayısında yer alan ve Duyun-u Umumiye Meclisi Üyesi Sir Adam Bluk tarafından yazılan mektubun tercümesine göre ticaret anlaşmalarının değerlendirilmesi ve Osmanlı Ekonomisine etkileri şu şekilde açıklanmıştır.²¹⁶

Osmanlı Devletinin yabancı hükümetlerle olan mali ve iktisadi ilişkileri 1861-1862 yıllarında imza edilen ve 1890 yılında yenilen ticaret antlaşmalarına dayanmaktadır. Söz konusu ticaret antlaşmalarına göre ise:

- Osmanlı Devleti dâhilinde ticaret serbest olmakla beraber yabancılar tüccarlar Osmanlı tüccarlarından daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır.
- İhracat kıymet üzerinden yüzde 1 gümrüğe tabi olmakla beraber Tütün ve tuz gümrüğü bu durumdan muaf tutulmaktadır.
- Transit olarak taşınan eşyalardan yüzde 1 gümrük resmi alınmaktadır.
- İthalat, kıymet itibariyle yüzde sekiz gümrüğe tabi olmakla beraber 1907 yılında bu miktar yüzde 11'e çıkarılmıştır.

Görüldüğü üzere yapılan ticaret antlaşmaları ile Osmanlı Devleti hem gümrükler hem de dış ticarete yabancı devlet ve tüccarların etkisi altına girmiştir. Yapılan ticaret antlaşmalarının bu haliyle yürürlükte kalması Osmanlı Devletinin ilerlemesi ve gelişmesinin önünde engel olarak görüldüğü²¹⁷ için başta gümrük memurları olmak üzere şiddetle eleştirilmiştir.

Ayrıca söz konusu ticaret antlaşmalarıyla beraber Osmanlı Devleti, serbest ticaret usulünü benimsemek durumunda kalmıştır. Kitlemel üretim gerçekleştiren Avrupa karşısında gümrüklerde koruyuculuğu sağlayamayan Osmanlı Devletinde, gerek yerli

²¹⁵ Rüşumat Emaneti Mektub-i Kalemi Müdür Sanisi Hüseyin Vasıf, "Ticaret Muahedeleri ve Tüccarımızın Üzerindeki Tesirâtı", *Ceride-i Rüşumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Evvel 1324, sayı 6, s.129

²¹⁶ Sir Adam Bluk, "Devlet-i Aliyenin İstiklaliyet-i Ticariyesi", *Ceride-i Rüşumiye*, 18 Kanun-u Evvel 1324, sayı 7, s. 163

²¹⁷ Sir Adam Bluk, "Devlet-i Aliyenin İstiklaliyet-i Ticariyesi", sayı 7, s. 163

tüccar gerekse de yerli üreticiler, yabancı tüccar ve üreticiler karşısında rekabet edemez duruma düşmüştür.²¹⁸ Yerli tüccar ve üreticilerin düştüğü bu durum üzerine söz konusu dönemde gümrük politikalarına yönelik himaye usulünü teşvik eden birçok yazı başta *Ceride-i Rüsumiye*²¹⁹ olmak üzere dönemin çeşitli gazete ve mecmualarında kaleme alınmıştır.²²⁰

4. Ceride-i Rüsumiye'ye Göre Gümrük Memurlarının Durumu

Çeşitli unvan ve vazifeler doğrultusunda sınıflandırılan gümrük memurlarıyla ilgili genel bilgiler önceki bölümde verilmiş olmakla beraber bu bölümde Osmanlı gümrük memurlarının mesleğe giriş süreci, çalışma şartları, maaşları, terfi ve ceza işlemleriyle beraber genel olarak içinde bulundukları durum ele alınacaktır.

Gümrük işlemlerinin yerine getirilmesi esnasında en büyük sorumluluğu üstlenen gümrük memurlarının içinde bulundukları şartlar gümrük işlemleri üzerinde doğrudan etki uyandırmakta ve gümrüklerle ilgili her durum üzerinde belirleyici olmaktadır.

4.1. Gümrük Memuru Seçilme Şartları ve Mesleğe Giriş Süreci

Osmanlı gümrüklerinde devletin kuruluş sürecinden itibaren çeşitli yol ve yöntemlerin takip edilmiş olması gümrük memurluğu içinde farklı şartlar ve süreçler oluşmasına sebep olmuştur. Rüsumat Emanetinin kurulmasıyla beraber daha somut düzenlemelerin yapılmasıyla gümrük memurluğu belirli şart ve düzene bağlanmıştır. Bu dönem içinde ise r. 26 Şubat 1321 (11 Mart 1906) tarihli “Memurin-i Rüsumiye'nin Usulü İntihabiyesi Hakkında Nizamname” ile Osmanlı Devletinde gümrük memurluğuna yönelik usul ve esaslar Rüsumat Emaneti tarafından belirlenerek on dokuz madde halinde yürürlüğe konulmuştur.²²¹

Rüsumat Emaneti tarafından söz konusu nizamnameyle belirlenmiş olan gümrük memurluğu seçilme esasları ise şu şekildedir.²²²

²¹⁸ Sir Adam Bluk, “Devlet-i Aliyenin İstiklaliyet-i Ticariyesi”, sayı 7, s. 164

²¹⁹ Harun er-Reşit, “Gümrükçülük”, *Ceride-i Rüsumiye*, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3, s. 164

²²⁰ Toprak, Zafer, Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s.85

²²¹ Aza-yı Müntehabdan Haydar Paşa Rüsumat Müdürü Baş Kâtibi İbrahim Ethem, “Gümrüklerimiz”, *Ceride-i Rüsumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Sani 1324, sayı 8, s. 197-200

²²² Düstur, Tertip 1 cilt 8, s.431-434

1- Gümrük memurlarını seçme görevi Rüşumat Emaneti bünyesinde gümrük memurları ve diğer bazı kurum memurlarından oluşturulan bir heyete devredilmiş ve bu heyetin haftada en az iki gün Rüşumat Emni başkanlığında toplanmasına karar verilmiştir.

2- Rüşumat Emni başkanlığında toplanan heyetçe seçilen kişilerin incelenmesi amacıyla Memurin-i Mülkiye Komisyonuna gönderilmesine ve komisyonca uygun görülenlerin ise Bab-ı Âlice Rüşumat Emanetine bildirilmesine karar verilmiştir. Ancak nazırlar, birinci sınıf istimatorlar ve müfettişler bu durumdan istisna tutularak onayların padişah tarafından gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

3- Nizamnameyle beraber artık müdürlerin, müdüriyet muhasebe başkâtipleri ve istimatorlar arasından, nazırların ise nezaret muhasebe başkâtipleri ve birinci sınıf istimatorlar arasından seçilmesine karar verilmiştir.

4- İstimatorluk ve muayene kâtipliklerine mektepli ve diplomalıları dışında hiç kimsenin tayin edilmeyeceği hususu da ayrıca ifade edilmiştir.

5- Rüşumat Emaneti tarafından gümrük idarelerine mülazım sıfatıyla hiç kimsenin alınmayacağı ve genel gümrük memurluklarıyla, kâtipliklerine Darüşşafaka'dan, Hamidiye Ticaret Mektebinden, Sanayi, Sultani ve İdadiden mezun diplomalı kişilerin doğrudan alınacaktır. Hukuk ve Mülkiye mezunlarından da istekli olanların gümrüklerde istihdam edilecektir. Ayrıca kantarcı, sandalcı ve hademe gibi memurluklar bu maddenin hükmünden istisna tutulacaktır.

6- Her yıl Maarif Nezareti tarafından yukarıda adı geçen okullardan mezun olanların isimlerin ve derecelerinin Rüşumat Emanetine bildirilecektir. Emanet tarafından ihtiyaç duyulan memurlarında bu kişiler arasından atanacaktır. Bu kişiler arasından atanacaklar ise istimatorların muayene kâtipleri olarak görevlendirilecektir. Muayene kâtibi olarak görevlendirilen bu kişiler ikişer yıl muayene kâtipliği, muayene memurluğu ve istimator muavinliği yapmadan istimatorluk, gümrük memur ve müdürlükleriyle nezaret başkâtipliklerine terfileriye yapılmayacaktır.

7- Rüşumat Emni başkanlığında oluşturulan heyet tarafından iki yılda bir olmak üzere bir sınav yapılacağı, sınavda başarılı olan memurlara birer diploma verilecek ve bu şekilde gümrük memurlarının layık oldukları memuriyet ve sınıfa

yükselmelerinin önü açılacaktır. Sınavda başarısız olan memurlara ise iki sene sonra tekrar sınava girme hakkı verilecektir.

8- İki defa girdiği sınavda başarısız olan memurun ise artık gümrük hizmetlerini yerine getiremeyeceğine karar verilerek memuriyeti sona erdirilecektir.

Gümrük memurluluğuna seçilmeyle ilgili nizamnamenin yukarıda ifade edilen maddelerinden de anlaşılacağı üzere gümrük memurları arasında bir hiyerarşi oluşturularak mektepli ve diplomalı kişilerin iş başına getirilmesine özen gösterileceği belirtilmiştir. Ayrıca memurların sürekli kendilerini yenilemelerini ve meslekleriyle ilgili ihtiyaç duydukları bilgileri edinmeleri için her iki yılda bir sınava tabi tutulmaları şart koşulmuştur. Nizamnameyle beraber gümrük memurluklarına yönelik getirilen şartlara ulaşmak istenen yegâne amaç liyakatli kişilerin bu göreve gelmesini temin etmek şeklindedir.

Ancak gerek ilgili nizamnamenin, gerekse de 1908 yılında ikinci defa yürürlüğe konulan Kanun-ı Esasi'nin memurluğa giriş için getirdiği usul ve esaslar gümrük memurluğuna girişte çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Öyle ki birçok bilgiye sahip olması gereken gümrük memurluklarına eskiden beri alakasız kişiler atanmıştır. Hatta gümrük memuru seçilmenin ilk şartı mektepli ve diplomalı kişiler olmasına rağmen gümrüklerde görevli memurların birçoğu mektep dahi görmemiştir. Daha da vahimi yakın bir vakte kadar gümrük memurlarının çoğunluğunun okuma yazma bilmemesidir.²²³ Gümrük memurların eğitim düzeyi ve içinde bulundukları durum, bu dönem o kadar acıdır ki asli işi hesap olan ve devletin gelir kalemlerinden birini idare eden bu kişiler, toplama çıkarma yapmaktan bile bir haberdir.²²⁴

4.2. Gümrük Memurlarının Çalışma Şartları ve Maaşları

Ceride-i Rüşumiye'de yer alan bilgilerden anlaşıldığı üzere bu dönem Osmanlı gümrük memurların en büyük sorunu çalışma şartları ve aldıkları maaşlardır. Zira gümrük memurları yoğun bir mesaiye ve çalışma temposuna sahip olmakla beraber maaşları aksi yönde gayet az ve yetersizdir.

²²³ Harun el-Reşid, "Arz-ı Maksad", *Ceride-i Rüşumiye*, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1, s.2

²²⁴ "Malumat-ı Hesabiye", *Ceride-i Rüşumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 6 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 2, s. 24

Gümrük işlemlerinin başlama saati olarak belirlenen alafranga saat dokuz da işinin başında bulunması gereken gümrük memurları diğer pek çok memuriyette olduğunda daha uzun süre çalışmaktadır.²²⁵ Aynı zamanda gümrük memurları arasında yüksek kademeleri işgal eden ve amir konumunda bulunan müdür, nazır ve başkâtipler görev başında olmaları gereken zamanda gümrüklerde bulunmamakta ve gümrüklerde bulunmaları gereken zaman dilimini dikkate almayarak erkenden gümrüklerden ayrılmaktadırlar. Bu şekilde gümrüklere geç gelip erken giden amirlerin yapması gereken işlerde diğer düşük rütbeli gümrük memurlarına kalmakta ve onların çalışma süresini uzatmaktadır. Gümrük memurlarının çalışma süresi ve şartları o kadar uzun olabiliyordu ki özellikle deniz muhafızları soğuk, kış, yağmur, yaş demeden kırk sekiz saatin otuz altı saatini çalışarak geçirebilmektedir.²²⁶ Bu denli yoğun çalışmanın yanı sıra gümrük memurlarına gayet mühim görevler yüklenerek yaptıkları tüm işlemlerden de doğrudan sorumlu tutulmuşlardır.

Sabahtan akşama kadar görev başında bulunana gümrük memurları binlerce lira kıymetindeki eşyaların muhafazasını, kontrolünü, kaydını ve muayenesini yaparak gümrük vergisini toplamaktadır. Binlerce lira paranın hesabını yapmasına rağmen kendisin aldığı maaş ise aylık iki veya üç yüz guruş civarındadır. Taşra gümrüklerin hala en fazla maaş alan memurun aylığı yüz elli guruştan iki yüz elli guruşa kadardır. Dönem şartlarına göre son derece cüzi olan bu rakamlar memurların işlerini hakkıyla yerine getirmesine engel olmaktadır.²²⁷

Memurların maaşları o denli düşüktür ki bu durumdan ötürü pek çoğu fakir ve biçare halde bulunmaktadır. Dolayısıyla birçok memur ailesinin geçimini dahi temin edememektedir. Hatta bazı memurlar evlerinde bir kap sıcak yemek bile yapılmadığını²²⁸ her gün peynir ekmek yemek zorunda kaldıklarını söylemektedir.

²²⁵ “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Tarafından 8 Eylül sene 324 Tarihiyle Rüsumat Emanet-i Celilesine Takdim Olunan Arıza Suretidir”, *Ceride-i Rüsumiye*, Sabah Matbaası, 15 Eylül 1324, sayı 1 s.12

²²⁶ Deniz Muhafaza Memurlarından Ahmet Hamdi, “Muharrir Beyefendi”, *Ceride-i Rüsumiye*, 22 Teşrin-i Sani 1324, sayı 5, s. 100

²²⁷ Aza-yı Müntehabdan Haydar Paşa Rüsumat Müdürü Baş Kâtibi İbrahim Ethem, “Memurin-i Rüsumiye'nin Tensikati”, *Ceride-i Rüsumiye Mecmuası*, A. Asaduryan Matbaası, 6 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 2, s.27

²²⁸ Rüsumat Muhafaza Memuru Süleyman Naim, “Aynen”, *Ceride-i Rüsumiye*, 22 Teşrin-i Sani 1324, sayı 5, s. 99; Ayrıca bk; İlgili yazının tamamı:

Gümrük memurlarının maaşlarıyla ilgili düzenleme yapılması amacıyla Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından çok defa Rûsumat Emanetine başvurulmuşsa da memurlar tarafından da sürekli şikâyetle sebep olan bu konuya yönelik yeterli düzenlemeler Emanet tarafından yapılamamıştır.

Maaşlarla ilgili gerekli düzenlemeler yapılmadığı için memurlar geçimlerini sağlamak amacıyla gümrük işlemleri sırasında tüccardan, kumpanyalardan ve şirketlerden bahşişler almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti tarafından rüşvet olarak yorumlanan bahşişlerin alınmasıyla ilgili yasaklar konulsa da memurun geçimini sağlamak için başvuracağı başka bir yol olmamasından dolayı konulan yasaklara uyulmamıştır. Zira otuz, kırk sene gibi uzun süre devlete hizmet etmiş olan bir muayene memurunun maaşı üç yüz guruşu aşamamıştır. Böyle bir durumda İstanbul'da bir aileyi geçindirmek mümkün olmayacağı için memurlar istemese bile mecburiyetten bahşiş almıştır.²²⁹

Gümrük memurların çalışma koşulların ağırlığı ve maaşlarının düşüklüğün yanı sıra karşı karşıya kaldıkları bir diğer sorunda kefalet meselesidir. Kefalet meselesinin sebebi, memurların yaptıkları işlerde devleti zarara uğratması halinde oluşan zararın giderilmesi için bu tutarın memurdan alınmasını garanti kılmaktır. Ancak aldığı maaşla ailesini bile geçindiremeyen memurun birde Rûsumat Emanetine kefil bulmaya çalışması ve her altı ayda bir bu iş için zaman ve para

Ceride-i Rüsumiye sermuharrirliği cenab-ı âlisine beyana hacet olduğu üzere maaşlarımızın cüzziyeti hesabıyla ma-aile duçar olduğumuz zaruret malum-u aliyeleridir. Hanelerimizde sıcak yemek ortadan kalkdı. Tuz ekmek ile vakit geçirip sabır ediyoruz: fakat masumlarımız sabahleyin mektebe gider iken yalnız ekmeğe razı olmayıp refikalarında gördükleri katığı istiyorlar. Valideleri her ne kadar razı etmeğe çalışıyorsa da yalın ayak aç biilaç mektebe göndermekte olan şu hali görmemek üzere çocuklar uyur iken kalkıp kaçmağı bir müddetten beri adet edindim. Çünkü bunların feryatlarına tahammül etmek mümkün müdür. Geçen akşam gaz yağı olmadığı haber verilerek çocuğumu üç dört bakkala göndermiş isem de boş gelip o akşam karanlıkta kalındı. Bir de hane sahibinin kira talep etmesi ve şu kış mevsiminde kömür ve sairenin âdem-i mevcudiyetini düşünür iken nasıl icra-ı vazife etmeli. Bütün arkadaşlarım namına rica ederiz ki bir an evvel maaşlarımızın had-ı layığına delâlet buyurunuz efendim.

²²⁹ Sabah, "Rûsumat Memurları", *Ceride-i Rüsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3, s. 37

harcaması memurları daha da zora sokmaktadır. Gümrüklerin ve memurların rahatı ve düzeni için kefalet konusunun da biran önce çözülmesi gerekmektedir.²³⁰

Tüm bu durumların yanı sıra memurlar arasındaki maaş farklılığı da çeşitli sorunların oluşmasına sebep olmuştur. Öyle ki, Dersaadet Emtia-i Ecnebiye Gümrüğünde biri on beş diğeri sekiz yıldır manifesto memuru olarak çalışan kişilerin maaşı sırasıyla yüz elli ile yüz yirmi beş guruş iken Rüşumat Emanetine tayin edilen manifesto müdürünün maaşı beş bin guruş civarında olmaktadır. Yüksek rütbeli memurlar bu denli dolgun maaş alırlarken asıl vazifeyi yerine getiren memurlar ise düşük maaş almaktadır.²³¹ Memurlar arasında ki söz konusu farklılık gümrük memurları arasında ve gümrük işlemlerinde bazı sorunların oluşmasına sebebiyet vermiştir.

İfade edilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere bu dönem gümrük memurlarının maaşları ciddi anlamda düşük ve yetersizdir. Evinin geçimini dahi sağlayamayacak durumda bulunan memurların yaşadıkları sorunlar elbette onların vazifelerini hakkıyla yerine getirmelerine engel oluşturmuş ve zaman zaman yukarıda da görüldüğü üzere rüşvet almalarına sebep olmuştur. Gümrük memurlarının düzenli şekilde vazifelerini yerine getirememeleri ise devletin ciddi anlamda gelir kayıplarına uğramasına sebep olmuştur.

4.3. Gümrük Memurlarının Terfi İşlemleri

Uzun yıllar gümrüklerde hizmet eden memurların, terfi işlemlerine yönelik kapsamlı bir düzenleme bu dönem Osmanlı gümrüklerinde görülmemektedir. Terfi işlemleriyle ilgili belirli kurallar olmadığı için, genellikle uzun yıllar hakkıyla gümrüğe hizmet etmiş olan memurlar değil de, rüşvet ve iltimas yoluyla dışarıdan kimseler yüksek rütbelere getirilmiştir.

Gümrük memurları için terfi işlemlerinin önemi yüksek rütbelere tayin edilmelerinden ziyade geçimlerini dahi sağlayamayacak düzeyde düşük olan maaşlarının ciddi miktarda yükselecek olmasıdır. Bu sayede hakkıyla terfisini alan

²³⁰ “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Tarafından 22 Eylül sene 324 Tarihiyle Rüşumat Emanet-i Celilesine Takdim Olunan Arıza Suretidir”, *Ceride-i Rüsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 6 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 2 s.31

²³¹ “İsimsiz”, *Ceride-i Rüsumiye*, Mekteb-i Fünun Harbiye Matbaası, 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4, s.

memurun maaşı artacağı içinde rüşvet, bahşış vb. gibi durumlarda kendiliğinden ortadan kalkacaktır.²³²

Terfi işlemleriyle ilgili sürekli şikâyetler gelmesi üzerine Rûsumat Emaneti konuyla ilgili bazı düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Yapılan düzenlemeler ise tüm gümrük memurlarına yönelik olmak yerine, sadece istimatorlar, muayene memurları ve kâtiplerine yönelik olmuştur. Ancak sadece söz konusu memurlara yönelik yapılan düzenlemeler, diğer gümrük memurları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Zira istimatorlar ve muayene memurları hem rütbe olarak hem de maaş olarak diğer pek çok memura göre daha iyi durumda bulunurken, onlardan daha fazla iş yapan ve emek harcayan başkâtipler ve mahiyeti ile muhasebe memurları hem daha düşük rütbe de hem de maaşları daha düşüktür. Dolayısıyla yapılan düzenlemeler, gümrük memurları tarafından itibar görmemiş ve şiddetle karşı çıkmıştır.²³³

Gümrük memurlarının terfi işlemleriyle ilgili olarak Kanun-ı Esasi'de belirtilen hükümlere uyulması ve adalet çerçevesinde bu işlemlerin yerine getirilmesi gerektiği gibi durumlar Ceride-i Rûsumiye aracılığıyla Rûsumat Emanetine sürekli olarak iletilmiştir. Ayrıca gümrük memurlarının terfi işlemleriyle ilgili olarak da, öncelikle her memuriyetin derecesi, vazifesi ve ehemmiyetinin belirlenmesi ve bu şekilde terfi işlemlerinin yapılması öneri olarak sunulmuştur.²³⁴

²³² Sabah, "Rûsumat Memurları", *Ceride-i Rûsumiye*, A. Asaduryan Matbaası, 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3, s.37

²³³ Haydar Paşa Rûsumat Müdüriyeti Başkâtibi İbrahim, "Memurin-i Rûsumiye'nin Terfii", *Ceride-i Rûsumiye*, Cihan Matbaası, 1 Kanun-u Evvel 1324, sayı 6, s.121-122

²³⁴ Haydar Paşa Rûsumat Müdüriyeti Başkâtibi İbrahim, "Memurin-i Rûsumiye'nin Terfii", sayı 6, s.122

SONUÇ

Gümrük, uluslararası ticaretin gerçekleştiği kurum olmakla beraber aynı zamanda bu işlemler esnasında devletler tarafından alınan vergiyi de ifade etmektedir. Özellikle vergi anlamında kullanılan gümrük, tarih boyunca devletler için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Devletlerin ilk kuruluşuyla beraber teşkilatlandırılan ve maliye teşkilatı içerisinde yer alan gümrükler, Osmanlı Devletinin de kuruluş sürecinden itibaren karşımıza çıkmaya başlamıştır. Gümrükler uluslararası ticaretin merkezi olmakla beraber aynı zamanda üretim, lojistik ve devletlerarası siyasi ilişkilerinde yansıması olmuştur. Özellikle Osmanlı Devletinin dünya siyasetinde egemen güç olduğu dönemlerde gümrük vergileri, siyasi hamleler olarak görülmüş ve kurulan ikili ilişkilerde karşı tarafa lütuf olarak sunulmuştur. Zira bu dönem yapılan siyasi antlaşmalar, verilen imtiyaz ve kapitülasyonlar Osmanlı Devletinin siyasi kudretinin göstergesi olacak şekilde karşımıza çıkmaktadır.

18. yüzyıla kadar geleneksel üretim ve tüketim tavrını sürdüren Osmanlı Devleti, halkın refahı için uygun gördüğü fiskalist ve provizyonist tutumundan da geri adım atmamıştır. Öncelikle halkın refahı için ihtiyaç duyacakları ürünleri piyasada bulundurma anlayışını ileri süren bu ekonomik temellere bağlı kalan Osmanlı Devleti, ihracatı sürekli olarak kısıtlamış, ithalatı ise sürekli olarak teşvik etmiştir. Devletin siyasi gücüyle doğru orantılı olarak 18. yüzyıla kadar bu durum, kısmen olumsuz etkiler oluştursa da genel olarak Osmanlı Devletinin ekonomik dengesini korumasını sağlamıştır. Ancak 18. yüzyıl sonlarında, Avrupa merkezli meydana gelen teknolojik gelişmeler, üretim araçlarını doğrudan etkileyerek, geleneksel üretim ve tüketim araçlarının değişime uğramasına sebep olmuştur.

İlk olarak İngiltere’de ortaya çıkan ve kısa sürede tüm Avrupa ülkelerini etkileyen Sanayi Devrimi; geleneksel üretim araçlarını değiştirerek, emeğe dayalı üretimden makineye dayalı üretime geçişi sağlamıştır. Üretim aracı olarak makinelerin kullanılmasıyla, kitlesel üretim sağlayan sanayi tipi üretim anlayışı yaygınlık kazanmış ve dünya tarihinde o güne dek görülmemiş ölçüde üretim artışı sağlamıştır.

Üretim artışıyla beraber ise ülkeler arasında hammadde ve pazar bulmaya yönelik bir rekabet ortamı oluşmaya başlamıştır. Sanayi Devrimini gerçekleştiren

lkeler yoğun anlamda hammadde ve pazar arayışına girerken, devrimi gerçekleştiremeyen ülkeler ise kendi üreticisini korumaya yönelik tedbirler alma uğraşına girişmiştir.

Avrupa karşısında kitlesel üretime geçişi sağlayamayan Osmanlı Devleti, emeğe dayalı geleneksel üretim araçlarıyla kendi ekonomik varlığı devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak 19. yüzyılda meydana gelen siyasi başarısızlıklar, girişilen savaşlarda alınan mağlubiyetler ve diğer devletlerle kurulan diplomatik ilişkiler Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle bu dönem hammadde ve pazar arayışında olan Avrupa lkeleriyle girilen siyasi ilişkilerin ticari ve ekonomik faaliyetler ekseninde gelişmesi ve Osmanlı Devletinin ekonomik bağımsızlığına zarar verici boyutlara ulaşması söz konusu duruma sebebiyet vermiştir.

Avrupa da görülen kitlesel retim Osmanlı ülkesine girişini engellemek ve yerli üretici ve tüccarı korumak amacıyla, gümrükleri kullanmak isteyen Osmanlı Devleti, yed-i vahid sistemini geliştirmek uygulamaya devam etmek, gümrük vergilerini arttırmak ve yabancı tüccarlara bazı kısıtlamalar getirmek gibi tedbirlerde almıştır. Ancak alınan tedbirler, kurulan siyasi ilişkiler doğrultusunda yapılan ticaret antlaşmaları ve verilmek zorunda kalınan kapitülasyonlar nedeniyle başarılı olamamıştır.

1838 yılında İngiltere ile imza edilen “Balta Limanı Ticaret Antlaşması”yla beraber Osmanlı Devleti iktisadi anlamda ciddi bir kırılma yaşamıştır. Bu tarihe kadar kendi üretici ve tüccarını korumaya çalışan devlet, bu antlaşmayla beraber artık yabancı üretici ve tüccarların etkisi altına girmiştir. Özellikle yerli tüccardan alınan i gümrük vergisinden yabancı tüccarların muaf tutulması, Osmanlı ülkesinde ki ticari faaliyetler üzerinde yabancı tüccarların egemen olmasını sağlamıştır. Osmanlı Devletinin gümrükler üzerindeki etkisini sınırlandırmaya yönelik olarak yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması etkisini 1861 yılına kadar sürdürmüştür. 1861 yılında ise Osmanlı Devleti, Fransa ile “Kanlıca Ticaret Antlaşması”nı imza ederek, kendi üretici ve tüccarını koruyucu şekilde gümrüklerde himaye sistemini uygulamıştır.

19. yüzyıl boyunca Avrupa sanayileri karşısında kendisini korumaya çalışan Osmanlı Devleti, bu amacına ulaşamamıştır. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarını

kapsayan dış ticaret istatistiklerine göre devlet, sürekli olarak dış ticaret açığı vermiştir. Yine bu doğrultu da genellikle Avrupa'nın mamul malları Osmanlı Devleti tarafından ithal edilirken, ihraç edilen mallar ise Avrupa sanayilerinin ihtiyaç duyduğu hammaddeler olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönem içerisinde devletin gümrük gelirleri de dış ticareti ve toplam gelirleriyle orantılı olarak dalgalanmalar yaşamıştır.

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde ise Osmanlı Devletinde ciddi bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Özellikle 1908 yılında ikinci defa ve daha kalıcı şekilde ilan edilen “Meşrutiyet” yönetimi bu dönüşümü başlatan en önemli etken olmuştur. Meşrutiyet yönetimine tekrar geçişle beraber Osmanlı ülkesinde göreceli bir özgürlük ortamı oluşmuş ve basın yayın faaliyetlerinde ciddi bir ivme görülmüştür. Bu durumun yansıması olarak ise daha önce gümrük memurlarının birlik ve beraberliğini sağlayarak, mevcut ve olası sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan “Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti” tarafından “Ceride-i Rüşumiye” yayım hayatına başlamıştır.

Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti, 21 Ağustos 1905 tarihinde doğrudan gümrük memurları tarafından kurulmuştur. Cemiyete ait bilgiler ise “Ceride-i Rüşumiye”de bulunmaktadır. Ceride-i Rüşumiye ise, ilk defa 28 Eylül 1908 tarihinde yayımlanmış olmakla beraber on beş günde bir olacak şekilde 7 Şubat 1909 tarihine kadar toplam dokuz sayı yayımlanmıştır. Gümrük memurlarına yönelik mesleki bilgiler sunmak, devlet tarafından yürürlüğe konulan düzenlemeleri memurlara ulaştırmak ve memurların sorunlarını dile getirerek çözmek gibi amaçlar edinen mecmua yayımlandığı döneme ve öncesine yönelik önemli bilgiler içermektedir.

Hazine için önemli bir gelir kaynağı olan gümrüklerin sağlıklı işlemesi devletler için büyük önem arz etmektedir. Zira gümrük uygulamaların işler ve sorunsuz olması gümrük gelirlerinin de aynı ölçüde yüksek olmasını sağlarken, gümrük uygulamalarında sorun olması, gümrük gelirlerinde kayıplar olmasına neden olmaktadır. Bu dönem Osmanlı Devletinde, uygulamada olan gümrük işlemlerinde ise bazı sorunlar görülmektedir. Özellikle gümrük vergisinin belirlenmesi hususunda takip edilen “Takdir-i Kıymet” usulü Osmanlı gümrüklerinin en büyük sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu usule göre gümrük vergisi eşyanın kıymeti üzerinden gümrük memurlarının takdiriyle belirlenmekte, ancak bir gümrük memuru

tüm eşyaların kıymetini tayin edemeyeceği için bazen devlet bazen de tüccarlar zarara uğrayabilmektedir. Ayrıca tüccarlarda eşyalarının kıymetinde daha az vergi ödemek amacıyla sürekli eşyalarının kıymeti daha aşağıda göstermeye çalışmışlardır.

Takdir-i kıymet usulü haricinde gümrük uygulamaları esnasında görülen bir diğer önemli sorunda gümrük işlemlerinin silsileler halinde uzayıp giden bir şekilde yerine getirilmesi ve tüccarın eşyasını gümrükten geç çıkartmasına sebep olunmasıdır.

Gümrüklerde görülen bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla Osmanlı Devleti, dağınık halde bulunan tüm gümrük idarelerini tek çatı altında toplayarak 1871-1872 yılında Rüşumat Emanetini kurmuştur. Rüşumat Emanetiyle beraber gümrükler yeniden yapılandırılarak müdürlükler ve onlara bağlı memuriyetler olarak teşkilatlandırılmıştır. Rüşumat Emanetinin kurulmasıyla beraber gümrükler üzerinde merkezi bir denetim sağlanmıştır. Ayrıca devam eden süreçte Rüşumat Emaneti tarafından gümrüklere yönelik bir dizi ıslahat hayata geçirilmişse de istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Zira yapılan düzenlemelerde doğrudan gümrüklerin ihtiyaçları gözetilmek yerine, tepeden inme faaliyetler hayata geçirilmiştir. Yine Rüşumat Emaneti tarafından yapılan düzenlemelerin başarısız olmasında ki en büyük sebep ise gümrük işlemlerinin yerine getirilmesinde aktif rol oynayan gümrük memurlarının ihtiyaçlarının gözetilmemesi olmuştur.

Gümrük işlemlerinin yerine getirilmesinde birinci dereceden sorumlu olan gümrük memurları, bu dönem ağır çalışma şartları içerisinde ve düşük maaşlarla görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Ancak geçimlerini sağlamaktan bile aciz olacak şekilde maaş alan memurlar, vazifelerini de hakkıyla yerine getirememiştir. Ayrıca gümrük memurluğu için uzun süre herhangi bir seçme usulü uygulanmadığı için asli vazifesi hesap kitap olan memurların birçoğu okuma ve yazma dahi bilmez halde kalmışlardır. Gümrük memurlarına yönelik ilk ciddi düzenleme ise 11 Mart 1906 tarihinde yayımlan “ Memurin-i Rüşumiye'nin Usulü İntihabiyesi Hakkında Nizamname” ile yapılmış olsa da uygulamada nizamname hükümlerine pek de bağlı kalınmamıştır.

20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti siyasi, sosyal ve ekonomik birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların en fazla hissedildiği kurumların

başında ise gümrükler gelmiştir. Gümrüklere yönelik bu dönem bazı düzenleyici faaliyetlere girişilmiş olmakla beraber istenilen başarıya ise ulaşamamıştır.



KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bab-ı Ali Evrak Odası Belgeleri, BEO. 003466.259926.005

Zabtiye Nezareti Belgeleri, ZB. 00326.00081.001

SÜRELİ YAYINLAR

Ceride-i Rüşumiye, r. 15 Eylül 1324, sayı 1.

Ceride-i Rüşumiye, r. 6 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 2.

Ceride-i Rüşumiye, r. 15 Teşrin-i Evvel 1324, sayı 3.

Ceride-i Rüşumiye, r. 1 Teşrin-i Sani 1324, sayı 4.

Ceride-i Rüşumiye, r. 22 Teşrin-i Sani 1324, sayı 5.

Ceride-i Rüşumiye, r. 1 Kanun-u Evvel 1324, sayı 6.

Ceride-i Rüşumiye, r. 18 Kanun-u Evvel 1324, sayı 7.

Ceride-i Rüşumiye, r. 1 Kanun-u Sani 1324, sayı 8.

Ceride-i Rüşumiye, r. 25 Kanun-u Sani 1324, sayı 9.

DÜSTUR

Düstur, Matbaa-ı Amire, İstanbul, Birinci Tertip, cilt 2, 1289

Düstur, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, Birinci Tertip, cilt 7, 1943

Düstur, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, Birinci Tertip, cilt 8, 1943

SALNAMELER

Rüşumat Salnamesi, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1330.

TETKİK ESERLER

AHMET VEFİK PAŞA, *Lehce-i Osmanî*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Recep Toparlı, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2000.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul, Cem Yayınevi, cilt 2, 1995.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, c.1, 1990.

ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi*, Ata Ofset Matbaacılık, cilt 2.

BABANINOĞLU, Yüksel, “Osmanlı Devletinde Kadın Kolcular 1882-1912”, Ed. N. Hayta, B. Demirtaş, M. Can, “Tarihin İzinde Bir Ömür” Prof. Dr. Nuri Yavuz’a Armağan, Ankara, Berikan Yayınevi, 2019.

BULUTTEKİN, M. Burak, “19. Yüzyılın Küresel, Siyasi, Toplumsal ve Ekonomik Değişimlerinin Merkezinde Bir Kent: İstanbul”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt: 19, sayı 30-31, 2014.

ÇEŞTEPE, Hamza, **GÜVEN**, Tamer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Dâhili Gümrük Vergisi İstisnaları”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 16, sayı 2, 2016.

ÇEVİK, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gümrük”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 10, 2004.

EKİNCİ, İlhan, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde Değişim ve Tepkiler”, Tarih İncelemeleri Dergisi, Aralık 2006, cilt XXI, sayı 2.

GENÇ, Mehmet, “ İltizam Maddesi”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, c. 22, 2000.

GÜRAN, Tefik, *Resmi İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

GÜRAN, Tefik, *Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, cilt 5, 1997.

GÜRAN, Tefik, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

HANİOĞLU, M. Şükrü, “Cemiyet Maddesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, cilt 7, 1993.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlmi ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış”, Osmanlı İlmi ve Mesleki Cemiyetleri, İstanbul, IRCICA, 1987.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih Kanunları”, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt.13, sayı.2, 1943.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*, çev. Halil Berktaş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-4*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

KALLEK, Cengiz, “İmtiyazat Maddesi”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, c. 22, 2000.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, TTK, cilt 6, 1988.

KAYA, Şennur, “Bazı Liman Kentlerindeki Örnekler Işığında Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İnşa Edilen Gümrük Binalarının Mimari Özellikleri”, Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 4, 2010.

KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti’nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, Döler Neşriyat, 1981.

KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Ankara, Savaş Yayınları, 1982.

KURTOĞLU, Ramazan, *Türkiye Ekonomisi -1838-2010-* Destek Yayınları, 2019.

KÜÇÜKKALAY, A. Mesut, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 2, 1997.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Balta Limanına Giden Yol Osmanlı -İngiliz Münasebetleri -1580-1850-* Ankara, TTK, 2013.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı, 4-5, 1974.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , “ Osmanlı Gümrük Kayıtları” Osmanlı Araştırmaları 1, Neşir Heyeti- Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul, 1980.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , “ Osmanlılar’da Gümrük Maddesi”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, c. 14, 1996.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2018.

NAKİBOĞLU, Aslıhan, *Osmanlı Maliyesinde Süreklilik ve Değişim: Rüşumat Emaneti*, .

NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1986.

ÖZGÜN, Cihan, “Osmanlı Ekonomi Politığıne Kısa Bir Bakış - 18-19. Yüzyıllar –“, Tarih Okulu, sayı 1, 2008.

ÖZLÜ, Zeynel, **TİRYAKİ**, Kerim, “Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Gümrüklerden Geçen Mallar ve Muayenesine Dair Bir Talimatname”, Ed. Burak Kocaoğlu , “*Tarih Yolunda Bir Ömür*”*Prof. Dr. İsmail Özçelik’e Armağan*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2019.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme -1820-1913-*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “1763 de İzmir Limanı İhracat Gümrüğü ve Tarifesi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 8, 1968.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Emin Maddesi” , *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, c. 11, 1995.

SEZER, Tijen Dünder, “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 10, sayı 1, 2008.

SUDİ, Süleyman, *Defter-i Muktesid (Osmanlı Vergi Düzeni)*, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, Isparta, Fakülte Kitabevi, 2008.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.

TOPRAK, Vamık, *Gümrük Politikası*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1965.

TOPRAK, Zafer, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

ÜNER, Mehmet Emin, *Urfa Gümrük Defterleri Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.

YAZICI, Nesimi, “Takvim-i Vekayi Maddesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, cilt 39, 2010.

YILDIRMAK, Gülay Webb, *18. Yüzyılda Osmanlı- İngiliz Tiftik Ticareti*, Ankara, TTK, 2011.

YILDIRIM, İsmet, “19. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme - 1838-1918-“, *Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 11, sayı 2, 2001.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.



EKLER

Ek 1: Cemiyet Üyelerini Gösteren Liste

Gümrük İttihâd ve Teâvün Cem'iyetine Dâhil Olan Zevatın Esamisidir.*	
Cemiyet Numarası	Gümrüğü, Görevi ve Adı
1-	Rüsûmat Emi-i Kemal-i Takribi Devletlü Raif Paşa Hazretleri
-	Galata Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Nezaretinden
2-	Nazır Saadetlü Hilmi Bey Efendi Hazretleri
3-	Muhasebe Baş Kâtibi İzzetlü Nüzhet Bey
4-	Katib-i Sani Ali Pertev Efendi
5-	Muharerat Baş Kâtibi Refetlü Harun Er Reşit Efendi (Ceride-i Rüsûmiye Sermuharriri)
6-	Transiyet Maaş Ve Masraf Kâtibi Refetlü Ahmet Bey
7-	Ser Muhasip Şerafettin Efendi
8-	Muhasip Ali Razi
9-	Muhasip Mazhar
10-	Yevmiye Ve Eşya-ı İane Kâtibi Ali Efendi
11-	Eşya-ı İane Katib Refiki İsmail Hakkı Efendi
12-	İcmal Kâtibi Nazif Efendi
13-	İcmal Kâtibi Ali Vefik Efendi
14-	İcmal Kâtibi Cemil Efendi
15-	İcmal Kâtibi Mahmut Efendi
16-	İcmal Kâtibi Ömer Besim Efendi
17-	Tezkire Muharriri Mahmut Nedim Efendi
18-	Tezkire Mukayyidi Mahmut Nuri Efendi
19-	Tezkire Mukayyidi Refiki Mahmut Rıfat Efendi
20-	Eşya-ı İane Katib Refiki Halilüliddin Efendi
21-	Aktarma Kâtibi Hasan Tahsin Efendi
22-	Ambar -Silik-
23-	Manifesto Refiki -Silik- Efendi

24-	Muhasebe Mukayyidi Hasan Efendi
25-	Muhasebe Mukayyidi İbrahim Efendi
26-	Muhasebe Mukayyidi İhsan Efendi
27-	Muhasebe Mukayyidi Ömer Lütfi Efendi
28-	Muhasebe Mukayyidi Ahmet Haydar Efendi
29-	Muhasebe Mukayyidi İsmail Hakkı Efendi
30-	Muhasebe Mukayyidi Mehmet Zeki Efendi
31-	Muhasebe Mukayyidi Hayri Tulu Efendi
32-	Muhasebe Mukayyidi Celal Efendi
33-	Muhasebe Mukayyidi Ahmet Sabri Efendi
34-	Muhasebe Mukayyidi Mahmut Celalettin Efendi
35-	Muhasebe Mukayyidi Nazım Efendi
36-	Tahrirat Mukayyidi Refetlü Emin Nusret Efendi
37-	Manifesto İstimatoru İzzetlü Fazıl Efendi
38-	Kantariye İstimatoru Refetlü Sadık Efendi
39-	Kantariye İstimatoru Maarifi İzzetlü Ali Rıza Bey
40-	Kantariye İstimatoru Müellifi Rıza Efendi
41-	Hırdavat İstimatoru Fütüvetlü Hamdi Efendi
42-	Muayene Memuru Ziyad Efendi
43-	Muayene Memuru Suphi Mahmut Efendi
44-	Muayene Memuru Hacı Sabri Efendi
45-	Muayene Memuru Raif Efendi
46-	Muayene Memuru Osman Efendi
47-	Muayene Memuru Ali Tevfik Efendi
48-	Muayene Memuru Mahmut Nuri Ali Efendi
49-	Muayene Memuru Ali Efendi
50-	Muayene Memuru Atufetlu Yusuf Ziya Efendi
51-	Muayene Memuru Nuri Efendi
52-	Muayene Memuru Üsküdarlı Mehmet Efendi
53-	Muayene Memuru Sadık Efendi
54-	Muayene Memuru Neşet Efendi
55-	Muayene Memuru Mahmut Raif Efendi

56-	Muayene Memuru Vehbi Efendi
57-	Muayene Memuru Hüsametdin Efendi
58-	Muayene Memuru Hayri Efendi
59-	Muayene Memuru Mustafa Efendi
60-	Muayene Memuru İzzet Efendi
61-	Muayene Memuru Mahmut Edip Efendi
62-	Muayene Memuru Selim Efendi
63-	Muayene Memuru Cevat Efendi
64-	Muayene Memuru Reşit Efendi
65-	Muayene Memuru Muavini Arif Efendi
66-	Muayene Memuru Kartallı Ali
67-	Muayene Kâtibi Hami Mustafa Efendi
68-	Muayene Kâtibi Saffet Efendi
69-	Muayene Kâtibi Mahmut Cemalettin Efendi
70-	Muayene Kâtibi İsmail Efendi
71-	Muayene Kâtibi Ahmet Efendi
72-	Muayene Kâtibi Saib Efendi
73-	Muayene Kâtibi Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi
74-	Muayene Kâtibi Fuat Efendi
75-	Muayene Kâtibi Ahmet Liyab Efendi
76-	Muayene Kâtibi Mithat Efendi
77-	Muayene Kâtibi Osman Efendi
78-	Muayene Kâtibi Edip Efendi
79-	Muayene Kâtibi Niyazi Efendi
80-	Muayene Kâtibi Mehmet Galip Efendi
81-	Muayene Kâtibi Reşat Efendi
82-	Muayene Kâtibi Yenişehirli İbrahim Efendi
83-	Muayene Kâtibi Ali Haydar Efendi
84-	Muayene Kâtibi İbrahim Efendi
85-	Muayene Kâtibi Ahmet safi efendi
86-	Devair Mukayyidi Abuzer Efendi
87-	Eşya-1 İane Memuru Ali Haydar Bey

88-	Veznedar-ı Evvel Ahmet Efendi
89-	Veznedar-ı Sani Ahmet Sabri Efendi
90-	Ambar Memuru Hasan Efendi
91-	Ambar Memur Muavini Faslı Selahattin Efendi
92-	Manifesto Memuru Nihat Bey
93-	Manifesto Memuru İsmail Ali Efendi
94-	Manifesto Memuru Ahmet Kemal Efendi
95-	Manifesto Memuru Efendi
96-	Manifesto Memuru Şevki Efendi
97-	Kolcu Başı Dilaver Efendi
98-	Kolcu Saadettin Efendi
99-	Kolcu Osman Efendi
100-	Kolcu Sami Efendi
101-	Kantarcı Şerafettin Efendi
102-	Kantarcı Ahmet Nizami Efendi
103-	Kantarcı Hasan Fehmi Efendi
104-	İskele Marka Numara Muharriri Ahmet Fehmi Efendi
105-	Bailim Ve Ceber Verilen Eşya Memuru Sabit Efendi
106-	Manifesto Memuru İskender Efendi
107-	Kolcu Hasan Hüsnü Efendi
858-	Paket Gümrüğü Müdüriyeti Tahrirat Baş Kâtibi Hacı Mehmet Reşit Efendi
109-	Paket Gümrüğü Müdüriyeti Muayene Memuru Muhyeddin Efendi
110-	Paket Gümrüğü Maaş Kâtibi Refiki Ali Kemal Efendi
111-	Paket Gümrüğü Muayene Memuru Mahmut Efendi
112-	Paket Gümrüğü Manifesto Memuru Hüsamettin Efendi
113-	Paket Gümrüğü Muayene Memuru Zihni Efendi
114-	Paket Gümrüğü Kapı Memuru Celalettin Efendi
115-	Paket Gümrüğü Mustafa Hami Efendi
116-	Paket Gümrüğü Maaş Kâtibi Muhiyettin Efendi
117-	Paket Gümrüğü Kolcu Halis Efendi
118-	Paket Gümrüğü Muayene Memuru İbrahim Ethem Efendi
119-	Paket Gümrüğü Muafiyet Kâtibi Tevfik Efendi

120-	Paket Gümrüğü Vezne Kâtibi Hafız Hakkı Efendi
121-	Paket Gümrüğü Tahrirat Kâtibi Şakir Efendi
122-	Paket Gümrüğü Muhasip İbrahim Cevat Efendi
123-	Paket Gümrüğü Halil Necati Efendi
124-	Paket Gümrüğü Muayene Memuru Asım Efendi
125-	Paket Gümrüğü Ambar Memuru Mehmet Salim Efendi
126-	Paket Gümrüğü Eşyayı Ayniye Memuru Mehmet Emin Efendi
127-	Paket Gümrüğü Eşyayı Ayniye Kâtibi Mustafa Kazım Efendi
128-	Ambar Memuru Aşar Efendi
129-	Yevmiye Kâtibi Mehmet Efendi
130-	Nakit Kâtibi Ziya Efendi
131-	Kapı Memuru Refiki Avni Efendi
132-	Galata Emtia Dâhiliye Gümrüğü Nazırı Sadetli Müştak Bey Efendi Hazretleri
133-	Salon Müdürü İzzetlü İhsan Bey
134-	Salon Müdür Muavini İzzetlü Emin Bey
135-	Galata Emtia Dâhiliye Gümrüğü İkinci Kâtibi Mehmet Rıza Bey
136-	Tahrirat Baş Kâtibi Refetlü Pertev Bey
137-	Ser Muhasip Selahattin Bey
138-	Yevmiye Ve Depozito Kâtibi Hakkı Bey
139-	Tahrirat Mübeyyizi Sait Bey
140-	Veznedar Salih Bey
141-	Müfredat İcmal Mukayyidi Münir Efendi
142-	Tezkire Muharriri Tahir Bey
143-	Tezkire Muharriri Mehmet Efendi
144-	Muayene Memuru Hasan Behçet Efendi
145-	Muayene Memuru Nayır Bey
146-	Muayene Memuru Hasan Efendi
147-	Muayene Memuru Şükrü Bey
148-	Tahrirat Refiki Hasan Bey
149-	Tahrirat Mukayyidi Vasıb Bey
150-	Muayene Memuru Ali Bey
151-	Muayene Ser Kâtibi Nazif Efendi

152-	Muayene Kâtibi Ahmet Refik Efendi
153-	Muayene Kâtibi Necati Efendi
154-	Tezkire Muharriri Ve Mukayyidi Kemal Efendi
155-	Ambar Memuru Osman Efendi
156-	Manifesto Memuru Şükrü Efendi
157-	İskele Memuru Kenan Efendi
158-	İskele Memur Refiki Hücameddin Efendi
159-	Kapı Memuru İshak Bey
160-	Muhasip Refik Bey
161-	Salon Muayene Memurlarından Ali Efendi
162-	Salon Muayene Memurlarından Halit Efendi
163-	Salon Muayene Memurlarından Mustafa Efendi
164-	Salon Muayene Memurlarından Hazaros Efendi
165-	Kolcu İsmail Efendi
166-	Kolcu İzzet Efendi
167-	Kolcu Mehmet Efendi
168-	Kolcu Baş Şakir Ağa
169-	Kantarıcı Ali Efendi
170-	Salon Pusula Muharriri Rasim Efendi
171-	Fazıl Efendi
172-	Nuri Efendi
173-	Nazır Cevze Devlet Efendi
174-	Muhasebe Baş Kâtibi Cemal Bey
175-	Depozito Mukayyidi Kemal Bey
176-	Veznedar Halit Bey
177-	Müskirat Muhasip Ali Efendi
178-	Şinasi Avni Efendi
179-	İcmal Mukayyidi Hakkı Efendi
180-	Tahrirat Baş Kâtibi Hilmi Efendi
181-	Muhasebe Mukayyidi Şevket Efendi
182-	Müskirat İcmal Mukayyidi Ferruh Efendi
183-	Tahrirat Kâtibi Muavini Halit Bey

184-	Zahire İstimator Nuri Efendi
185-	Zahire İstimator Muavini Mehmet Efendi
186-	İskele Memuru Refik Suphi Efendi
187-	Müskirat Makbuz Muharriri İsmail Efendi
188-	Zahire Tezkire Muharriri Arif Efendi
189-	Manifesto Memuru Yorgaki Efendi
190-	Manifesto Memuru Miltiyadi Efendi
191-	Zahire Kolcusu Süleyman Efendi
192-	Zahire İcmal Mukayyidi Ahmet Efendi
193-	Zahire Pusula Muharriri Hasan Efendi
194-	Zahire Muayene Memuru Cemalettin Efendi
195-	Zahire Muhasebesi Rıza Efendi
196-	Muhasebe Mukayyidi Refik Muhlis Efendi
197-	Zahire Muayene Kâtibi Kamil Efendi
198-	Müskirat Kolcusu Mehmet Efendi
199-	Zahire Kantariyesi Hafız Mecit Efendi
200-	Zahire Kolcusu Osman Efendi
201-	Kolcu Paşa İsmail Efendi
202-	Müskirat Pusula Muharriri Refik Muharrem Efendi
203-	Paket Gümrüğü Ambar Mukayyidi Sabri Efendi
204-	Paket Gümrük Muayene Memuru Ahmet Efendi
205-	Paket Gümrük Kolcu Başı Haşim Efendi
-	Taşra Rüşumat Nezaretleri
800-	Selanik Emtia-i Ecnebiye Gümrük Muayene Memuru Ahmet Nurettin Efendi
801-	Selanik Emtia-i Ecnebiye Gümrük Ambar Liste Memuru Hafız Nuri Efendi
802-	Selanik Emtia-i Ecnebiye Gümrük Eşyayı Ayniye Satış Memuru Refik Mehmet Sabri Bey
803-	Selanik Emtia-i Ecnebiye Gümrük Muayene Kâtibi Mehmet Ali Efendi
804-	Selanik Emtia-i Ecnebiye Gümrük Muayene Kâtibi Hüsmen Efendi
805-	Selanik Emtia-i Ecnebiye Gümrük Makbuz ve Tezkire Memuru Halil Server Efendi
806-	Selanik Emtia-i Dâhiliye Gümrük Muayene Memuru Selman Efendi

807-	Selanik Emtia-i Dâhiliye Gümrük Muayene Memuru Cemil Efendi
808-	Selanik Emtia-i Dâhiliye Gümrük Muhafaza Memuru Saim Efendi
809-	Selanik Emtia-i Dâhiliye Gümrük Muhafaza Memuru Mehmet Efendi
810-	Selanik Emtia-i Dâhiliye Gümrük Muhafaza Deniz Memuru Hüseyin Efendi



Ek 2: Cemiyetin Genel İdare Üyeleri

Gümrük İttihâd ve Teâvün Cemiyeti Genel İdare Kurulu Üyeleri*	
Fahri Başkan: Rüsumat Emini Raif Paşa	
Cemiyet Başkanı: Harun er-Reşit Efendi	
Üye: Transiyet Maaş Ve Masraf Kâtibi Refetlü Ahmet Bey	Üye: Manifesto Memuru İsmail Ali Efendi
Üye: Paket Gümrüğü Muayene Memuru Mahmut Efendi	Üye: Paket Gümrüğü Manifesto Memuru Hüsamettin Efendi
Üye: Tahrirat Baş Kâtibi Refetlü Pertev Bey	Üye: Veznedar Halit Bey
Üye: Manifesto Memuru Yorgaki Efendi	

Ek 3: Ceride-i Rüşumiye'nin Sayıları ve İçindekiler Listesi

İÇİNDEKİLER

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 1, 15 EYLÜL 1324

Sayfa

Arz-ı Maksud.....	1
Cerideyi Rüşumiyenin Lüzmu Neşri Hakkında 20 Teşrini Evvel sene 323	
Tarihinde Rüşumat Emanet-i Celilesine Takdim Olunan Layiha Suretidir.....	3
Kanuna Riayet Edelim.....	5
Gümrük İttihâd ve Teavün Cemiyetine Mahsus Talimatnamedir.....	7
Gümrük İttihâd ve Teavün Cemiyeti Tarafından 9 Ağustos 324 Tarihinde	
Rüşumat Emanet-i Celilesine Takdim Olunan Arıza Suretidir.....	9
Gümrük İttihâd ve Teavün Cem'iyeti Tarafından 1 Eylül sene 324 Tarihinde	
Rüşumat Emanet-i Celilesine Takdim Kılınan Arıza Suretidir.....	10
Gümrük İttihad ve Teavfün Cemiyeti Tarafından 8 Eylül sene 324 Tarihiyle	
Rüşumat Emanet-i Celilesine Takdim Olunan Arıza Suretidir.....	12
Gümrük İttihâd ve Teavün Cem'iyeti Tarafından 10 Eylül sene 324 Tarihiyle	
Rüşumat Emanet-i Celilesine Takdim Kılınan Arıza Suretidir.	13
Gümrükçülük İdare Kısmı Medhal.....	14

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 2, 6 TEŞRİN-İ EVVEL 1324

Sayfa

Kanun-ı Esasi (Kısmen).....	17
-------------------------------	----

Karilerimizin İnzar-ı Hamiyetine.....	19
Gümrükcülük: İdare Kısmı (Mâ-ba'd).....	21
Emtia-i Ticariye.....	23
Me'murîn-i Rûsumiyenin Tensikatı.....	25
Malumat-ı Hesabiye.....	27
Me'murîn-i Rûsumiye Hakkında Kefalet Mütessilenin Kabulü.....	30
Tensikatın Usul-u Meşrutiyete Muvaffak Olarak İcrası.....	30
Gümrük Eşya-ı Ayniye Memurlarının Temin-i Hukuku.....	31
Gümrük İttihad ve Teâvün Cemiyeti Heyet-i İdaresi Müzakeratının Suret-i Ceryanı.....	32
Takvîm-i Vekâyiden İktibas.....	32

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 3, 15 TEŞRİN-İ EVVEL 1324

	Sayfa
Kanun-ı Esasi (Mâ-ba'd).....	33
Me'murîn-i Rûsumiyeye	36
Gümrükcülük: İdare Kısmı (Mâ-ba'd).....	39
Emtia-i Ticariye (Mâ-ba'd).....	41
Muhâberât.....	43
Müktesebat-ı Yeni İdarane Gazetesinden.....	45
Rûsumat Me'murları.....	46
Muâmelât-ı Rûsumiye Dair Talimat-ı Mahsusa.....	47

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 4, 1 TEŞRİN-İ SANİ 1324

	Sayfa
İhtar.....	49
Kanun-ı Esasi (Mâ-ba'd).....	49
Gümrüklerin Suret-i Islahı.....	53

Silik.....	57
Rüsûmat Emanet-ı Celilesinin İcraatı.....	59
Emtia-i Ticariye (Mâ-ba'd).....	61
Ameliyat-ı Hesabiye (Mâ-ba'd).....	63
Edirne Rüsumat Nazırı Hacı Arif Efendinin Varakası.....	67
Gümrük İttihâd ve Teâvün Cemiyetinin Talimat-ı Dahiliyesidir.....	69
Talimat-ı Rüsumiye (Mâ-ba'd).....	70
Gümrük İttihâd ve Teâvün Cemiyetine Dahil Olan Zevatın	
Esamiyesine Mabeyn Cetvel.....	72
Gümrüklerde Takdir-i Kıymet Usulünün Butlanı.....	74
Muhâberât.....	76

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 5, 22 TEŞRİN-İ SANİ 1324

	Sayfa
İntihabat-ı Mebusan Kanunudur.....	81
Emtia-i Ticariye (Mâ-ba'd).....	87
Emanet-i Celilenin Fi 11 Temmuz 324 Tarihinde Ber-ü Vaki	
Olan İcraat ve Teşebbüsâtından (Mâ-ba'd).....	93
Gümrük Hakkında Bir Kaç Söz.....	94
Havadis-i Rüsumiye.....	97
Açık Muhabere.....	98
Aynen.....	99
Ceride-i Rüsumiye.....	100
İntizam-ı Efkârın Vücûb Ehemmiyeti.....	101
Gümrük İttihâd ve Teavün Cemiyetine Dahil Olan Zevatın	

Esamiyesinden (Mâ-ba'd).....	102
Ameliyat-ı Hesabiye.....	104
Haydar Paşa Rûsumat Müdüriyetinin Bin Üç Yüz Yirmi Dört Senesi Temmuz İbtidasından Eylül Seniyesine Kadar Vuku Bulan İthalat ve İhracatın Mabeyni İstatistik Defteridir.....	108
Fransızca Ek.....	109

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 6, 22 TEŞRİN-İ SANİ 1324

	Sayfa
İntihabat Mebusan Kanunu.....	113
Rûsumat Tenkîsatı Aklamından (Mâ-ba'd).....	115
Rûsumatı Emîni Rauf Paşa Hazretlerine Açık Mektup.....	118
Memurin-i Rûsumiye'nin Terfîhi.....	121
Gümrüklerde Takdir-i Kıymet Usulü.....	122
Takdiri Kıymet Usulleri.....	123
İstimator (10f) Makalesinin (Mâ-ba'd).....	125
Ticaret Muahedeleri Ve Ticaretimizin Üzerindeki Tesir.....	129
Rûsumat Emanet-i Celîlesinden Bi'l-Umum Gümrüklere Tebliğ Olunan Evamir-i Umumiye.....	130
Rûsumat Emîni Rauf Paşa Hazretlerine	133
Rûsumat Emîni Rauf Paşa Hazretlerine.....	134
Aynen Mektup.....	135
Mektup.....	136

Rüsumat Emanet-i Celilesinden Vurud Eden	138
Rüsumat Emanet Celilesinin Nazar-ı Dikkatine.....	142
Havadis –i Rüsumiye	142

Tashih.....	142
Yafa Gümrük Memurları Telgrafı.....	142
Yunan Vapurları Hakkında.....	142
Memurîn-i Rüsumiye Hakkında.....	143
Bazı Memurîn-i Rüsmiyeye.....	144

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 7, 22 TEŞRİN-İ SANİ 1324

Sayfa

Meclis-i Mebusana.....	145
Meclis-i Mebusan Reisi Aliyesi Ahmet Rıza Bey	
Efendi Hazretlerine.....	149
Umum-u Gümrük Memurini Kardeşlerimize.....	149
Rüsumat Emîni Raif Paşa Hazretlerine Açık Mektup.....	150
Muamelat-ı Esasiye-i Rüsumiye Dair Layiha Suretidir.....	150
Gümrük İttihad ve Teâvün Cemiyeti Riyâset-i Âliyesi'ne.....	153
Ceride-i Rüsumiye.....	155
Dersaadet Rüsumat Nezaretinden (Mâ-ba'd).....	155
Taşra Rüsumat Nezaretleri.....	156
Emtia-i Ticariyeden.....	156
Erkân-ı Emanetin İmtihan-ı Umumiyesi.....	157

Tezkire Sureti.....	158
Ceride-i Rüsûmiye Sermuharrirliği ve Gümrük İttihad ve Teavün	
Cemiyeti Riyaseti Cenab-ı Aliyesine.....	161
Devlet-i Âliye'nin İstiklâliyet-i Ticariyesi.....	163
Ameliyat-ı Hesabiye (Mâ-ba'd).....	164
Ceride-i Rüsûmiye Muharrirliği'ne.....	166
Rûsumat Emaneti Celilesinden 7 Teşrinievvel Sene 324 Tarihli	
Gümrüklere Tebliğ Olunan Evamiri Umumiye Suretidir.....	172
Rûsumat Emaneti Celilesinden 20 Teşrinievvel Sene 324 Tarihli	
Gümrüklere Tebliğ Olunan Evamiri Umumiye Suretidir.....	172
Rûsumat Emaneti Celilesinden Fi 15 Teşrinisani Sene 1324 Tarihli	
Gümrüklere Tebliğ Olunan Emirname.....	173
Rûsumat Emanet-i Celilesinden Fi 20 Teşrinievvel Sene 1324 Tarihli	
Gümrüklere Tebliğ Olunan Emirname-i Umumiye.....	173
Rûsumat Emanet-i Celilesinden Fi 24 Eylül Sene 1324 Tarihli	
Gümrüklere Tebliğ Olan Umumiye Sureti.....	174
Havadis-i Rüsûmiye.....	175

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 8, 22 TEŞRİN-İ SANİ 1324

Sayfa

Transit Eşyası Yedinci Nüshadan (Mâ-ba'd).....	177
Emtia-i Ticariye (Mâ-ba'd).....	180
Raif Paşa'nın Mektubu.....	183

Ceride-i Rüşumiye.....	184
Gümrük İttihad ve Teavün Cemiyeti Riyaseti Cenâb-ı Âlisine.....	184
Muharrerât-ı Varide.....	185
Rüşumat Emanetinin Nazar-ı Dikkatine.....	186
İstatistiğin Ehemmiyet ve Lüzumu.....	186
Mütalaa-i Mahsusa.....	188
New York Gümrük Dairesi.....	189
Ceride-i Rüşumiye Sermuharrirliğine.....	192
Rüşumat Emaneti Raif Paşa Hazretleri'ne.....	193
Aynen.....	193
Havadis-i Rüşumiye.....	196
Gümrüklerimiz.....	197

CERİDE-İ RÜSUMİYE, SAYI 9, 22 TEŞRİN-İ SANİ 1324

	Sayfa
Gümrükçülük: İdare Kısmından (Mâ-ba'd).....	201
Emtia-i Ticariyeden (Mâ-ba'd).....	203
Ceride-i Rüşumiye Sermuharrirliğine.....	211
Ticaret ve Tarihi.....	216
Havadis-i Rüşumiye.....	221

Ek 4: Fatura Orijinal Sureti -Osmanlıca ve Fransızca-

صفحه ۸۹

حریده رسمیه

ژوھان فابر

A . C

بدل اشياقونشمتونك اخذنده پشين اوله رق تاديہ ايدلديكي تقديرده يوزده

بش اسقونطو ايديلور.

مارقه M N

نومرو ۲۵۵ تريسته دن ، قونشمتوسي . . . اخذديك امرينه

۱ صندوق : معطره وزني : ۱۲۰ كيلو محتوياتي بروجہ آتيدر .

مال نومروسي مقدارى	جنس اشيا	فياى يكون
۱۲۵۵	غروش	۲۱
۱۲۰۵	بولور	۱۰
۱۷۳۲۴	رسم قورشون قلمى	۶۷,۵
۳۲۸	سدر	۸۵
۴۴۷۴	اللباتور مارقه قورشون قلمى	۶۲
۷۵۶	قورشون قلمى	۱۲۰
۷۵۶	بورمازا	۱۲
۸۵۵	برطرقى ماوى برطرقى قورشون قلمى	۵۴
۷۲۸	هرابى اوجى ماوى	۳۲
۷۲۳	هرابى اوجى قورشون قلمى	۱۸
۶۴۷	قورشون قلمى لاسيك بويالى	۶۰
۶۴۵	دوت كوشه	۴۲
۶۷۸	سكر كوشه	۴۲
۵۶۴۱	لاستيك	۱۸
۲۲۳۴	قوتى	۳۷,۵۰
۲۲۱۱	دوزينه	۱۰
۵۶۴۳	قوتى	۳
۵۶۴۴	قوتى	۶
۲۲۱۴	دوزينه	۲۴
۲۲۴۹	كاغد بيجاعى	۶,۶۰
۲۴۲۷	كاغد ربطيه سى	۷,۲۰
۶۱	بيك	۲۹

حریده رسمیه

صفحه ۹۰

ژوبيتر	۲	قورشون قلم يوتمغه مخصوص ماكنه	۱۶	۳۲
۲۶,۵۰	مارقدين	۱۰	۲,۶۲	۱۲۵۳,۳۰
۱۱۰۳,۸۰	۱۵	»	۶۵,۵۵	۶۸,۲۰
			۱۶۸,۲۰	۱۰۸۵,۱۰

صندوق ائمانى ۷۵

تاديہ سى لازمكلن مبلغ ۸۵ ۱۰۸۹

صيفه ۹۰		حريده رسميه	
ژوبيتر	۲	قورشون قلم يونتمغه مخصوص ماكنه	۱۶
۲۶,۵۰	مارقندن	اسقونطو	۲,۶۲
۱۱۰۳,۸۰	۱۵	»	۶۵,۵۵
			۱۶۸,۲۰
			۱۰۸۵,۱۰
		صندوق ائمانى ۷۵	۴
		تاديہ سى لازمكلن مبلغ	۱۰۸۹ ۸۵

MARQUE DE FABRIQUE

JOHANN FABER

A. G.

Payable au Comptant 5 0/0 contre réception du connaissance

M N Arieste connaissance à l'ordre de

255 1 Caisse B -- tto 120 Kos. cent :

1255	2	Gr.	Crayons Appollen- à Copie	21	42	
1205	40	»	» Polyhrdc	10	400	
1732	40	»	» Dessin	6,75	67,50	
328	20	»	» Cédre	4,25	85	
4474	20	»	» Alligator	3,10	62	
756	10	»	» à mine à Copier Koumos	12	120	
1320	1	»	» » Bonanza	12	12	
855	2	»	» rouge et bleu	27	54	
728	2	»	» bleu et bleu	16	32	
723	1	»	» rouge et rouge	18	19	
647	2	»	Gommes vernis	30	60	
645	2	»	» noir naturel	33	66	
678	1	»	»	42	42	
5641	1	»	» hex.	18	18	
2234	10	Boite	gommes	3,75	37,50	
2211	10	»	»	2,65	26,50	10 0/0
5643	2	Dz	»	1,50	5	
5644	2	»	»	3	6	
2214	3	Boite		8	24	
2246	1	Dz.	Auvre - lettre	6,65	5,65	
2227	d	»	»	7,20	7,20	

صيفه ٩١

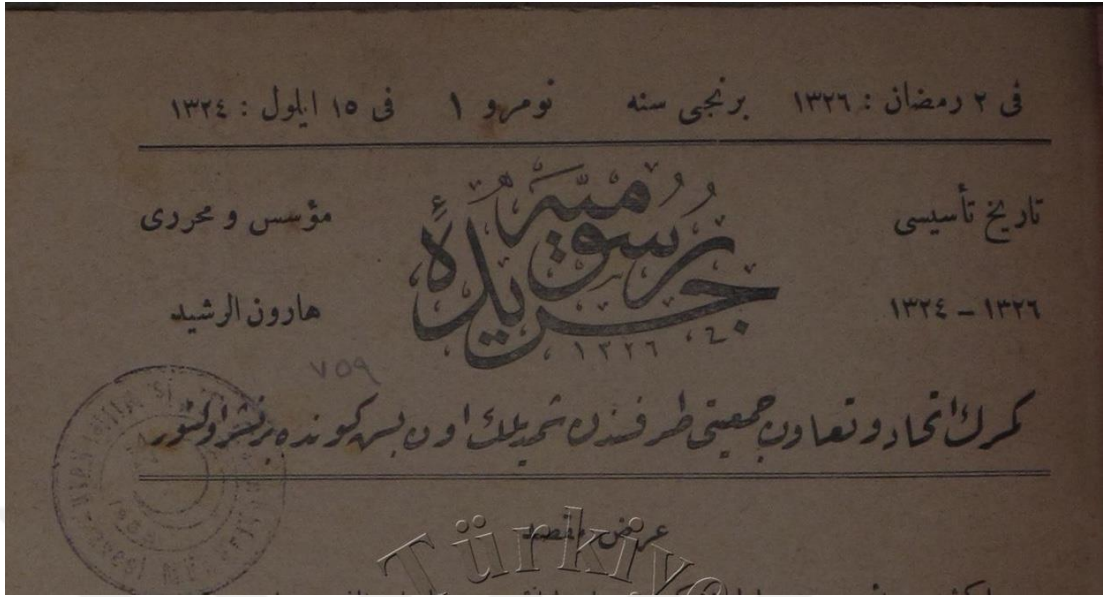
جريدة رسومية

61	12	Mille	Punaise	2,60	26	net.
Jupiter	2	Machine à tailler les crayons		18	92	»
			1253, 30		1253	30
10 0/0 de M.	26, 50	M. 2.	65 168 20			
			1805 10			
15 0/0 » »	1103, 80		165, 55			
		Caisse	» 475			
			4086, 85			

Ek 5: Ceride-i Rüşumiye Birinci Sayı Ön Kapak



Ek 6: Ceride-i Rüşmiye Birinci Sayı Birinci Sayfa



Ek 7: Ceride-i Rüşmiye İkinci Sayı Arka Kapak

